T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özel Hukuk Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KİŞİLİK HAKKI İHLALİ KAPSAMINDA İNSAN ÜZERİNDE YAPILAN DENEYLER VE HUKUKİ SONUÇLARI

Hilal Yüksel

2501130785

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Burcu KALKAN OĞUZTÜRK

İstanbul, 2015

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **HİLAL YÜKSEL** Numarası : **2501130785**

Anabilim/Bilim Dalı : **ÖZEL HUKUK** Danışman :**DOÇ.DR.BURCU KALKAN OĞUZTÜRK**

Tez Savunma Tarihi : **26.06.2015** Tez Savunma Saati : **11:00**

Tez Başlığı : **KİŞİLİK HAKKI İHLALİ KAPSAMINDA İNSAN ÜZERİNDE YAPILAN DENEYLER VE HUKUKİ SONUÇLARI**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1. PROF.DR. M. TUFAN ÖĞÜZ		Kabul
2. PROF.DR.BURAK ÖZEN		KABUL
3.DOÇ.DR.BURCU KALKAN OĞUZTÜRK		KABUL
4. DOÇ.DR.SERKAN ERGÜNE		KABUL
5.DOÇ.DR.SANEM AKSOY		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1. DOÇ.DR.BİLGEHAN ÇETİNER		
2- DOÇ.DR.İPEK SAĞLAM		

ÖZ

Kişilik Hakkı İhlali Kapsamında İnsan Üzerinde Yapılan Deneyler ve Hukuki Sonuçları

Hilal Yüksel

İnsan deneyleri, tıp biliminin gelişebilmesi için yüzyıllardır yapılan uygulamalardır. Fakat ilk zamanlarda hiçbir yasal dayanağı olmadan yapılan bu deneyler, kişilik hakkını ihlal edici nitelikteydi ve 19. yüzyıla kadar deneyin tarifi dahi tam anlamıyla yapılmamıştı. II. Dünya Savaşı sırasında acımasızca yapılan deneyler sonucunda artık yasal bir düzenleme yapılması gerekliliği ortaya çıkmış ve bunun üzerine "Nuremberg Kodu" hazırlanmıştır. Hukukumuz açısından ise, düzenlemeler 1960 yılında "Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi" ile başlamış, dönüm noktası ise 2005 tarihinde yürürlüğe giren "Türk Ceza Kanunu" ile olmuştur. İnsan deneyleri daha çok kamu hukukunu ilgilendiriyor gibi görünse de kişilik hakkı ihlallerine yol açması çok muhtemel olduğundan ötürü özel hukuku da yakından ilgilendirmektedir. Kanun, tüzük ve yönetmeliklerimiz insan üzerinde deneylerin hukuka uygunluk sebeplerini ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Çalışmamızda öncelikle insan üzerinde deney kavramı açıklanıp, tarihi gelişimi anlatılmıştır. Ayrıca yürürlüğe girmiş ulusal ve uluslararası kaynaklar bakımından insan deneyleri ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. İkinci bölümde kişilik hakkı kavramı detaylı şekilde açıklanıp, özellikle insan üzerinde yapılan deneyler söz konusu olduğunda kısıtlılar, hamileler, çocuklar gibi bazı özel grupların deneylerde tercih edilmesi dolayısıyla bu gruplar ayrı ayrı incelenmiştir. Son bölümde ise, insan deneylerinin kişilik hakkını ihlal etmesi nedeniyle ortaya çıkacak olan sonuçlar ve açılabilecek davalar anlatılmıştır. Bunlara ek olarak insan üzerinde yapılan deneylerde sorumluluğun kime/kimlere ait olacağı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Deneyleri, Nuremberg Kodu, Kişilik Hakkı, Özel Hukuk

ABSTRACT

Personal Rights Violations Within The Scope Of Experimentation On Human Beings and Its Legal Consequences

Hilal Yüksel

Human experimentations have been practiced throughout centuries for improvements in medical science. These experiments; however, which were done at the beginning without any legal ground, were violating the human rights. Furthermore, the definition of clinical trials was not clearly stated until the 19th century. As a result of brutal human experiments performed during the World War II, necessity of making legal regulations arose and thereafter the ‘’Nürnberg Code’’ was prepared. In our law history, regulations started with preparation of “Medical Deontology Constitution” in 1960, however, the breakthrough step was its entry into the “Turkish Criminal Code’’ in 2005. Eventhough it seems like the human experimentations is concerned with public law, since it is so probable to lead to violation of personal rights, it is strongly concerned with private law. Our laws and regulations broadly explained the compatibility of human experimentation within the perspective of human rights. In this study, initially, the concept of human experimentations was defined and its historical process was summarized. In addition, human experimentations were explained thoroughly according to both national and international sources that have entered into force. In the second part of the study, the term of personal rights was explained in detail. Because of the fact that some special groups like interdicted persons, pregnant women and children are sometimes preferred for the experimentations on human, these groups are examined separately. The last part of the study included outcomes that might arise from violation of personal rights as a result of human experimentation and the lawsuits that might be filed against those violations. Additionally, it was aimed to address who might be held liable for experimentations on human beings.

Keywords: Human experimentations, Nürnberg Code, Personal Right, Privat Law

ÖNSÖZ

Tez konumuz olan "Kişilik Hakkı İhlali Kapsamında İnsan Üzerinde Yapılan Deneyler ve Hukuki Sonuçları" isimli çalışmamızda konunun sadece kamu hukuku ve özellikle ceza hukukunu ilgilendirmeyip aynı zamanda özel hukukla da yakından alakalı olduğuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden çalışmamızda insan üzerinde yapılan deneylerin kişilik hakkı ihlallerine nasıl yol açtığı, deney ve kişilik hakkı konuları ayrıntılı olarak incelenmiştir.

İnsan üzerinde yapılan deneyler her ne kadar İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi çerçevesinde düzenlenmiş olsa da, 2005 öncesi dönemde mevzuatımızda AY m. 17/2 haricinde sadece tüzük ve yönetmelik düzeyinde düzenlemeler mevcuttu. 2005 tarihinde Türk Ceza Kanununun yürürlüğe girmesiyle uygulamadaki sorunlar bir nebze olsun çözülmüştür. Fakat bu sefer de Türk Ceza Kanununun insan üzerinde deneyleri çok sıkı şartlara bağladığı, bu yüzden uygulamada aksaklıklar yaşandığı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Mevzuatımızda deney terimi yerine "araştırma", "tıbbi araştırma", "bilimsel deney", "tedavi amaçlı deneme" gibi farklı terimler kullanılması da olayın anlaşılması bakımından güçlükler çıkartmaktadır.

Bu çalışmayı yaparken tüm sıcakkanlılığıyla desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Burcu Kalkan Oğuztürk'e, maddi-manevi hiçbir desteğini esirgemeyen değerli anneme, babama ve kardeşime, ihtiyacım olduğunda yanımda olan hocalarıma ve canım arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
KISALTMALAR LİSTESİ x
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN ÜZERİNDE YAPILAN DENEYLER VE BU DENEYLERİN TIP VE CEZA HUKUKU AÇISINDAN ELE ALINMASI

1. Deney Kavramı ve İnsan Üzerinde Yapılan Deneylerin Tarihsel Gelişimi 3
1.1. Deney Kavramı 3
1.2. İnsan Üzerinde Yapılan Deneylerin Tarihsel Gelişimi 6
1.2.1. Genel Olarak 6
1.2.2. Uluslararası Mevzuat Açısından İnsan Üzerinde Yapılan Deneyler 8
1.2.2.1. Nuremberg Kodu 8
1.2.2.2. Helsinki Bildirgesi 10
1.2.2.3. Belmont Raporu 11
1.2.2.4. İyi Klinik Uygulamalar (Good Clinical Practice) 12
1.2.2.5. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 14
1.2.2.6. Biyoloji Ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları Ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları Ve Biyotıp Sözleşmesi 14
1.2.3. Ulusal Mevzuat Açısından İnsan Üzerinde Yapılan Deneyler 17
1.2.3.1. T.C. Anayasası 17
1.2.3.2. Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi 18
1.2.3.3. Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu 19
1.2.3.4. İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik 20
1.2.3.5. İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu 20
1.2.3.6. Hasta Hakları Yönetmeliği 21

1.2.3.7. Hekimlik Mesleği Etiği Kuralları 22
1.2.3.8. Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik 22
1.2.3.9. Etik Kurul Standart İşleyiş Yöntemi Esasları 25
2. İnsan Üzerinde Yapılan Deneylerin Tıp Hukuku Açısından İncelenmesi 27
2.1. Genel Olarak 27
2.2. Tıp Etiği İlkelerinin İnsan Üzerinde Yapılan Deneyler Açısından İncelenmesi 29
2.2.1. Genel Olarak Etik, Biyoetik ve Tıp Etiği Kavramları 29
2.2.2. Tıp Etiği İlkeleri 31
2.2.2.1. Otonomiye Saygı İlkesi (Özerkliğe Saygı İlkesi) 31
2.2.2.2. Yarar sağlama ilkesi 33
2.2.2.3. Zarar vermeme ilkesi 34
2.2.2.4. Adalet ilkesi 35
2.3. Deney Yapılırken Gerçekleşen Fazlar (Dönemler) 36
2.3.1. Genel Olarak 36
2.3.2. Faz I Çalışmaları 36
2.3.3. Faz II Çalışmaları 37
2.3.4. Faz III Çalışmaları 37
2.3.5. Faz IV Çalışmaları 38
3. İnsan Üzerinde Yapılan Deneylerin Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi 38
3.1. Genel Olarak 38
3.2. İnsan Üzerinde Bilimsel Deney Suçu 40
3.3. İnsan Üzerinde Tedavi Amaçlı Deneme Suçu 49

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN ÜZERİNDE YAPILAN DENEYLERİN KİŞİLİK HAKKI İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ

1. Kişi ve Kişilik Hakkı Kavramları 52
1.1. Kişi ve Kişilik Kavramları 52
1.2. Kişiler Hukukuna Hâkim Olan İlkeler 55
1.2.1. Eşitlik İlkesi 55
1.2.2. Özgürlük İlkesi 55
1.2.3. Kişiye Saygı ve Kişiliğin Korunması İlkesi 55

1.3. Kişilik Hakkı Kavramı 56
1.3.1. Genel Olarak 56
1.3.2. Kişilik Hakkı Tanımı 57
1.4. Kişilik Hakkı Nitelikleri 58
2. Kişilik Hakkı Değerleri ve Özellikle Yaşam, Sağlık, Vücut Bütünlüğü Değeri 59
2.1. Yaşam, sağlık ve vücut bütünlüğü 60
2.2. Ad 62
2.3. Faaliyet Özgürlüğü 62
2.4. Şeref ve Haysiyet 63
2.5. Resim ve Ses 63
2.6. Kişinin Özel Hayatı ve Sırları 64
3. Bazı Özel Gruplar Üzerinde Yapılan Deneylerin Kişilik Hakkı Açısından İncelenmesi 65
3.1. Genel Olarak 65
3.2. Embriyo veya Cenin Üzerinde Deney Yapılması 65
3.3. Çocuklar Üzerinde Deney Yapılması 67
3.4. Gebeler, Lohusalar ve Emziren Kadınlar Üzerinde Deney Yapılması 68
3.5. Kısıtlılar Üzerinde Deney Yapılması 70
3.6. Yoğun Bakımdaki ve Bilinci Kapalı Kişiler Üzerinde Deney Yapılması 71
3.7. Ceset Üzerinde Deney Yapılması 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN ÜZERİNDE YAPILAN DENEYLERİN KİŞİLİK HAKKI İHLALİ KAPSAMINDA DOĞURDUĞU HUKUKİ SONUÇLAR

1. Kişilik Hakkı İhlali 76
1.1. Genel Olarak 76
1.2. Hukuka Uygunluk Sebepleri 77
1.2.1. Rıza 77
1.2.2. Daha Üstün Nitelikte Özel Yarar 78
1.2.3. Daha Üstün Nitelikte Kamu Yararı 79
1.2.4. Kanunun Verdiği Yetkinin Kullanılması 79
1.2.5. Diğer Hukuka Uygunluk Sebepleri 80

2. Kişilik Hakkı İhlalinde Sorumluluk 81
2.1. Genel Olarak Sorumluluk 81
2.2. Deney Yapan Kişi ile Gönüllü Arasındaki Sözleşmenin Hukuki Niteliği 83
2.3. Sorumluluğun Ait Olacağı Kişiler ve Kurumlar 86
3. İhlal Karşısında Kişiliğin Korunması Yolları 90
3.1. Genel Olarak Kişiliğin Korunması 90
3.1.1. Kişiliğin Hukuki İşlem Sonucu İhlal Edilmesi 92
3.1.2. Kişiliğin Haksız Fiil Sonucu İhlal Edilmesi 93
3.2. Kişiliği Koruyucu Davalar ve Kişilik Hakkı İhlali Sonucu Açılabilecek Davalar 93
3.2.1. Genel Olarak 93
3.2.2. Önleme Davası 94
3.2.3. Durdurma Davası 94
3.2.4. Tespit Davası 95
3.2.5. Maddi Tazminat Davası 96
3.2.6. Manevi Tazminat Davası 97
3.2.7. Vekâletsiz İş Görmeden Kaynaklanan Dava 99
3.3. Kişiliği Koruyucu Davalarda Davalı ve Davacı Sıfatı 100
3.4. Kişiliği Koruyucu Davalarda Görevli ve Yetkili Mahkeme 101
SONUÇ 102
KAYNAKÇA 106

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.g.t. : Adı Geçen Tez

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AKGY : Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdür Yardımcılığı

ANKEM : Antibiyotik ve Kemoterapi Derneği

A.Ş. : Anonim Şirketi

AÜHFD : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

CGK : Ceza Genel Kurulu

çev. : Çeviri

D. : Daire

DNA : Deoksiribo Nükleik Asit

Dr. : Doktor

DTB : Dünya Tıp Birliği

E. : Esas Numarası

eBK : 818 Sayılı Borçlar Kanunu

Ed. : Editör

HD : Hukuk Dairesi

HHY : Hasta Hakları Yönetmeliği

HMEK : Hekimlik Meslek Etiği Kuralları

HMK : Hukuk Muhakemeleri Kanunu

İAHY : 1993 Tarihli İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik

İBÜKAHY : İlaç Ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik

İHBS : İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi

İHEB : İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İKUK : İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu

K. : Karar Numarası

KAHY : 2009 Tarihli Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik

k.g. : Karşı Görüş

m. : Madde

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

MSHS : Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

No. : Numara

ODASANHK : Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılanması ve Nakli Hakkında Kanun

Pro. : Protokol

Prof.	: Profesör
RG	: Resmi Gazete
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SHTK	: 3359 Sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu
T.	: Tarih
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDN	: Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TRT	: Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu
TTBDY	: Türk Tabipler Birliği Disiplin Yönetmeliği
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and CulturalOrganization
vd	: Ve Devamı
v.d.	: Ve Diğerleri
WMA	: World Medical Association (Dünya Tıp Birliği)
y.t.	: Yararlanma Tarihi
y.y.	: Yayımcı veya Yayımevi Yok

GİRİŞ

Bilimdeki gelişmeler ve sağlık alanındaki ilerlemeler insanların üzerinde deney yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. İnsan üzerinde, bilimin her dalında deney yapılması mümkünse de en sık karşılaşılan ve konumuz kapsamında anlatılacak olan deneyler, tıp biliminin gelişmesine katkı sağlayan bilimsel deneylerdir. Mevzuatlarda klinik araştırma, bilimsel deney gibi farklı isimlerle de adlandırılabilen deneyler, sağlıklı ve hasta insanlar üzerinde yapılan ilaç ve çeşitli yöntem uygulamalarını kapsamaktadır.

Deneyler, daha çok tıp bilimini ve ceza hukukunu ilgilendiriyor gibi görünse de, kişilik hakkını kolayca ihlal edebilecek nitelikte olduklarından ötürü medeni hukuku da yakından ilgilendirmektedir. Bu yüzden bu çalışmamızın konusunu, insan üzerinde yapılan deneylerin birçok yönden kişilik hakkıyla olan ilişkisi oluşturmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde, deneyin tanımı yapılarak ilk çağlardan günümüze kadar ulusal ve uluslararası düzeyde insan üzerinde yapılan deneylerin tarihsel mevzuat gelişimi ayrıntılı şekilde irdelenecektir. Bunun yanında deney sürecinin Tıp hukuku ve Ceza hukukunu yakından ilgilendirmesi dolayısıyla deneylerin bu hukuk dallarına yansıması ele alınacaktır.

İkinci bölümde insan üzerinde deneylerin kişilik hakkı ihlallerine nasıl yol açacağının daha iyi anlaşılması için; kişi, kişilik ve kişilik hakkı kavramları ayrıntılı şekilde anlatılmaya çalışılacaktır. Özellikle mevzuatların bazı özel grupları korumayı amaçlaması dolayısıyla kısıtlılar, çocuklar, gebeler, cesetler ve embriyolar gibi toplu ulaşımları kolay gruplar ayrıca incelenecektir.

Son bölümde ise, kişilik hakkı ihlallerinin nasıl meydana geleceği ve özellikle insan üzerinde yapılan deneyler bakımından hukuka uygunluk sebepleri belirlenecektir. Buna ek olarak kişilik hakkı ihlallerinde sorumluluk ve sorumluluğun kimlere ait olacağı sadece insan üzerinde yapılan deneylerle sınırlı kalmak üzere açıklanacaktır. Son olarak ise insan üzerinde yapılan deneyler vücut bulduğunda,

kişilik hakkı ihlal edilen kişinin açabileceği davalar yine deneylerle sınırlı kalmak üzere incelenmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN ÜZERİNDE YAPILAN DENEYLER VE BU DENEYLERİN TIP VE CEZA HUKUKU AÇISINDAN ELE ALINMASI

1. Deney Kavramı ve İnsan Üzerinde Yapılan Deneylerin Tarihsel Gelişimi

1.1. Deney Kavramı

Tıpta 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar deneyin tarifi yapılmamış, sınırları çizilmemişti, fakat çok eski çağlardan beri herhangi bir ön araştırmaya dayandırılmadan insan üzerinde deneyler yapılmaya başlanmıştı[1].

Deney Türkçede; "Bilimsel bir gerçeği göstermek, bir yasayı doğrulamak, bir varsayımı kanıtlamak amacıyla yapılan işlem, tecrübe"; "Bilinmeyen bir şeyi bulmak, bir ilkeyi, bir varsayımı sınamak amacıyla yapılan eylem ya da işlem"; "Bilimsel bir gerçeği ortaya çıkarmak, bir varsayımı denemek ya da kanıtlamak, bir yasanın doğruluğunu göstermek ereğiyle yapılan işlem"; "Bir değişkenin etkilerini gözlemek üzere koşulları hazırlanmış ya da amaçlı olarak düzenlenmiş gözlem ya da deneyleme sürecinin ürünü" olarak tanımlanmaktadır[2]. İnsan üzerinde yapılan deneyler ise en genel anlamıyla, tanımı yapılan bu işlemlerin insanlar üzerinde yürütülmelerini belirtmektedir.

Özbek v.d. insan üzerinde yapılan deneyi, hastalık durumlarının daha iyi tanı, tedavi veya korunma yöntemlerini ve olanaklarını geliştirmek için insanlarda doğrudan veya dolaylı bilimsel bilgi üretmek amacıyla tasarlanmış araştırmalar ile normal veya patolojik her türlü işlevin anlaşılması için sağlıklı ve hasta bireylerde veya canlı ve ölü dokularda, organlarda, kanda genetik değerlendirme için kullanılacak materyallerde ve diğer beden sıvılarında yapılacak her türlü araştırmalar

[1] Zuhal Özaydın, "İnsan Üzerinde Etik Dışı Tıbbi Araştırmaların Tarihi", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 172-179, s. 172, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 19.12.2014.
[2] www.tdk.gov.tr, y.t.: 13.12.2014.

olarak tanımlamıştır[3]. Mevzuatta ise bir terim birliği sağlanamamış Anayasa'da "bilimsel ve tıbbi deney", Türk Ceza Kanunu'nda "deney" terimi kullanılırken, insan üzerinde yapılan araştırmaların genel esaslarını düzenleyen İlaç Ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik'te "klinik araştırma" terimi kullanılmıştır[4].

İBÜKAHY'ye göre klinik araştırma; bir veya birden fazla araştırma ürününün klinik, farmakolojik veya diğer farmakodinamik etkilerini ortaya çıkarmak ya da doğrulamak; advers olay veya reaksiyonlarını tanımlamak; emilim, dağılım, metabolizma ve atılımını tespit etmek; güvenliğini ve etkinliğini araştırmak amacıyla insanlar üzerinde yürütülen çalışmaları ifade etmektedir. Yeni tıbbi müdahaleler olarak da adlandırılan deneyler, henüz yeterince denenmemiş araştırma niteliği taşıyan yöntemlerle sürdürülen müdahalelerdir[5]. Kısaca klinik araştırmalar/deneyler; sağlıklı veya hasta gönüllüler üzerinde yapılan ilaç ve çeşitli yöntem uygulamalarını kapsamaktadır[6]. Konunun geri kalan bölümünde deney, yer aldığı mevzuata göre klinik araştırma, araştırma, bilimsel veya tıbbi deney olarak yer alacaktır.

İnsan üzerinde yapılan deneylerin çoğu pahalı ve uzun bir süreç olan ilaç üretimleri için yapılmaktadır[7]. Bu yüzden insan üzerinde ilaç deneyleri, sentez veya

---

[3] Veli Özer Özbek v.d., **Türk Ceza Hukuku: Özel Hükümler**, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 243; Veli Özer Özbek, Koray Doğan, "İnsan Üzerinde Deney Suçu (TCK m. 90)", **Uğur Alacakaptan'a Armağan**, 2 c., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, C. I, 539-565, s. 553.; Fakat insan vücudundan ayrılan parçaları artık insan ya da insan bedeni saymak mümkün değildir, bu parçalar üzerinde yapılan araştırmalar ceza sorumluluğunu gündeme getirmez, Özbek v.d., **a.g.e.**, s. 248.

[4] Deney; Helsinki Bildirgesinde "tıbbi araştırma (medical research)", İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesinde "bilimsel araştırma (scientific research)", Uluslararası Uyum Konferansı İyi Klinik Uygulamalar Klavuzunda ise "klinik deney/araştırma (clinical trial/study)" olarak yer almıştır.

[5] Mehmet Ayan, **Tıbbî Müdahalelerden Doğan Hukukî Sorumluluk**, Ankara, Kazancı Hukuk Yayınları, 1991, s. 12.

[6] Latif Özbay, Durişehvar Özer Ünal, "Klinik Araştırmalarda Etik: Biyoeşdeğerlik Çalışmaları Ve Etik Uygulamalar", **Türkiye Biyoetik Derneği VI. Tıp Etiği Kongresi "Biyoetikte Yeni Ufuklar" Bildiri Özetleri Kitabı**, İstanbul, Çatı Grafik Basım, 2010, 96, s. 96, (Çevrimiçi), http://www.acibadem.edu.tr, y.t.: 11.01.2015.

[7] "İlaç araştırmaları yapılması ve yeni bir ilaç geliştirilmesi uzun ve zahmetli bir çalışma olduğu gibi oldukça yüksek harcamaları da gerektirmektedir; bu sürecin yaklaşık 12-15 yıl sürdüğü ve 500-800 milyon dolar harcamayı gerektirdiği ifade edilmektedir", Hasan Petek, "Çocuklar Üzerinde İlaç Araştırmaları Yapılması", **Legal Hukuk Dergisi**, İstanbul, Legal Yayıncılık, C. V, No. 49, 2007, 45-81, s. 47.; Yeni bir ilaç geliştirme maliyetinin 500-800 milyon dolar harcamayı gerektirmesinin sebebi yeni ilaç geliştirilen alanların daha çok kronik hastalıklar olması, klinik araştırmalarda uygulanan prosedürün ve gereken hasta sayısının artması ve düzenlemelerin çoğalmasıdır. Edibe Taylan, "Klinik

doğal kaynaklarla elde edilen bir ilacın deney hayvanları üzerinde denendikten sonra insanlar üzerindeki etkilerinin araştırılması amacıyla hekim denetiminde gönüllüler üzerinde denenmesi olarak tanımlanabilir[8]. Çünkü bir ilacın, tedavi ve teşhise yönelik etkileri, kullanılabilirliği, emilim, dağılım, metabolizma ve atılım araştırmaları ancak bu deneylerle tespit edilebilir[9].

Araştırmacı veya deneyi gerçekleştiren kişi, araştırmanın sınırlarını belirleyebilmeli, ihtiyaç duyduğu zamanlarda alanlarında uzman kişilere ulaşabilmeli[10], araştırmasının etkinliğini ve güvenliğini koruyabilmeli[11] ve gönüllünün haklarını her zaman gözetebilmelidir. Araştırmacının yöntemsel çalışması, yeterli donanıma sahip bir alanda çalışması, her türlü imkâna sahip olması sürdürdüğü bilimsel çalışmanın ön şartlarındandır[12]. Aynı zamanda araştırmacının ilaç ya da yöntemi seçme özgürlüğü yoktur; projeye başlamadan önce alınan etik kurul izni dışına asla çıkamamaktadır[13]. İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik; araştırmayı yürüten kişiyi de ayrıca tanımlamış, bu kişinin, araştırma konusu ile ilgili dalda uzmanlık veya doktora eğitimin tamamlamış olup, araştırmanın yürütülmesinden sorumlu hekim veya diş hekimi olarak tanımlamıştır(İBÜKAHY m. 4/1-y).

İlaç Araştırmalarında Destekleyici ve Sorunları", **Klinik Araştırmalar Kitabı**, Ed. Hamdi Akan, Ankara, Bilimsel Tıp Yayınevi, 2006, 155-170, s. 155.

[8] Murat Doğan, Akın Ünal, "İnsanlar Üzerinde İlaç Deneyleri ve Ortaya Çıkan Hukuki Sorunlar", **Erciyes Üniversitesi I. Sağlık Hukuku Sempozyumu: İlaç Hukuku**, Ed. Murat Şen, Ahmet Başözen, 8-9 Mayıs 2009, Kayseri, 151-168, s. 152.

[9] Doğan Soyaslan, "Hekimin İlaçla Tedavi Nedeniyle Sorumluluğu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi: Sağlık Hukuku Kurultayı**, 2. Baskı, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 1-3 Kasım 2007, 329-343, s. 337.; Yavuz Kaplan, "Avrupa Birliğinin 2001/20 Sayılı Yönergesi Çerçevesinde İnsan İlaçlarıyla Yapılan İyi Klinik Deneylerden Yararlanılmasına Dair Esaslar", **Erciyes Üniversitesi I. Sağlık Hukuku Sempozyumu: İlaç Hukuku**, Ed. Murat Şen, Ahmet Başözen, 8-9 Mayıs 2009, Kayseri, 169-179, s. 169.

[10] Köksal Bayraktar, "Tıp Etik Kurallarının Hukuka Etkisi", **V. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu: Tıp Ceza Hukukunun Güncel Sorunları**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, 20-33, s. 24.

[11] Nüket Örnek Büken, Erhan Büken, "Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Açısından Klinik İlaç Araştırmaları", **Türk Psikiyatri Dergisi**, C. XIV, No. 4, 2003, 289-299, s. 292, (Çevrimiçi), http://www.turkpsikiyatri.com, y.t: 26.02.2015.

[12] Nesrin Çobanoğlu, "Tıbbi Araştırma ve Yayın Etiği", **ÜNAK03 Bildiriler Bilgiye Erişimde Değişen Yollar ve II. Tıbbi Bilgi Yönetimi ve Teknolojileri Sempozyumu**, Ankara, 163-175, s. 167, (Çevrimiçi), http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak03/u03-20.pdf, y.t.: 01.03.2015.

[13] Kaan Kavaklı, "Klinik İlaç Araştırmalarında Araştırmacı ve Sorunları", **Klinik Araştırmalar Kitabı**, Ed. Hamdi Akan, Ankara, Bilimsel Tıp Yayınevi, 2006, 141-147, s. 141.

TCK m. 90 deneyi iki farklı şekilde ele alınmıştır. Bunlardan ilki "bilimsel deneyler" ikincisi ise "tedavi amaçlı denemelerdir". Tedavi amaçlı denemeler bilimsel deneyler sonucu elde edilmiş fakat daha önce yeterince denenmemiş bu yüzden insanlar üzerindeki etkileri tam olarak bilinmeyen tedavinin, var olan tedavilerin hastaya hiçbir yararının dokunmayacağının anlaşılması üzerine hastanın iyileştirilmesi amacıyla hastaya uygulanmasıdır. Buradaki asıl amaç, hastanın bedensel veya ruhsal sorununun ortadan kaldırılmasıdır[14].

Bilimsel deney ise bir bilimsel çalışmanın ilk aşamalarına yönelik olarak kullanılmıştır[15]. Bilimsel deneyler, tedavi amacı olmayan, bilimsel araştırma amacı ön planda olan yeni birtakım tedavi yöntem ve araçlarının olumlu sonuçlar verip vermeyeceğini araştırmaya yönelik faaliyetlerdir[16].

1.2. İnsan Üzerinde Yapılan Deneylerin Tarihsel Gelişimi

1.2.1. Genel Olarak

İnsan üzerinde yapılan deneyler, insanlığın meydana geldiği günden bugüne var olan ve tıp biliminin gelişebilmesi için varlığını sürdürmesi gereken deneylerdir[17]. Tarihte, insan üzerinde yapılan deneylerle ilgilenen ilk anatomist Herophilos'tur[18]. Herophilos (M.Ö. 335-280) sistematik olarak insan kadavralarını ilk inceleyen ve tıptaki deneysel metodu ilk kez vurgulayan kişidir; incelemelerini dokuz ayrı çalışmasına kaydetmiş fakat bu çalışmalar günümüze kadar ulaşamamıştır[19]. Heroplihos'tan sonra fizyoloji deneyleri ile ünlü olan ve fizyolojinin kurucusu kabul edilen Erasistratos'un (M.Ö. 304-250) da insan ve hayvanlar üzerinde anatomi araştırmaları mevcuttur[20]. Herophilos'tan farklı olarak çalışmaları

---

[14] Ünal Er, **Sağlık Hukuku**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2008, s. 119.
[15] TCK m. 90 Gerekçesi.; Salt bilimsel amaçlı deneyler teknik anlamda tıbbi müdahale olarak değerlendirilemez, Ayan, **a.g.e.**, s. 14.
[16] Zarife Şenocak, **Özel Hukukta Hekimin Sorumluluğu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 529, 1998, s. 68.
[17] Tarih boyunca gerçekleşen "en şeytani" deneyler için bkz.: (Çevrimiçi), http://www.timeturk.com/tr/fotogaleri/tarih/en-seytani-insan-deneyleri, y.t.: 30.12.2014.; (Çevrimiçi), http://www.diken.com.tr/tarihin-en-acimasiz-insan-deneyleri, y.t.: 30.12.2014.
[18] Nil Sarı, "İlk Çağ'da Tıp", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 13-38, s. 17.; (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 19.12.2014.
[19] (Çevrimiçi), www.wikipedia.org/wiki/Herophilos, y.t.: 19.12.2014.
[20] Sarı, **İlk Çağda Tıp**, s. 17.

günümüze kadar ulaşmış olan, insan üzerinde deneyleri araştırma konusu edinen diğer bir bilim adamı Aulus Cornelius Celsus'tur (M.Ö. 25- M.S. 50)[21]. Celsus'un insan üzerinde deneyleri içeren en önemli yapıtı *De Medicina'*dır. 1813-1857 yılları arasında Paris'te yaşayan Claude Bernand ise, 19. yüzyılda tıbbın teoriler ve sistemlerden ayrılıp bilimsel denemelere dönmesinde büyük etkisi olmuş kişilerden birisidir[22]. 1865'de "Tıpta Tecrübe Usulünün Tetkikine Giriş" adlı kitabını yazarak tıbbın deney laboratuarına girmesi ve bunun da belli metotlarla yapılması gerektiğini belirtmiştir[23]. Deneğe zarar vermemenin gerektiğinin önemi üzerinde duran Claude Bernard'ın asistanı olan Şakir Paşa (1849-1909), tıpta deneysel yöntemi Türkiye'ye getirmiş, bu alanda ders vermiş ve kitaplar yazmış bir akademisyen ve araştırmacıydı. Paris'teki uzmanlık döneminde parlak bir öğrenci olarak göze çarpmış, eğitiminin sonunda ülkesine dönerek, ömrünü bilimsel çalışmalara ve Tıbbiyede öğrenci yetiştirmeye adamıştı[24]. 1833 yılında ise ABD ordu cerrahı olan William Beaumont, insanlar üzerinde araştırma yapılabilmesi için gönüllü onayının gerektiğinin üzerinde durmuştur; 1900 yıllında ise, dönemin Prusya Başkanlığı tanı, tedavi ve aşılama gibi tıbbi girişimlerde mutlaka kişinin onayının alınması gerektiğini belirtmiştir[25].

---

[21] (Çevrimiçi), www.wikipedia.org/wiki/Herophilos, y.t.: 19.12.2014.; Yüzyıllar sonra Celsus canlı insan ve hayvan üzerinde de anatomi ve fizyoloji çalışmaları yapan Herophilos ve Erasistratos'u şöyle savunmuştur: "*Canlı iken kesilmiş bu insanlar kralın emriyle hapishaneden getirilmiş suçlular olup henüz nefes alırken doğanın gizlediği organları gözlemek mümkün olmuştur. Bazı insanların suçluların ölüm cezalarının infazını zalimce nitelendirmelerine karşılık diyebiliriz ki bu kişiler sayesinde gelecekteki masum insanların dertlerine çare bulunabilecektir*". Günümüzde mahkûmlar üzerinde tıp araştırmalarının yapılması, özgür iradelerini kullanamayacak durumda ve baskı altında olmalarından ötürü yasaklanmıştır, Sarı, **İlk Çağda Tıp**, s. 17.

[22] Ayten Altıntaş, "19. Yüzyılda Tıbbın Gelişimi", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 65-71, s. 69, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 21.12.2014.

[23] Altıntaş, **a.g.m.**, s. 70.

[24] Yeşim Işıl Ülman, "Modern Dönem Osmanlı Tıbbı (1827-1923)", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 97-102, s. 100, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 21.12.2014.

[25] Hamdi Akan, "Dünyada ve Türkiye'de Klinik Araştırmaların Geçmişi", **Klinik Araştırmalar Kitabı**, Ed. Hamdi Akan, Ankara, Bilimsel Tıp Yayınevi, 2006, 13-17, s. 13.

1.2.2. Uluslararası Mevzuat Açısından İnsan Üzerinde Yapılan Deneyler

1.2.2.1. Nuremberg Kodu

İnsan üzerinde yapılan deneyler artık kontrol edilemez hale gelince insan haklarının korunması açısından yasal düzenlemelerin yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Nuremberg Kodu[26] insan üzerinde yapılan deneylerin kontrol altına alınmasını hedefleyen ilk düzenlemedir. Nuremberg Koduyla, deneylere ilişkin olarak tıp mesleğine yönelik de temel etik düzenlemeler belirlenmiş ve günümüzde de dünya genelinde kabul gören düzenlemeler getirilmiştir[27]. Süreç II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nazilerin toplama kamplarındaki insanlara insanlık dışı deneyler yapmasıyla başlamıştır[28]. ABD, 9 Aralık 1945 tarihinde yirmi üç Alman tıp doktorunun Nuremberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi'nde yargılanmasını istemiştir[29]. 20 Ağustos 1947'de on dokuz[30] doktor suçlu bulunmuş ve yedi tanesi, rızaları dışında insanlar üzerinde deney yapmayı planlamak ve deney yapmak suçlarından 2 Haziran 1948'de idam edilmiştir[31]. Ancak doktorlar yargılama

---

[26] Nuremberg Kodu

1. Kişinin gönüllü onayı kesinlikle gereklidir.
2. Deney toplumun iyiliği için olmalıdır.
3. Deney, hayvan çalışmaları ve hastalığın doğal seyrinin bilinmesine dayandırılmalıdır.
4. Deney, gereksiz hiçbir fizik, mental sorun ya da hasara yol açmamalıdır.
5. Deneyi yapan doktorun denek olduğu koşullar hariç, ölüm veya kalıcı sakatlığa yol açan deneyler yapılmamalıdır.
6. Deneyle karşılaşılan risk, deneyin sonuçlarının insanlara sağlayacağı yarardan fazla olmamalıdır.
7. Yaralanma, sakatlık ve ölüm olasılığına karşı gerekli hazırlıklar yapılmalı ve altyapı sağlanmalıdır.
8. Deney sadece bilimsel olarak kalifiye kişiler tarafından yapılmalıdır.
9. Deney süresince denek çalışmayı istediği an sonlandırılabilmelidir.
10. Eğer araştırmacı deneyin devamının yaralanma, sakatlık ve ölüm olasılığına sahip olduğuna kanaat getirirse deneyi durdurmaya hazır olmalıdır. Hamdi Akan, "Etik Kurullar", **İyi Klinik Uygulamalar Dergisi**, No: 1, 3-6, s. 5, (Çevrimiçi), http://www.iku-dergisi.com, y.t.: 23.12.2014.

[27] Ezgi Aygün Eşitli, **İnsan Üzerinde Deney Ve Deneme Suçları**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012, s. 28.

[28] Yapılan Nazi Deneylerinin hepsi için bkz.: (Çevrimiçi), http://www.ushmm.org/wlc/tr/article.php?ModuleId=10005168, y.t.: 25.12.2014.

[29] Akan, **a.g.m.**, s. 3.; *Bu doktorlar, "yaşamlarını değersiz" buldukları insanları bir ötenazi programı çerçevesinde öldürmekle, binlerce esiri yalancı tıbbi deneylerde onayları olmadan kullanmakla ve öldürmekle suçlanıyorlardı*, Akan, **a.g.m.**, s. 3., (Çevrimiçi), y.t.: 23.12.2014.

[30] Bazı kaynaklarda suçlu bulunanların 19 değil 16 kişi oluğuna dair bilgiler mevcuttur, (Çevrimiçi), http://www.ushmm.org, y.t.: 23.12.2014.

[31] Akan, **Klinik Araştırmalar**, s. 14.

sırasında kendilerine isnat edilen suçun hiçbir hukuki dayanağının olmadığını ileri sürmüşlerdir; bu nedenle bu konudaki boşluğu gidermek adına Amerikalı nöropsikiyatr Leo Alexander, Alman psikiyatr-tıp tarihçisi Werner Leibbrand ve Amerikalı fizyolog Andrew Ivy 10 maddelik Nuremberg Kodu'nu Ağustos 1947'de hazırlamışlardır[32]. Nuremberg kodu hastayı araştırmalardan korumaya ve deneklerin insan haklarına saygı gösterilmesine yönelik olarak hazırlanmış bir metindir; ancak hazırlayanlar bile uygulamalarında Nuremberg Kodu'ndaki ilkeleri dikkate almamışlardır[33].

Nuremberg kodu çalışmaları daha önce başlayan ve yıllar boyu süren birtakım araştırmaların da önüne geçememiştir. Bunlardan en önemlisi 1932'de başlayıp 1972'ye kadar süren ve 399 Alabama vatandaşı siyahı erkek üzerinde yürütülen Tuskegee çalışmasıdır[34]. Tuskegee çalışması, sifilizli(frengili) hastalara bedava bakım önerilerek başlamış ve çoğunlukla fakir hastalar üzerinde yürütülmüştür. Çalışma devam ederken sifiliz hastalığını kesin olarak tedavi ettiği iddia edilen penisilin icat edilmiş (1945) fakat hastalar üzerinde kullanılmamıştır. Tuskegee çalışması 1972 senesinde sona erdiğinde New York Times 26 Temmuz 1972 tarihinde bu çalışmayı "tıp tarihinde insanlar üzerinde yapılan ve tedavi edici olmayan en uzun deney" olarak okuyucularına sunmuştur[35]. Bu klinik çalışmanın üzerinden 25 yıl geçtikten sonra dönemin ABD başkanı Bill Clinton 16 Mayıs 1997'de halktan ve hayatta kalabilen hastalardan Beyaz Saray'da özür dilemiştir[36]. Çalışmayı takiben Tuskegee Üniversitesi'nde "Araştırma ve Sağlık Hizmetinde Biyoetik Merkezi" kurulmuştur. Ayrıca ABD'de Tuskegee çalışmalarının sonunda

---

[32] Lütfiye Eroğlu, "İlaç Araştırmaları, Etik Kurallar Ve Yasal Düzenlemeler", **Solunum Dergisi,** C. I, No: 1, 1996, 36-41, s. 38, (Çevrimiçi), http://www.journalagent.com, y.t.: 23.12.2014.; Akan, **a.g.m.**, s. 4.

[33] Eroğlu, **a.g.m.**, s. 36.; "*Alexander kendisini birincil derecede Hipokrat yemininin bağladığını, Nuremberg izin vermese dahi araştırma yapabileceğini, bunun hekim-hasta ilişkisi olduğunu, Ivy ise araştırmanın aynı zamanda tedavi olduğunu ifade etmişlerdir. Dahası, Ivy at serumundan elde edilen, antikanser özelliği olduğunu varsaydığı ama hiçbir tedavi edici etkisinin olmadığı bilimsel yayınlarla ifade edilmiş krebiozen isimli bir maddeyi yıllarca kanser hastalarında denemiş hatta bu uygulamasından ötürü İllinois Üniversitesindeki görevinden ayrılmak zorunda bırakılmıştır*" Eroğlu, **a.g.m.**, s. 36.

[34] "Tuskegee Syphilis Experiment Documentary", (Çevrimiçi), www.youtube.com, y.t.: 23.12.2014.

[35] (Çevrimiçi), http://www.nytimes.com, y.t.: 23.12.2014.

[36] "Families of syphilis study victims remember President Clinton apology" (Çevrimiçi), http://www.tuskegee.edu/Articles, y.t.: 23.12.2014.; (Çevrimiçi), http://exhibits.hsl.virginia.edu, y.t.: 23.12.2014.

1974 yılında bu çalışmalara bir cevap niteliğinde olarak "Ulusal Araştırma Yasası" çıkarılmıştır[37].

Yine buna benzer bir deney 1946-1948 yılları arasında penisilinin frengi ve bel soğukluğu hastalıklarında tedavisinin denenmesi amacıyla yedi yüz Guatemalalı mahkûm üzerinde yapılmıştır[38]. Mahkûmlara özellikle hastalık bulaştırıldığı ortaya çıktıktan sonra, seksen üç kişinin hayatını yitirdiği deney sonucu, ABD başkanı Barack Obama 2010 yılında Guatemala Cumhurbaşkanı Alvaro Colom'dan özür dilemiştir[39].

1.2.2.2. Helsinki Bildirgesi

Araştırma etiğiyle ilgili düzenlemelerin kökeni olan "Helsinki Bildirgesi" Nuremberg Kodunun artık yetersiz kalması sonucunda 1964 yılında Finlandiya'da gerçekleştirilen Dünya Tıp Birliği Kongresi'nde hazırlanmış ve sonraki yıllarda da düzenli olarak yenilenmiştir[40]. Yedi kez revizyona uğrayan Bildirge son halini 2013 yılında almıştır. Bildirge üzerinde yapılan son değişiklikte, metnin içeriğinden çok görünüşünde değişiklik yapılmış, birbirleriyle ilgili maddelerin aynı başlıklar altında düzenlenmesi yoluna gidilmiştir[41].

---

[37] Aygün Eşitli, **a.g.e.**, s. 33.

[38] "U.S. Apologizes For Syphilis Tests in Guatemala", (Çevrimiçi), http://www.nytimes.com, y.t.: 23.12.2014.

[39] "U.S. Apologizes For Syphilis Experiment in Guatemala", (Çevrimiçi), http://www.reuters.com/article, y.t.: 23.12.2014.

[40] Kavaklı, **a.g.m.**, s. 145.; En son düzenleme 2013 Ekim ayında Brezilya'nın Fortaleza kentinde düzenlenen WMA 64. Genel Kurulunda yapılmıştır, yeni düzenleme 1 Ocak 2014 tarihinden itibaren geçerli olacaktır, (Çevrimiçi), http://www.wma.net, y.t.: 27.12.2014.; *"İnsanlar üzerinde yürütülen tıbbi araştırmalar için uluslararası alanda temel kılavuz kabul edilen Dünya Tabipler Birliği Helsinki Bildirgesi, yaklaşık üç yıl süren bir dizi etkinlik sonucunda güncellendi. Gereksinimler doğrultusunda daha önce sekiz kez güncellenen ve bu nedenle "yaşayan belge" olarak nitelenen Bildirge, Ekim 2013'te Brezilya'da düzenlenen 64. Genel Kurul toplantısında tekrar güncellenmiş oldu. Metnin son hali, çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen uzman toplantılarında dile getirilen görüşler ve ulusal tabip birlikleri önerilerinin DTB Tıp Etiği Komisyonu'nca derlenmesiyle oluşturuldu"* (Çevrimiçi), http://www.ttb.org.tr, y.t.: 27.12.2014.

[41] Helsinki Bildirgesi üzerinde yapılan tüm değişiklikler için bkz.; Bülent Özaltay, Alpertunga Kara, "Helsinki Bildirgesi (2013) Üzerine", **Sağlık Düşüncesi Ve Tıp Hukuku Dergisi**, No: 30, Mart-Nisan-Mayıs 2014, s. 88-89, (Çevrimiçi), http://www.sdplatform.com/Dergi/787/Helsinki-Bildirgesi-2013-uzerine.aspx, y.t.: 30.12.2014.

Helsinki Bildirgesi, İyi Klinik Uygulamaların temelini oluşturur[42], Nuremberg Kodundan farklı olarak hekimi merkez alır ve hekimin görevlerini düzenler. Bildirge'de de bahsedildiği üzere hekimlere yönelik hazırlanmış olması tıbbi araştırmalara katılan diğer kişilerin de bu yükümlülüklere uymayacağı anlamına gelmez. İçeriği itibariyle araştırma etiği konusunda yol gösterici özelliğe sahip olan bildirge, devletler tarafından hukuki olarak bağlayıcı kabul edilmemiş fakat birçok ülkenin iç hukukunda yer alır hale gelmiştir[43].

1.2.2.3. Belmont Raporu

İnsanlığa aykırı olarak Nuremberg Koduna zemin hazırlayan deneylerden ve Tuskegee çalışmasından sonra bunlara benzer üçüncü bir deney de 1963 yılında New York'ta Musevi Kronik Hastalıklar Hastanesinde gerçekleşmiştir. Yirmi iki yaşlı hasta üzerinde yapılan deneyde, hastalara kanser hücreleri enjekte edilerek kanser hücrelerinin immünolojik(bağışıklık) olarak reddedilip edilmeyeceğine bakılmıştır[44]. Belmont Raporunun hazırlanmasına ön ayak olan bir diğer çalışma; Alabama Sifiliz çalışmalarının(1932-1972) sonunda Henry K. Beecher'ın New England Journal of Medicine dergisinde kaleme aldığı "Etik ve Klinik Araştırmalar" başlıklı makaledir(1966)[45]. Adı geçen makalede 1948-1965 yılları arasında gerçekleşen ve sadece iki tanesinde aydınlatılmış rıza bulunan yirmi iki etik olmayan araştırma ele alınmıştır[46]. Yirmi üç hastanın tifodan öldüğü ve değersiz cerrahi deneyler için

---

[42] "*İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu tıbbi farmasötik ürünlerle yapılan klinik araştırmalar için düzenlenmiş olmasına karşın, Helsinki Bildirgesi tüm klinik araştırmaları kapsaması nedeni ile ayrıcalık gösterir*", Canan Uluoğlu, "Araştırma Etiği", **Türk Tıp Dizini-Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 7. Ulusal Sempozyum**, 2009, 47-52, s. 49, (Çevrimiçi), http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum7, y.t.: 28.12.2014.

[43] Özaltay, Kara, **a.g.m.**, s. 88-89.; Mevzuatımız açısından, klinik araştırma yapabilmek için Etik Kurula ve Bakanlığa başvuruda bulunacak kişinin imzalayacağı başvuru formunda "*Araştırmanın protokole, ilgili mevzuata, güncel Helsinki Bildirgesi ve iyi klinik uygulamaları ilkelerine uygun olarak gerçekleştirileceği*" taahhüdünde bulunulmaktadır. (Çevrimiçi), http://www.titck.gov.tr/UnitsPageDescription.aspx?BirimId=lQrvN4QePfo=&KonuId=JDsmV39HRqE=, y.t.: 29.12.2015.

[44] Alper B. İskit, "Etik Kurulların Oluşumu, Gelişimi Ve İşlevleri", **Hacettepe Tıp Dergisi,** C. XXXVI, No: 3, 2005, 129-135, s. 130, (Çevrimiçi), http://www.tip.hacettepe.edu.tr/actamedica/2005/sayi_3/baslik2.pdf, y.t.: 28.12.2014.

[45] Nüket Örnek Büken, "Klinik Araştırmalar-Etik ve Hukuk Yönünden-", s. 12, (Çevrimiçi), http://www.deontoloji.hacettepe.edu.tr/ekler/pdf/aset_13_bahar/arastirma_etigi.pdf, y.t.: 24.05.2015.; Mehmet Emin Özgül, **Yeni Tıbbi Yöntemlerin Hukuka Uygunluğu**, İstanbul, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 44.

[46] Örnek Büken, **Klinik Araştırmalar-Etik ve Hukuk Yönünden-**, s. 21.

hastalara anestezi sırasında karbondioksit gazı verilerek kalp aritmisine yol açan bu araştırmalar sonucunda Beecher, etik olmayan bu araştırmaların hesabının verilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır[47].

Tüm bu insanlığa aykırı deneylerin sonucunda 18 Nisan 1979 yılında ABD'de Biyomedikal ve Davranış Araştırmalarında İnsanların Deneklerin Korunması İle İlgilenen Ulusal Komisyon Kurulmuştur(The National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research). Bu Komisyonun hazırladığı rapora ise "Belmont Raporu" adı verilmiştir. Raporda hasta üzerinde deneysel olmayan tıbbi müdahaleyle deney arasındaki belirsizliğe dikkat çekilmiştir. Standart müdahale, hastanın esenliğini sağlamak amacıyla başarıya yönelik beklentinin var olduğu tanı, önleme ve tedavi amaçlı müdahale olarak tanımlanırken; deney ve araştırma bir hipotezin denenmesi işlemi olduğu ve bunun sonuçlarının belirlenerek genel kabul gören bilgi haline getirilmesi olarak tanımlanmıştır[48]. Nuremberg Kodu ve Helsinki Bildirgesi'nden farklı hükümler içeren Belmont Raporu'nda, insanları ilgilendiren tüm araştırmalar için üç temel ilke belirlenmiştir. Bireylere saygı, yarar ve adalet. Bireylere saygı ilkesi; deneyin, tam ehliyetli kişiler üzerinde yapılması gerekliliğini ileri sürerken çocuklar gibi savunmasız kişileri de korumayı amaçlamaktadır. Yarar ilkesi; zarar vermemeyi, deneyden sağlanacak yararı en üst düzeye yükseltirken riskleri de en az düzeyde tutmayı amaçlamaktadır. Son olarak adalet ilkesi; deneyin yarar ve külfetlerinin denekler arasında adil şekilde dağılımını sağlamayı amaçlamaktadır[49].

1.2.2.4. İyi Klinik Uygulamalar (Good Clinical Practice)

Araştırmacıların deney yaparken, uluslararası ve ulusal etik kurallarına uymaya en üst düzeyde dikkat etmeleri gerekmektedir; bu kuralların tümüne "İyi Klinik Uygulamalar" adı verilmektedir[50]. Yeni kimyasal maddelerin insan üzerinde de denenmesi aşamasında uyulması gereken birtakım kurallar mevcuttur, bu kurallar

[47] Özgül, **a.g.e.**, s. 44.; (Çevrimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsan_deneyleri, y.t.: 02.02.2015.
[48] Aygün Eşitli, **a.g.e.**, s. 34.
[49] Bertha DeLanda, "The Belmont Report: History, Principles and Application", May 2009, s. 5-7, (Çevrimiçi), http://humansubjects.stanford.edu/education, y.t.: 28.12.2014.
[50] Kavaklı, **a.g.m.**, s. 143.

ise İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzları altında yürütülür[51]. İyi Klinik Uygulamalar, insanlar üzerinde yapılan araştırmaların tasarlanması, kaydedilmesi, yürütülmesi, denetlenmesi, sonlandırılması, analizlerinin yapılması ve raporlandırılmasında esas alınan verilerin inanılır ve doğru olmasının ve gönüllülerin haklarının, özel yaşamlarının gizliliğinin korunmasını garanti altına almayı, bilimsel ve etik kurullara uygun olmasını amaçlayan ilkeler bütünüdür[52]. Günümüze kadar insanlar üzerinde yapılan araştırmaları kurallara bağlayan birçok kılavuz yayımlanmış ve araştırma yapanların bu kılavuzlara uymaları beklenmiştir; bu kılavuzlardan en iyi bilineni ve tüm dünyada uygulama alanı bulanı ise İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzudur[53]. İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu kısaca insanlar üzerinde klinik araştırma yapılırken uyulacak kurallar bütünüdür.

İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzundaki ilkelerin hazırlanması 1960'lara kadar uzanır. 1960'ın başlarında tıp alanındaki uzmanlar, bilimsel komiteler ve kamu arasında klinik araştırma süreci araştırmaların güvenilirliği hakkında endişeler oluşmaya başlamıştı. 1968'de "Scientific Group on Principles for Clinical Evaluation of Drugs" adlı bilimsel grup ilaçların klinik değerlendirme ilkelerinin incelenmesi ve formüle edilmesiyle görevlendirildi[54]. 1975'de ise "World Health Organization[55]" ilaç geliştirme ve denenmesindeki tüm hususlar dikkate alınarak mevzuat ve ilkelerin düzenlenmesi amacıyla toplandı[56]. 1991 yılında İyi Klinik Uygulama ilkeleri Avrupa genelinde genel kabul görmüş, 1992 yılında AB direktifi haline getirilmiştir[57]. Son olarak 1996 yılında "International Conference on Harmonisation[58]" tarafından İyi

[51] H. Erdal Akalın, "İyi Klinik Uygulama/ Good Clinical Practice (GCP)", **ANKEM Dergisi**, C. VIII, No: 4, 1994, 358-361, s. 358, (Çevrimiçi), http://www.ankemdernegi.org.tr, y.t.: 30.12.2014.
[52] Eroğlu, **a.g.m.**, s. 40.; Aygün Eşitli, **a.g.e.**, s. 35.; (Çevrimiçi), http://www.klinikarastirmalar.org.tr, y.t.: 30.12.2014.
[53] Uluoğlu, **a.g.m.**, s. 48.
[54] Christine Maure, "History And Principles Of Good Clinical Practice", (Çevrimiçi), http://www.jirb.org.tw, y.t.: 30.12.2014.; Yağız Üresin, "İyi Klinik Uygulamalar (İKU)", (Çevrimiçi), http://klinikarastirmalar.istanbul.edu.tr, y.t.: 30.12.2014.
[55] "Dünya Sağlık Organizasyonu"
[56] Maure, **a.g.m.**, s. 5.; Üresin, **a.g.m.**, s. 2.
[57] Aygün Eşitli, **a.g.e.**, s. 36.
[58] "Uluslararası Uyum Konferansı"

Klinik Uygulamalar Kılavuzu on üç madde halinde yayımlanıp 1997'de uygulanır hale gelmiştir[59].

1.2.2.5. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 2200 A (XXI) sayılı kararı uyarınca 16 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılan Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Türkiye tarafından 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalanmıştır. 4 Haziran 2003 tarihinde 4868 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunan Sözleşme'nin onaylanması, 7 Temmuz 2003 tarihinde TBMM tarafından kararlaştırılmıştır. Sözleşme, 21 Temmuz 2003 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

MSHS m. 7'e göre; "*Hiç kimse işkenceye ya da zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ya da cezalandırmaya maruz bırakılamaz. Özellikle, hiç kimse kendi özgür rızası olmadan tıbbi ya da bilimsel deneylere tabi tutulamaz*".

1.2.2.6. Biyoloji Ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları Ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları Ve Biyotıp Sözleşmesi

Avrupa Konseyi çerçevesinde 4 Nisan 1997 tarihinde imzaya açılmış ve aynı tarihte Türkiye tarafından imzalanmış olan "Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi"nin onaylanması TBMM tarafından 03.12.2003 tarihinde gerçekleşmiştir. Buna dair Kanun ise, "Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair

---

[59] (Çevrimiçi), http://www3.imperial.ac.uk/clinicalresearchgovernanceoffice/researchgovernance/goodclinicalpractice, y.t.: 30.12.2014.; Maddeler için bkz.: Uluoğlu, **a.g.m.**, s. 48.; "*Kılavuzda "İyi Klinik Uygulamalar" tanımlanmış ve insan gönüllülerin katılımını içeren araştırmaların tasarımı, yürütülmesi, kaydedilmesi ve raporlanmasıyla ilgili olarak tek bir standart sağlanmıştır. İyi klinik uygulamalara uyulması, araştırmaya katılan gönüllülerin hakları, sağlığı ve gizliliğinin korunduğu ve araştırmadan elde edilen verilerin güvenilir olduğuna dair kamuoyuna güvence vermektedir. Bu kılavuzda yer alan ilkeler, aynı zamanda, insan gönüllüleri üzerinde tedavi amaçlı müdahale veya gözlem gerektiren diğer araştırmalar için de uygulanmalıdır. Ayrıca, kılavuzda ilacın fiziksel, kimyasal ve farmasötik özellikleri ve insanlar üzerindeki etkisine ilişkin bilgiler gibi AB'de yer alması gereken minimum bilgiler açıklanmıştır*" Aygün Eşitli, **a.g.e.**, s. 36.

Kanun" adıyla, 5013 Kanun numarası ile 09.12.2003 tarihli ve 25311 sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir[60].

Sözleşmenin başlangıç kısmında, sözleşmeyi imzalayan devletlerin, hangi şartları kabul ederek işbu sözleşmeyi imzaladıkları açıkça belirtilmiştir. Sözleşme uyarınca taraflar, tüm insanlığın haysiyetini ve kimliğini koruyacak, biyoloji ve tıbbın uygulanmasında ayrım yapmadan herkesin bütünlüğüne, diğer hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesini güvence altına alacak olup, insanların menfaatleri ve refahları, bilim ve toplum menfaatlerinin üstünde tutacaktır.

İşbu Sözleşme'nin "Bilimsel Araştırmalar" başlıklı beşinci bölümü "*Biyoloji ve tıp alanında bilimsel araştırma, bu Sözleşme hükümlerine ve insan varlığının korunmasını güvence altına alan diğer yasal hükümlere bağlı kalmak kaydıyla, serbestçe yapılabilir*" genel kuralıyla başlamaktadır.

Sözleşmenin başlangıç bölümünde de bahsedildiği üzere İnsan Hakları Ve Biyotıp Sözleşmesi, biyoloji ve tıbbın uygulanmasında, insan onuru ve bireyin temel hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli tedbirlerin alınması amacıyla hazırlanmış, uluslararası bağlayıcılığı olan ilk metindir. Sözleşmenin hazırlanmasındaki temel amaç, insan yararının bilim ve toplum çıkarlarından önce geldiğinin düzenleme altına alınması gerekliliğidir[61]. Bilimsel araştırmalar Sözleşme'nin 5. bölümünde düzenlenmiş olup, bir bilimsel araştırmanın yapılabilmesi; zorunluluk, orantılılık, etik olma, kanunla öngörülme, açık ve her zaman geri alınabilen rızaya bağlı olma esaslarına bağlanmıştır[62].

---

[60] 9.12.2003 tarihli ve 25311 sayılı RG, (Çevrimiçi), http://www.resmigazete.gov.tr, y.t.: 31.12.2014.; (Çevrimiçi), http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-30952/insan-haklari-ve-biyotip-sozlesmesi.html, y.t.: 31.12.2014.; "*3.12.2003 tarihli ve 5013 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Biyoloji Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları Ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları Ve Biyotıp Sözleşmesi'nin onaylanması; Dışişleri Bakanlığı'nın 30.01.2004 tarihli ve AKGY/18144 sayılı yazısı üzerine, 31.05.1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 16.03.2004 tarihinde kararlaştırılmıştır*" 20.04.2004 tarihli ve 25439 sayılı Resmi Gazete, (Çevrimiçi) http://www.resmigazete.gov.tr, y.t.: 31.12.2014.

[61] Onursal Cin, "Yerel Ve Uluslararası Metinlerde İnsan Üzerinde Deney", **I. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu, Kamu Hukuku Arşivi**, Yıl: 8, S. 2, Diyarbakır, 2005, (Çevrimiçi), http://www.medeniyet.edu.tr/KASIM_2005_KHUKA_yerel_ve_uluslararasi_yasal_metinlerde_insan_uzerinde_deney.html, y.t.: 31.12.2014.

[62] Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, **Anayasa Hukuku Açısından Sağlık Hakkı(Ulusal ve Uluslararası Boyutuyla)**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2012, s. 264.

AY m. 90 gereğince iç hukukumuz haline gelen bu sözleşmeye Türkiye, 20. madde hakkında çekince koymuş olup, bu çekince sözleşmenin dipnotunda belirtilmiştir[63]. Dipnota göre, "*Türkiye, 20'nci Madde'nin 2'nci paragrafında yer alan hükümler konusunda, 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun'un 5'inci Maddesi ile uyumlu olmadığı için, bu Sözleşme'nin 26'ıncı Maddesi'ne dayanarak ve 17 Kasım 1997 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne iletilen bir açıklama ile çekince koymuştur*". Sözleşmenin 20. maddesinin 2. paragrafına göre, "*İstisnai olarak ve kanun tarafından öngörülmüş koruyucu şartlar altında, muvafakat verme yeteneği olmayan bir kimseden kendisini yenileyen dokuların alınmasına aşağıdaki şartların gerçekleşmesi halinde izin verilebilir:*

i. Muvafakat verme yeteneği bulunan uygun bir vericinin bulunamaması,

ii. Alıcı şahsın, vericinin erkek veya kız kardeşi olması;

iii. Bağışın, alıcı bakımından hayat kurtarıcı olma beklentisinin bulunması;

iv. 6. maddenin 2 ve 3. paragraflarında öngörülen yetkinin, kanuna uygun olarak yetkili kurum tarafından onaylanan şekilde, belirli ve yazılı olarak verilmiş olması;

v. Muhtemel vericinin itirazda bulunmaması".

2238 Sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılanması ve Nakli Hakkında Kanun m. 5'e göre ise, "*Onsekiz yaşını doldurmamış ve mümeyyiz olmayan kişilerden organ ve doku alınması yasaktır*".

İHBS'de bazı konuların düzenlenmesi bilinçli olarak yapılmamıştır. Bunun nedeni; örneğin, ötenazi gibi uygulamaların her devlet açısından farklılık göstermesidir[64].İHBS'nin getirdiği bir diğer önemli düzenleme ise insan genomu

[63] *Ünver*' e göre, bu çekince; gerek sözleşmenin 27. maddesine ve sözleşmenin ruhuna aykırı olması gerekçesiyle gerekse de AY m. 90' daki düzenlemeye aykırı olduğu gerekçeleriyle kaldırılmalıdır, Yener Ünver, " İnsan Üzerinde Deney Ve Deneme Suçları", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sempozyum Özel Sayısı 1: Sağlık Hukuku ve Yeni Türk Ceza Kanunundaki Düzenlemeler**, İstanbul, Ocak 2007, 150-183, s. 151.

[64] Tuğrul Katoğlu, "Türk Hukukunun Bir Parçası Olarak Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi", **AÜHFD**, C.LV, No. 1,2006, 157-193, s. 163, (Çevrimiçi), http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/270/2432.pdf, y.t.: 20.01.2014.

üzerinde müdahalelerle ilgilidir. Sözleşmenin 13. maddesiyle insanların altsoylarının genetik yapısını değiştirmeye yönelik müdahaleler yasaklanmıştır[65].

Sözleşmesinin 31. maddesi uyarınca işbu sözleşmede bulunan hükümlerin geliştirilmesi amacıyla protokoller düzenlenebilecektir. Bu protokollerden konumuzla ilgili olanı 25.01.2005 tarihinde Strazburg'da sağlık alanında insana müdahaleyi içeren her türlü araştırmayı kapsam altına alan "Biyotıp Araştırmalarına İlişkin İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesine Ek Protokol"dür. Türkiye'de bu ek protokol, "Biyotıp Araştırmalarına İlişkin İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesine Ek Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" adıyla 6212 sayılı kanunla kabul edilerek 29.01.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir[66].

Sağlık alanında insanlara müdahaleyi de içeren her türlü araştırma faaliyetini kapsayan işbu Protokolün asıl amacı; tüm insanların haysiyetini ve kimliğini koruyacak ve biyotıp alanında insanlara müdahaleyi kapsayan her türlü araştırmaya ilişkin olarak, ayrım yapmadan herkesin bütünlüğüne ve diğer hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesini güvence altına almaktır(Ek Pro. m. 1). Protokolün ilerleyen bölümlerinde ise araştırma rıza verilmesi prosedürü ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

1.2.3. Ulusal Mevzuat Açısından İnsan Üzerinde Yapılan Deneyler

1.2.3.1. T.C. Anayasası

Tıbbi araştırmalar ve tıp biliminin gelişebilmesi için büyük bir öneme sahip olan insan üzerinde deneylerin yapılabilmesi, öncelikle Anayasa ile güvence altına alınmıştır. AY m. 27/1'de herkesin bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma yapma hakkı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Fakat insan üzerinde yapılan deneylerin, kişilik hakkını ve özellikle yaşam ve vücut bütünlüğü hakkını ihlal edebilecek nitelikte olması dolayısıyla özel düzenlemelerin yapılması zaruri hale gelmektedir. Zaten AY m. 17/2'de de, kişinin tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, vücut bütünlüğüne

[65] Katoğlu, **a.g.m.**, s. 175.
[66] 29.03.2011 tarihli 27889 sayılı RG, (Çevrimiçi), http://www.resmigazete.gov.tr, y.t.: 17.01.2015.

dokunulamayacağı; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamayacağı belirtilmiştir.

1.2.3.2. Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi

Ulusal olarak insan üzerinde deneylere ilişkin ilk düzenleme, 19.02.1960'da Resmi Gazete'de yayımlanarak iki ay sonra yürürlüğe giren Tıbbi Deontoloji Nizamnamesidir(Tüzüğü). TDN, Türk Tabipler Birliği Kanunu'nun "*Meslektaşların birbiri ile ve hastaları ile münasebetlerini düzenleyen deontoloji nizamnameleri hazırlamak*" isimli 59/1-g bendine dayanılarak hazırlanmıştır. Anlam olarak deontoloji, uyulması gereken ahlaki, toplumsal ilkelerin tümünü içeren ve tartışmaya açık olmayan kurallar bütününü ifade etmektedir[67].

TDN'nin insan üzerinde deneyleri konu alan 11. maddesine göre, "*Tecrübe maksadı ile insanlar üzerinde hiç bir cerrahi müdahale yapılamıyacağı gibi aynı maksatla, kimyevi, fiziki veya biyolojik şekilde herhangi bir tedavi de tatbik edilemez.*

Klasik metodların bir hastaya fayda vermiyeceği klinik veya laboratuvar muayeneleri neticesinde sabit olduğu takdirde, daha önce, mütat tecrübe hayvanları üzerinde kafi derecede denenmek suretiyle faydalı tesirleri anlaşılmış olan bir tedavi usulünün tatbikı caizdir. Şu kadar ki, bu tedavinin tatbik edilebilmesi için hastaya faydalı olacağının ve muvaffakiyet elde edilmemesi halinde ise mütat tedavi usullerinden daha elverişsiz bir netice alınmıyacağının muhtemel bulunması şarttır.

Evvelce tecrübe edilmiş olmamakla beraber, zarar vermesine ihtimal bulunmayan ve hastayı kurtarması kati görülen bir müdahale yapılabilir". Madde metninden de anlaşılacağı üzere tüzük, insan üzerinde yapılacak bilimsel deneyleri yasaklarken, tedavi amaçlı denemelere izin vermiştir. Fakat maddede "rıza"dan bahsedilmemiştir. Oysa TCK m. 90 ve SHTK Ek m. 10, rızaya dayalı bilimsel deneyleri birtakım şartlar dâhilinde meşru kılmıştır. Tüzük halen yürürlükte olmasına rağmen insan üzerinde bilimsel deney yapılamayacağıyla ilgili hüküm kanunlara aykırı olduğundan uygulama alanı bulamayacaktır.

---

[67] Yasemin Oğuz, "Tıbbi Deontoloji Tüzüğü'nün Eleştirel Çözümlemesi", **Deontoloji**., 2. Baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Antıp A.Ş. Yayınları, 1999, 11-16, s. 12, (Çevrimiçi), www.yaseminyalim.com/wp-content/uploads/2008/07/89.doc, y.t.: 01.01.2015.

1.2.3.3. Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu

Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu 15.05.1987'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun'un genel amacı sağlık hizmetleriyle ilgili temel düzenlemeler yapmaktır. Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihte insan üzerinde yapılan deneylerle ilgili olarak SHTK m. 3/1-k'ya göre; "*Özel mevzuatına göre izin veya ruhsat alınmamış ilaç ve terkiplerin üretimi, ithali, satışı ile ruhsat veya izin alınmış dahi olsa ilaç ve terkiplerin bilimsel araştırma amacıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve ilgili kişinin rızası olmadan insan üzerinde kullanımı yasaktır*". Görüldüğü gibi maddeyle sağlıklı insanlar üzerinde de bilimsel deney yapılabilmesine olanak sağlanmıştır. Fakat sadece ilaç ve terkipleri konusunda düzenleme getirilmiştir. Daha sonra 02.01.2014 tarihinde değiştirilerek düzenlenen ek madde 10/1[68]'e göre ise, insanlar üzerinde her türlü bilimsel deney yapılabilmesinin ilk şartı olarak Sağlık Bakanlığı veya bağlı kuruluşlardan izin alınması gerektiği ve buna ek olarak yerine getirilmesi gereken birtakım şartlar bentler halinde düzenlenmiştir.

SHTK m. 10/2'de insan üzerinde deneylerlerin hangi kurum ve kuruluşlarda yapılabileceği düzenlenmiş, 4. fıkrada ise kişinin haklarının ve sağlığının her şeyin üzerinde tutulacağı bir kez daha vurgulamıştır. 5. fıkrada gönüllüler lehine sigorta yaptırılabileceği söylenmiş fakat bunun haricinde gönüllülere maddi menfaat sağlanması yasaklanmıştır. 6. fıkraya göre, araştırma sonrasında gönüllülerin kimlik bilgilerinin saklanması gerektiği belirtilmiş, 7. fıkrada ise, deney sürecinde deneye izin verilirken gereken şartlardan birinin dahi ortadan kalkması durumunda artık deneyin durdurulacağı hükme bağlanmıştır. Son fıkrada da aşağıda tekrar değineceğimiz üzere Etik Kurul ve Klinik Araştırmalar Danışma Kurulunun teşkili hükme bağlanmıştır.

[68] Ek madde 10 ilk olarak 26.04.2011 tarihli RG'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6225 Sayılı "Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile getirilmiştir. (Çevrimiçi), http://www.resmigazete.gov.tr, y.t.: 07.01.2014.

1.2.3.4. İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik

29.01.1993 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlandıktan altı ay sonra yürürlüğe giren İAHY'nin amacı; hastalıklardan korunma, teşhis, tedavi veya vücudun herhangi bir fonksiyonunu değiştirmek amacı ile kullanılmak üzere yeni geliştirilen sentetik, bitkisel ve biyolojik kaynaklı maddeler ve bu maddeler kullanılarak hazırlanacak terkipler ile gönüllü insanlar üzerinde yapılacak klinik araştırmaların safhalarını, niteliğini, bunların tabi olduğu esas ve usuller ile bunlardan doğacak sorumluluğun esaslarının belirlenmesidir (İAHY m. 1). Yönetmeliğin kapsamı ise, ilaç kullanmak suretiyle insanlar üzerinde yapılacak tıbbi araştırmaların şekli ve kontrolü aynı zamanda bu araştırmaları yapacak kişi, kurum ve kuruluşlardır (İAHY m. 2). 1993 tarihli İAHY aynı zamanda ülkemizde tıbbi araştırmalar hakkında düzenleme getiren ilk hukuki metindir. Sağlık Bakanlığı bünyesinde kurulan Etik Kurulların da temelleri bu yönetmelik ile atılmış, merkezi etik kurul ve yerel etik kurulların oluşturulması ve aynı zamanda idari kontrolünün sağlanması amaçlanmıştır[69]. Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmeliğin 01.01.2009 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik, yürürlükten kalkmıştır.

1.2.3.5. İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu

Ülkemizde, ilk "İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu" 29.12.1995 yılında 51748 sayılı Resmi Gazete'de T.C. Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü adıyla yayımlanmıştır. Kılavuz; tıbbi farmasötik ürünler veya ilaç olarak geliştirilmekte olan etkin maddeler kullanılarak insanlar üzerinde yapılan araştırmalarda, gönüllülerin haklarının korunması ve araştırmanın verimli, güvenilir, doğru ve uluslararası standartlara uygun olmasının sağlanması için birtakım esaslar belirlemiştir (İKUK m. 1). Kılavuz, ana hatları "İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik" ve "Farmasötik Müstahzarların Biyoyararlanım ve Biyoeşdeğerliliğin Değerlendirilmesi Hakkında Yönetmelik[70]" ile belirlenen insan üzerinde ilaç

[69] Pervin Somer, E. Elif Vatanoğlu, "Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik Çerçevesinde Etik Kurullar", **Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan**, C. XIX, No. 2, 2013, 381-396, s. 386, (Çevrimiçi), e-dergi.marmara.edu.tr, y.t.: 07.01.2015.
[70] 27.05.1994 tarihli 21942 sayılı RG, (Çevrimiçi), http://www.resmigazete.gov.tr, y.t.: 04.01.2015.

uygulanarak yapılacak araştırma ilkelerini ayrıntılı olarak açıklamak, uyulması gereken kuralları ve izlenecek yolları belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Fakat sürekli gelişen tıp bilimi ve teknoloji karşısında yetersiz kalan 1995 tarihli İKUK 2009 yılında yenilenmiş ve 05.03.2009 tarihinde Etik Kurul Standart İşleyiş Yöntemi Esasları[71] yayımlanmıştır. Yenilenen kılavuzla birlikte insanlar üzerinde sadece ilaç araştırmalarıyla ilgili standartlar genişletilerek 01.01.2009 tarihinde yürürlüğe giren Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik ile paralel olarak insanlar üzerinde yapılan tüm araştırmalarla ilgili ayrıntılı düzenlemeler getirilmiştir. En son yayımlanan İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu 15.07.2014 tarihlidir[72].

1.2.3.6. Hasta Hakları Yönetmeliği

Hasta hakları konusunda dünyada yaşanan gelişmelere ayak uydurmak için 01.08.1998 tarihinde yayımlanarak aynı tarihte yürürlüğe giren Hasta Hakları Yönetmeliği[73] "Tıbbi Araştırmalar" başlıklı 6. bölümüyle insan üzerinde yapılacak deneyler bakımından kanun ve tüzüklere aykırı bir düzenleme getirmemiştir. Gönüllü merkezli olan yönetmelikte hiç kimsenin Sağlık Bakanlığı'nın izni ve kendi rızası bulunmadan tecrübe, araştırma veya eğitim amaçlı hiçbir tıbbi müdahale konusu yapılamayacağı tekrar hüküm altına alınmıştır (HHY m. 32). Yönetmeliğin asıl amacı ise; temel insan haklarının sağlık hizmetleri sahasındaki yansıması olan ve başta T.C. Anayasası'nda, diğer mevzuatlarda ve uluslararası hukuki metinlerde kabul edilen hasta haklarını somut olarak göstermek ve sağlık hizmeti verilen kurum ve kuruluşlarda ve bu kurum kuruluşların dışında sağlık hizmeti verilen hallerde,

---

[71] "*Etik Kurul'un amacı, bilimsel yöntem ve toplumun endişelerini göz önünde bulundurarak, klinik araştırmalarda yer alan gönüllü/gönüllülerin haklarını, güvenliğini ve esenliğini korumaktır. Etik Kurul, Helsinki Bildirgesi'ne uygun şekilde hareket ederek ve İyi Klinik Uygulamaları'na ilişkin ulusal ve uluslararası standartları takip ederek, sunulan çalışmaları etik ve bilimsel yönden zamanında, kapsamlı ve bağımsız olarak inceler. Etik Kurul; gönüllü haklarını, güvenliğini, onurunu ve mahremiyetini korumak amacıyla ilgili düzenleyici kurum/kurumlara, mevzuata ve toplum gerekliliklerine uygun olarak hareket etme sorumluluğunu taşımaktadır. Bu doküman Helsinki Bildirgesi'ne, Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmeliğe ve İyi Klinik Uygulama ilkelerine tamamlayıcı rehberlik ve destek sağlamak amacıyla hazırlanmıştır*" Etik Kurul Standart İşleyiş Yöntemi Esasları m. 1.

[72] (Çevrimiçi), http://www.klinikarastirmalar.org.tr, y.t.: 06.01.2015.; İKUK 2009 yılından sonra Mayıs 2010, Aralık 2010, Ağustos 2011, Aralık 2011, Nisan 2013 tarihlerinde yenilerek kendilerinden bir önceki Kılavuzu yürürlükten kaldırmışlardır.

[73] Hasta Hakları Yönetmeliği üzerinde; 08.05.2014 tarihinde 28994 sayılı RG ile, 3., 4., 15., 18., 20., 24., 26., 31., 42. maddeler üzerinde değişiklik yapılmış bunlara ek olarak Ek Madde 1 eklenmiştir. (Çevrimiçi), http://www.resmigazete.gov.tr, y.t.: 02.01.2015.; Özalp, Özalp, **a.g.e.**, s. 12.

insan haysiyetine yaraşır şekilde herkesin hasta haklarından yararlanabilmesine, hak ihlallerinden korunabilmesine ve gerektiğinde hukuki korunma yollarını fiilen kullanabilmesine dair usul ve esasları düzenlemektir (HHY m. 1)[74].

1.2.3.7. Hekimlik Mesleği Etiği Kuralları

01.02.1999 yılında yayımlanan "Hekimlik Mesleği Etiği Kuralları" hekimlerin mesleklerinin gereklerini yerine getirirken uymaları gereken hekimlik meslek etiği kurallarını belirtmektedir. İnsan üzerinde yapılan deneyler, "Hekimlik Meslek Etiği Kuralları"nın altıncı bölümünde düzenlenmiştir. İnsan üzerinde yapılan bilimsel deneyler ve tedavi amaçlı denemelerin yetkili kişiler tarafından yapılması zorunluluğu ve gönüllünün rızasının alınması zorunluluğu bir kez daha hüküm altına alınmıştır. "Hekimlik Meslek Etiği Kuralları"na göre, hekimler bu kurallara aykırı davranışlarda bulunduklarında, 6023 Sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanunu'na göre tabip odaları yönetim kurulları tarafından onur kurullarına sevk edileceklerdir. Hekimlerin disiplin soruşturmasına uğraması, haklarında ayrıca hukuki veya cezai takibat yapılmasına engel değildir (HMEK m. 46).

1.2.3.8. Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik

23.12.2008 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak 01.01.2009 tarihinde yürürlüğe giren KAHY[75]'nin amacı; Avrupa Birliği standartları ve İyi Klinik Uygulamaları çerçevesinde gönüllüler üzerinde gerçekleştirilecek her türlü klinik araştırmanın tasarımı, yürütülmesi, kayıtlarının tutulması, rapor edilmesi, geçerliliği ve diğer hususlarda bilimsel ve etik standartların sağlanması ve gönüllülerin bu Yönetmelik kapsamındaki haklarının korunmasına dair usul ve esasları

---

[74] "Bu derece takdire şayan bir düzenlemenin hukuk âlemimize girmesinin ortaya çıkardığı devrim niteliğinde bir dönüşüm söz konusu olmamıştır. Daha fazla oranda hekimlere karşı dava açılması bu yönetmeliğin olumlu sonucunun bir göstergesi sayılmaz. Tam tersine sağlık mesleğinde olanların haksız yere hukuki sorumluluğa maruz kalma endişesi ile sorumluluktan kaçınma yolları arayışları, tüm isabetine rağmen yönetmelik ve sonrasında gündeme gelen hukuki gelişmelerin hayata geçmesinde sorunların bulunduğunu ortaya koymaktadır", Aydın Gülan, "Tıp Hukuku Açısından Hasta ve Hekim Hakları", **ANKEM Dergisi**, C. XX, No. 0, 2006, 16-19, s. 16, (Çevrimiçi), http://www.ankemdernegi.org.tr/ANKEMJOURNALPDF/ANKEM_20_Ek2_16_19.pdf, y.t.: 23.05.2015.

[75] 23.12.2008 tarihli 27089 sayılı RG, (Çevrimiçi), http://www.resmigazete.gov.tr, y.t.: 04.01.2015.; 2008 tarihli KAHY'nin geçici maddesiyle Merkezi Etik Kurullar kaldırılmış, Yerel Etik Kurulların ise yönetmelik şartlarına uygun şekilde yenilenmesi öngörülmüştür, Somer, Vatanoğlu, **a.g.m.**, s.387.

düzenlemektir(KAHY m. 1). Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik, önceki yönetmelikten(İAHY) farklı olarak kapsamını sadece ilaç araştırmaları çerçevesinde tutmayıp sınırlarını daha da genişletmiştir. Yönetmelik, insanlar üzerinde yapılacak ilaç klinik araştırmaları, ilaç dışı klinik araştırmalar, tıbbi cihazlarla yapılan araştırmalar, yeni bir cerrahi yöntem kullanılarak yapılacak klinik araştırmalarına ilişkin her türlü klinik araştırmayı, araştırma yerlerini ve bu araştırmaları gerçekleştirecek gerçek veya tüzel kişiler ile biyoyararlanım ve biyoeşdeğerlik çalışmaları ile tedavi amaçlı denemeleri kapsamıştır (KAHY m. 2)[76]. KAHY'nin yürürlüğe girmesinden yaklaşık bir yıl sonra Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Başkanlığı ve Başkent Üniversitesi KAHY'nin bazı maddelerinin iptali için Danıştay'a dava açmıştır[77]. Danıştay 10. Dairesinin T. 13.11.2009 E. 2009/3991 sayılı kararıyla, 23.12.2008 tarih ve 27089 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren KAHY'nin bazı maddelerinin yürütmesi durdurulmuştur[78]. 16.07.2010 tarihinde de yönetmelik tamamen iptal edilmiştir.

Yürütmeyi durdurma kararının gerekçesi, yönetmeliğin içerdiği düzenlemenin; temel insan haklarının başında gelen yaşam hakkı kapsamında

[76] 2008 tarihli KAHY, ulusal düzeyde tek bir yasal düzenlemenin oluşturulması açısından olumlu bir aşama iken içerdiği çelişkiler, eksiklikler yönünden eleştirilmiştir, Somer, Vatanoğlu, **a.g.m.**, s. 387-388.

[77] (Çevrimiçi), http://www.klinikarastirmalar.org.tr, y.t.: 06.01.2015.

[78] Yürütmeyi durdurma kararı T.C. Sağlık Bakanlığı'na 12.01.2010 tarihinde tebliğ edildi. Danıştay 10. dairesinin bazı maddelerini iptal ettiği 23.12.2008 tarihli ve 27089 sayılı "Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelikte Değişiklikler Yapılmasına Dair Yönetmelik" 11 Mart 2010 tarihli ve 27518 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı. T.C. Sağlık Bakanlığı Etik Kurulları 01.10.2010 tarihine kadar görev yaptı ancak T.C. Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu 2010/164 numaralı kararıyla 23.12.2008 tarih ve 27089 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik'in tümünün yürürlüğünü durdurdu. Gerekçesi, Yönetmeliğin içerdiği düzenlemenin; temel insan haklarının başında gelen yaşam hakkı kapsamında bulunan kişi dokunulmazlığı ile ilgili olduğu ve bu konudaki düzenlemelerin Anayasanın 13. ve 17. maddeleri kapsamında değerlendirildiğinde ancak kanun ile sınırlandırılabileceği ve T.C. Sağlık Bakanlığı'nın kendisine bu konuda yetki veren bir "kanun" olmadığı sürece düzenleme yapamayacağıdır. T.C. Sağlık Bakanlığı 01.10.2010 tarihinden sonra klinik araştırma başvurularını kabul etmeyeceğini, dava konusu Yönetmeliğe uygun olarak bu tarihe kadar yapılmış başvuruların ise değerlendirilerek, sonucun ilgililere bildirileceğini, T.C. Sağlık Bakanlığı iznini alarak başlamış ve devam etmekte olan çalışmalar gönüllü güvenliği ve menfaati açısından devam edebileceğini, bu çalışmalara ilişkin geri bildirimlerin elektronik takip numarası alınarak T.C. Sağlık Bakanlığı'na yapılacağını duyurdu. 18 Mart 2011 tarihinde Adana Milletvekili Prof. Dr. Necdet Ünüvar ve Trabzon Milletvekili Prof. Dr. Cevdet Erdöl tarafından TBMM'ne sunulan kanun teklifi 6 Nisan 2011 tarihinde kanunlaştı. 6225 sayılı Kanun 26 Nisan 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlandı. Bu kanun T.C. Sağlık Bakanlığı'na klinik araştırmalar hakkında yeni düzenleme yapabilmesi için yetki verdi. (Çevrimiçi), http://www.tfd.org.tr, http://www.ethic-cro.com, y.t.: 06.01.2015; Danıştay 10. D., E. 2009/3991, T. 13.11.2009, (Çevrimiçi), http://www.ttb.org.tr, y.t.: 06.01.2015.

bulunan kişi dokunulmazlığı ile ilgili olduğu ve bu konudaki düzenlemelerin AY m. 13 ve 17 kapsamında değerlendirildiğinde ancak kanun ile sınırlandırılabileceği ve T.C. Sağlık Bakanlığı'nın kendisine bu konuda yetki veren bir "kanun" olmadığı sürece düzenleme yapamayacağıdır. 2011 yılında 6225 sayılı kanunla Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'na ek madde 10 getirilmiş; bu maddeyle Sağlık Bakanlığı'na insanlar üzerinde bilimsel araştırma yapılmasına dair usul ve esaslar, Klinik Araştırmalar Kurulunun ve klinik araştırma alanlarına göre etik kurulların teşkili, görevleri, çalışma usul ve esasları düzenleyen yönetmelik çıkarma yetkisi tanınmıştır. KAHY, 2011 tarihinde tamamen yenilenmiş ve 32.12.2008 tarihli yönetmelik yürürlükten kaldırılarak yeni yönetmelik 19.08.2011 tarihinde yayımlanıp, yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir. Fakat 2011 tarihli yönetmeliğin yürürlüğe girmesine kadar olan zaman diliminde insan üzerinde yapılan araştırmalarda yasal boşluklar yaşanmıştır[79].

2011 tarihli KAHY, AB uygulamalarına paralel olarak düzenlenmiş olup, "klinik araştırma", "gönüllülük" ve "etik kurullar" çevresinde hazırlanmıştır[80]. Bu yönetmeliğe göre etik kurul onayı almayan araştırmalar insanlar üzerinde denenemeyecektir. Birtakım araştırmaların yapımında ise etik kurul onayının yanı sıra Sağlık Bakanlığı'nın da izni gerekmektedir[81].

Son olarak 19.08.2011 tarihli KAHY, 2013 tarihli Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik ile yürürlükten kaldırılmıştır. 2013 tarihli KAHY ise 25.06.2014 tarihinde değişikliğe uğramış ilk olarak ismi "İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik" olarak değiştirilmiştir. Değişikliğe gidilmeden önceki metinde klinik araştırmalarla ilgili birtakım sınırlamalara gidilmiş

---

[79] İngiliz "The Independent" gazetesi 14.11.2011 tarihinde yayınladığı haberinde, Türkiye'de Ocak 2007-Aralık 2010 tarihleri arasında yapılan ilaç deneylerinde kobay olan binlerce kişiden 893'ünün hayatını kaybettiğini, bu rakamın Hindistan'da 1700'ü aşarken Meksika'da 1500'e yakın kişinin hayatını kaybettiğini yazmıştır, (Çevrimiçi), http://www.gazetevatan.com, y.t.: 07.01.2015.; 2011 Ocak ayında "Vanity Fair" dergisi "Deadly Medicine" adlı makalesinde yüzlerce klinik araştırmanın fakir ülkelerdeki rıza formlarına parmak iziyle imza atan cahil insanlar üzerinde yapıldığını, bunlardan birinin de 716 kez deney yapılan Türkiye olduğunu yazmıştır, "Deadly Medicine", (Çevrimiçi), http://www.vanityfair.com, y.t.: 07.01.2015.

[80] Somer, Vatanoğlu, **a.g.m.**, s. 385.

[81] İlaç araştırmalarının tümü, yeni ameliyat yöntemleri ve genetik tedavi yöntemleri gibi araştırmalar için etik kurul onayı yanında Sağlık Bakanlığı'nın da onayı gerekmektedir, Somer, Vatanoğlu, **a.g.m.**, s. 394.

bu durum yönetmeliğin eleştirilere uğramasına ortam sağlamıştır. 2013 tarihli KAHY m. 2 sadece insan üzerinde yapılan ilaç, tıbbi ürünler ve bitkisel tıbbi ürünler ile ilaç dışı klinik araştırmaları ve klinik araştırma yerlerini kapsam altına almışken 2014 değişikliyle insan üzerinde yapılacak biyolojik ürünlerin klinik araştırmaları da maddeye eklenmiştir. Sadece retrospektif[82] çalışmalar 2013 tarihli yönetmelikte olduğu gibi kapsam dışı bırakılmıştır. 2013 tarihli KAHY'nin 4. maddesinin "r" bendinde ilaç dışı klinik araştırma tanımı dar bir çerçevede ele alınmışken 2014 değişikliyle bu bent tamamen kaldırılmıştır. Son olarak yönetmelikte hüküm bulunmayan hallerde; "Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi", "Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi" ve "Hasta Hakları Yönetmeliği"nin uygulanacağı Yönetmeliğin 34. maddesiyle düzenlenmiştir.

2014 tarihinde yürürlüğe giren bir başka yönetmelik ise "Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Yönetmeliği"dir[83]. Bu yönetmelikte ise taraf olunan uluslararası anlaşmalar ile Avrupa Birliği standartları ve iyi klinik uygulamaları çerçevesinde tıbbi cihaz[84] klinik araştırmaları ile bu çalışmalara katılan gönüllülerin haklarının korunmasına dair usul ve esaslar düzenlenmektedir.

1.2.3.9. Etik Kurul Standart İşleyiş Yöntemi Esasları

İnsan hakları kavramının, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzeyde öneme sahip olması, hasta ve gönüllü haklarıyla ilgili bilinç ve duyarlılığın da

---

[82] "*Retrospektif yaklaşım terimi, günümüzde, sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda araştırmacının, araştırmanın başlangıcındaki kabulleri, öngörü ve yaklaşımlarıyla araştırma sonucunda ulaştığı gerçekleri, geriye bakarak karşılaştırmasıdır. Bu yolla araştırmacının ve araştırmanın eksiklerini veya yanlışlarını öz-eleştirel bir tarzda ortaya koymasıdır*" (Çevrimiçi), http://tr.wikipedia.org, y.t.: 14.01.2015.

[83] 06.09.2014 tarihli 29111 Sayılı RG, (Çevrimiçi), http://www.resmigazete.gov.tr, y.t.: 14.01.2015.

[84] Tıbbi cihaz; insanda kullanıldıklarında aslî fonksiyonunu farmakolojik, immünolojik veya metabolik etkiler ile sağlamayan fakat fonksiyonunu yerine getirirken bu etkiler tarafından desteklenebilen ve insan üzerinde, hastalığın tanısı, önlenmesi, izlenmesi, tedavisi veya hafifletilmesi ya da Yaralanma veya sakatlığın tanısı, izlenmesi, tedavisi, hafifletilmesi veya mağduriyetin giderilmesi ya da anatomik veya fizyolojik bir işlevin araştırılması, değiştirilmesi veya yerine başka bir şey konulması veyahut doğum kontrolü amacıyla kullanılmak üzere imal edilmiş, tek başına veya birlikte kullanılabilen, imalatçısı tarafından özellikle tanı ve/veya tedavi amaçlı kullanılmak üzere imal edilmiş ve tıbbi cihazın amaçlanan işlevini yerine getirebilmesi için gerekli olan yazılımlar da dâhil, her türlü araç, alet, teçhizat, yazılım, aksesuar veya diğer malzemeleri ifade etmektedir. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği m. 3/1-o.

artmasını sağlamıştır[85]. Bu duyarlılık somut bir şeyler yapmayı gerektirdiğinde ise 1970li yıllarda dünyada etik kurullar gündeme gelmiştir[86]. Etik kurulların[87] amacı kısaca klinik araştırmalarda yer alan gönüllülerin haklarını, güvenliklerini ve esenliklerini korumak olup, insan onuruyla bağdaşmayacak çalışmaların yapılmasını engellemektir[88]. Etik kurulların amacı sadece gönüllünün haklarını korumak olmayıp, aynı zamanda araştırmacının da deneye dair haklarının korunmasıdır[89]. Etik kurul sözcüğü ilk olarak 1975'te Tokyo'daki DTB Helsinki Bildirgesi'nin Genel Kurulu'nda geçerek, günümüze kadar ulaşmıştır[90]. Türkiye'de ise etik kurullar ilk kez 1993 tarihli "İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik" ile üniversiteler araştırma kuruluşları bünyesinde etik ihlallerini soruşturmak veya deneklerin kullanımını gerektiren projeleri etik açıdan denetlemek amacıyla ortaya çıkmıştır[91]. Etik

---

[85] Cumhur İzgi, Yeşim Işıl Ülman, "Klinik Araştırmalar Yönetmeliği'ne Bakış", **Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, C. IV, No. 4, 2013, 161-167, s. 162, (Çevrimiçi), http://acibadem.dergisi.org/pdf/pdf_AUD_204.pdf, y.t.: 14.01.2015.

[86] Henning Rosenau, "Etik Kurulları ve Hasta Haklarının Korunması", **Sağlık Hakkı: Hasta Hakları IV. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu**, Çev.: Figen Başoğlu, No. 3, Trabzon, y.y., 8-9 Haziran 2007, 95-111, s. 96.

[87] Burada bahsedilecek olan Etik Kurullar, Araştırma Etik Kurullarıdır zira Hastane/Klinik Etik Kurullarının ülkemizde herhangi bir yasal dayanağı henüz yoktur. Hastane Etik Kurulları, tıbbi personelin hasta veya diğer tıbbi personel ile aralarında ortaya çıkabilecek etik sorunları, malpraktis uygulamalarını, organ nakillerinde donör olma yönünden çıkabilecek sorunlar gibi problemleri, şikâyet ve başvurular sonrasında değerlendirmekte ve bu konulara etik yönden karar vermektedir. Kavaklı, **a.g.m.**, s. 147.

[88] Kavaklı, **a.g.m.**, s. 146.; "*İnsanlar ve hayvanlar üzerinde yapılacak her türlü araştırmanın tüm detaylarını incelemek onay vermek, denetlemek, deneklerin haklarını korumak, zarar görmelerini önlemek, aydınlatılmış onamdan emin olmak, gerektiğinde tedavi sağlamak etik kurulların görevlerindendir*" Osman İnci, "Bilimsel Yayın Etiği İlkeleri, Yanıltmalar Yanıltmaları Önlemeye Yönelik Öneriler", **Türk Tıp Dizini-Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 7. Ulusal Sempozyum**, 2009, 69-90, s. 79, (Çevrimiçi), http://uvt.ulakbim.gov.tr, y.t.: 10.01.2015.; "*Son yıllarda giderek gelişen tıp teknolojisi ve bu gelişmenin neden olduğu etik sorunlar, tıp uğraşında hem ayrı bir uzmanlık alanının dogmasına, hem de tıp etiği alanını ilgilendiren sorunların tartışıldığı özgün bir örgütsel yapının oluşmasına yol açmıştır. Bu örgütsel yapının temel işlevi; tıp uğraşının farklı alanlarında ortaya çıkan etik sorunları saptamak, tanımlamak, incelemek ve bunlara çözüm önerileri sunmaktır. Tıp uğraşının doğası gereği disiplinlerarası işbirliği gerektiren bu yapıya "etik kurul" denmektedir*" Yasemin Oğuz, "Etik Kurullar", **Etik Bunun Neresinde!**, Ankara, Ankara Tabip Odası Yayınları, 1997, s.169-174, s. 169, (Çevrimiçi), www.**yasemin**yalim.com/wp-content/uploads/2008/07/98.doc, y.t.: 11.01.2015.

[89] Rosenau, **a.g.m.**, s. 97.

[90] Uluoğlu, **a.g.m.**, s. 51-51.; Seda Kara Kılıçarslan, "Klinik İlaç Araştırmalarından Doğan Sorumluluk", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XV, No. 3, 2011, 285-310, s. 297, (Çevrimiçi), http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/15_3_11.pdf, y.t.: 10.01.2015.

[91] Cumhur Ertekin v.d., **Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2002, s. 62, (Çevrimiçi), http://iibf.baskent.edu.tr/bilgi/bilimsel_etik.pdf, y.t.: 10.01.2015.; Müge Demir, Nüket Örnek Büken, "Dünyada Ve Türkiye'de Hastane/Klinik Etik Kurulları", **Hacettepe Tıp Dergisi**, C. XLI, No. 3, 2010, 186-194, s. 190, (Çevrimiçi), http://www.tip.hacettepe.edu.tr, y.t.: 10.01.2015.; "*1993 yılında her üniversitede etik kurullar kurulmaya başlanmış fakat bu kurullar çoğu zaman ülkemizin yapısına uymayan, dış kaynaklı*

kurulların en önemli amacı araştırmaya katılan deneğin haklarının ihlal edilmemesi ve kamu güvenliğinin sağlanmasıdır[92].

1993 tarihli İAHY ile birlikte iki tip etik kurul oluşturulmuştur. Bunlardan ilki; kurum ve kuruluşlarda oluşturulan Yerel Etik Kurullar, diğeri ise Sağlık Bakanlığı bünyesinde Bakanlıkça teşkil edilen Merkezi Etik Kurullardır. KAHY 2011 yılında tamamen yenilendikten sonra etik kurullar, İlaç Klinik Araştırmaları Etik Kurulu, Biyoyararlanım-Biyoeşdeğerlik Araştırmaları Etik Kurulu, İlaç Dışı Klinik Araştırmalar Etik Kurulu ve üst merci olarak Klinik Araştırmalar Danışma Kurulu olarak yapılandırılmıştır. 2013 tarihli Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelikle etik kurullar, Klinik Araştırma Etik Kurulu ve Biyoyararlanım-Biyoeşdeğerlik Çalışmaları Etik Kurulu olarak ayrılmış üst merci olarak ise Klinik Araştırmalar Etik Kurulu yapılandırılmıştır. 2009 tarihli Standart İşleyiş Yöntemi Esaslarının zaman içerisinde yetersiz kalması üzerine bu esaslar yönetmeliklere uygun şekilde değiştirilmiş son yenileme 06.08.2014 tarihinde 25.06.2014 tarihinde yenilenen yeni yönetmeliğe uygun olarak Sağlık Bakanlığı tarafından Klinik Araştırmalar Ve Biyoyararlanım-biyoeşdeğerlik Çalışmaları Etik Kurullarının Standart Çalışma Yöntemi Esasları adıyla yayınlanmıştır. Etik kurulların işlevleri sadece buralarda düzenlenmekle kalmayıp, "İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu"nun 4. maddesinde de 31 fıkra halinde düzenlenmiştir.

2. İnsan Üzerinde Yapılan Deneylerin Tıp Hukuku Açısından İncelenmesi

2.1. Genel Olarak

Tıp biliminin amacı; insan sağlığını korumak, hastalıkları önlemek ve hasta olan kişilerin iyileşmesini sağlamaktır[93]. Tıbbi araştırma ise, tıp biliminin gelişmesi,

---

modellerden alınmıştır" Hamiyet Karakaya, Yaman Örs, "Dünyada Ve Türkiye'de Etik Kurulları", **Ankara Tıp Mecmuası**, C. XLVII, No. 4, 1994, 713-722, s. 718, (Çevrimiçi), http://dergiler.ankara.edu.tr, y.t.: 13.01.2015.

[92] Nüket Örnek Büken, "Klinik Araştırma Etik Kurulları", **Klinik Araştırma Etik Kurulları Üzerine Görüş Ve Öneriler**, Türkiye Biyoetik Derneği, 2007, 2-12, s. 2, (Çevrimiçi), http://iris-interaktif.com/Biyoetik/files/raporlar/AEK.pdf, y.t.: 13.01.2015.; Ayrıca yapılan her türlü araşmada Etik Kurul onayı olmadığı takdirde artık bu araştırmanın yayınlanma olasılığı da kalmamış olacaktır, Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 172.

yeni tedavi ürün ve yöntemlerinin bulunması amacıyla insanlarla veya başka materyallerle yapılan bilimsel araştırmalardır[94]. Tıbbi araştırma bir ilaç araştırması olabileceği gibi cerrahi, fizyolojik ya da genetik bir araştırma da olabilir[95]. Öncelikle tedavide kullanılacak ve olumlu etki ortaya çıkarabilecek materyallerin bulunması gerekmektedir. Bunun da olmazsa olmaz koşulu insan üzerinde deney yapmakla gerçekleşmektedir. İlk olarak belirtmek gerekir ki insan üzerinde yapılan deneyleri sadece tıp bilimi kapsamında ele almak yeterli olmaz çünkü örneğin uzay bilimi veya insanlığa yararlı olabilecek alanlar da insan üzerinde deneyler yapılmasını gerektirebilecektir[96].

Tıp biliminin ilerlemesi, tıbbi buluşların sağlanması, tıbbın insan hizmetine sunulması, insanın ihtiyacı olan ilaçların, tıbbi tüm teknik ve uygulamaların bulunması ve geliştirilmesi, hekimlik mesleğinin ilerlemesinin sağlanması ancak insan üzerinde deney yapmakla mümkündür, insan üzerinde deney de insan vücuduna bir müdahaledir[97]. Bu müdahalenin tıbbi müdahale olup olmadığı konusunda ise görüş birliği yoktur. Tıbbi müdahale genel olarak, tıp mesleğini icraya yetkili bir kişi tarafından doğrudan veya dolaylı olarak tedavi amacına yönelik yapılan müdahalelerdir[98]. Bu yüzden insan üzerinde yapılan deneyleri tıbbi müdahale kapsamında değerlendirmek her zaman için mümkün olmayacaktır[99]. Özellikle salt

---

[93] Sedat Bakıcı, **5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Özel Hükümleri-4**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2010, s. 922.

[94] Meral Ekici Şahin, "Klinik Araştırmalardan Doğan Cezai Sorumluluk", **VIII. Türk-Alman Hukuku Sempozyumu: Hekim Sorumluluğu**, Ed: Hakan Hakeri, Henning Rosenau, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, 473-506, s. 480.

[95] Özbek v.d., **a.g.e.**, s. 241.; Özbek, Doğan, **a.g.m.**, s. 541.

[96] Ersan Şen, "İnsan Üzerinde Bilimsel Deney Ve Deneme Suçları", **V. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu: Tıp Ceza Hukukunun Güncel Sorunları**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları Yayın No: 48, 2008, 588-647, s. 589.

[97] Zeki Hafızoğulları, Muharrem Özen, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler: Kişilere Karşı Suçlar**, 3. Baskı, Ankara, US-A Yayıncılık, 2013, s. 97.

[98] Ayan, **a.g.e.**, s. 5.; Özlem Yenerer Çakmut, **Tıbbi Müdahaleye Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2003, s. 24 vd.; Filiz Yavuz İpekyüz, **Türk Hukukunda Hekimlik Sözleşmesi**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2006, s. 22.; Faruk Özalp, Tuba Özalp, **Hekimin Cezai Sorumluluğu**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014, s. 21 vd.; Özgül, **a.g.e.**, s. 4 vd.

[99] Ayan, **a.g.e.**, s. 14.; Yenerer Çakmut, **a.g.e.**, s. 39.; Cemal Öztürkler, **Hukuk Uygulamasında Tıbbi Sorumluluk, Teşhis, Tedavi ve Tıbbi Müdahaleden Doğan Tazminat Davaları**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006, s. 99.; k.g.: Petek, **a.g.m.**, s. 66.

bilimsel amaçlı deneyler bu kapsamda değerlendirilemeyecektir[100]. Tedavi amaçlı denemeler ise, bir hekim tarafından yapılma zorunluluğu olduğundan ve tedavi amacına yönelik olduğundan dolayı tıbbi müdahale kavramı içersinde değerlendirilebilir.

Tıpta teknoloji ilerledikçe yeni etik sorunlarla karşılaşılmaktadır. Tıp biliminin ilerlemesine büyük katkıda bulunan Batı ülkelerinin insan üzerinde yaptığı deneylerdeki acımasız davranışları tıp etiğinin giderek önem kazanmasının başlıca nedenidir[101]. 1970'li yıllardan sonra tıptaki hızlı gelişmeler sonucunda etik konusu daha da önem kazanmıştır.

2.2. Tıp Etiği İlkelerinin İnsan Üzerinde Yapılan Deneyler Açısından İncelenmesi

2.2.1. Genel Olarak Etik, Biyoetik ve Tıp Etiği Kavramları

Tıp etiği kavramına geçmeden önce "etik" ve "biyoetik" kavramının ne olduğunun kısaca belirtilmesinde yarar vardır. Sözlük anlamı olarak etik, çeşitli meslek dalları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır[102]. Fakat buradaki davranışlar her türlü insan davranışı olmayıp içerisinde "ahlakilik" niteliği barındıran davranışlardır[103]. Etik, hukuk biliminden farklı olarak insan eylemlerini kanunlara uygunluk açısından değil ahlakilik açısından inceler[104]. Aslında etik, bir eylemi iyi bir eylem yapmayı

---

[100] Mustafa Çeker, "Tıbbî Müdahalelerde Hukuka Uygunluk Sorunu", **Hukukçular Rehberi**, 2002, s. 2, (Çevrimiçi), http://www.cu.edu.tr/insanlar/mceker/makaleler.htm, y.t.: 02.04.2015.

[101] Nil Sarı, "Tıp Etiğinin Tanımı Ve Gereği", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 133-139, s. 139, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 18.12.2014.

[102] www.tdk.gov.tr, (Çevrimiçi), y.t.: 23.02.2015.

[103] Burcu Kalkan Oğuztürk, **Türk Medeni Hukuku'nda Biyoetik Sorunlar**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2011, s. 7.; Er, **a.g.e.**, s. 175.; "Etik" kavramının "ahlak" kavramından farklılıkları için bkz.: Kalkan Oğuztürk, **a.g.e.**, s. 39 vd.; Ayşegül Demirhan Erdemir, Ömür Elçioğlu, **Tıp Etiği İlkeleri Işığında Hasta ve Hekim Hakları**, Ankara, Ortadoğu Reklam Tanıtım ve Yayıncılık, 2000, s. 2 vd.

[104] Nüket Örnek Büken, Erhan Büken, "Nedir Şu "Tıp Etiği" Dedikleri?", **Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi**, C. XI, No. 1, 2002, 17-20, s. 20, (Çevrimiçi), http://www.ttb.org.tr/STED/sted0102/nedir_su.pdf, y.t: 24.02.2015.; Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 163.

amaçlamaktadır[105]. Biyoetik ise, etiğin içerisinde bir grup sınıf olup, tıpta ve biyolojide meydana gelen gelişmelerin, çeşitli teknolojik gelişmelere bağlı olan bilimsel sonuçların etik düzlemde meydana getirdiği kapsamlı sorunları yaşam bilimlerine dair etik sorunlar ile birlikte ele almaktadır[106]. Biyoetiğin konusu sadece tıp etiğinin ana konusu olan insan hayatı değil, doğada var olan tüm organizmaların hayatıdır[107]. Tıp etiği ise genel olarak hekim-hasta, hekim-kurum, araştırmacı hekim-gönüllü odaklı olup hekimlerin erdemli davranışlarını, tıbbi ilişkiler çevresinde iyi davranmak adına yapıp neleri yapmamaları gerektiğini, tıptaki değer sorunlarını konu almaktadır[108]. Sonuç olarak tıp etiği, tıp uygulaması sırasında karşılaşılan değer sorunlarına yaklaşımın temelini atmaya çalışır[109]. Bu temelleri atarken de tıp ilkelerini kullanır[110]. Tıp etiği ilkeleri başlarda yazısız ve yaptırımsız olarak ahlaka uygun davranma kuralları olmalarına rağmen özellikle Helsinki Bildirgesi ile birlikte yazılı hale gelmiştir[111]. İnsan üzerinde deneylerle ilgili olarak tıp etiği, araştırmacının ve gönüllülerin belirgin olan ve olmayan gerekçelerini ve amaçlarını değerlendirir, bunlar için gerekli ortamı sağlar ve gönüllülerin haklarının ve güvenliklerinin

---

[105] İlke Bezen Aydoğdu, Nesrin Çobanoğlu, "Tıp Etiğinden Biyoetiğe İlerlerken Biyoetik Uzmanı: Sorun Kümesi Mi Çözüm Mü?", **Türk Tıp Dizini-Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 7. Ulusal Sempozyum**, 2009, 129-138, s. 131, (Çevrimiçi), http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum7/ilke_nesrin.pdf, y.t: 23.01.2015.

[106] Kalkan Oğuztürk, **a.g.e.**, s. 96.; Mehmet Ali Zengin, **Biyoloji Uygulamaları Ve Tıbbi Müdahaleler Karşısında İnsan Haklarının Korunması**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, s. 71.; *Ülman*'ın deyişiyle: "*Hukuk kamu ve özel alanda kurumlar ve ticari mali ilişkiler ağı ile ilgili kararlar üretirken; biyoetik temelde insanların seçimleri, bireyin yaşamını belirleyen konularda aldığı kararlar ile ilgilidir*", Yeşim Işıl Ülman, "Etik, Biyoetik, Hukuk: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar", **Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, C. I, No. 1, 2010, 1-4, s. 3, (Çevrimiçi), http://www.acibadem.dergisi.org, y.t.: 02.03.2015.; Zengin, **a.g.e.**, s. 71.

[107] Aydoğdu, Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 130.

[108] Berna Arda, Serap Şahinoğlu Pelin, "Tıbbi Etik: Tanımı, İçeriği, Yöntemi Ve Başlıca Konuları", **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, C. XLVIII, No. 3, 1995, 323-335, s. 323-325, (Çevrimiçi), http://dergiler.ankara.edu.tr, y.t.: 23.02.2015.; Kalkan Oğuztürk, **a.g.e.**, s. 98.; Gülay Yıldırım, Selim Kadıoğlu, "Etik Ve Tıp Etiği Temel Kavramları", **Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C. XXIX, No. 2, 7-12, 2007, 75-84, s. 78, (Çevrimiçi), http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/1569.pdf, y.t.: 26.02.2015.; Hakan Kızılarslan, **Ceza Muhakemesi Adli Tıp ve Adli Bilimlerde Vücudun Muayenesi ve Örnek Alma**, Çetin Veb-Ofset A.Ş., Ankara, 2007, s. 68.; Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 164.; Elif Vatanoğlu, "Günümüzde Tıp Bilimindeki Etik İlkeler", **Sağlık Alanında Etik Ve Hukuk Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul, 2008, 17-25, s. 17.

[109] Arda, Şahinoğlu Pelin, **a.g.m.**, s. 326.

[110] Erdem Aydın, Nermin Ersoy, "Tıp Etiği İlkeleri", **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği- Hukuku- Tarihi Dergisi**, C. 3, No. 2, 1995, 48-52, s. 48, (Çevrimiçi), http://tip.kocaeli.edu.tr/docs/ders_notlari/n_ersoy/tip_etigi_ilkeleri.pdf, y.t.: 24.02.2015.

[111] Bayraktar, **a.g.m.**, s. 30.; Kızılarslan, **a.g.e.**, s. 69.

güvence altına alınmasını sağlar[112]. Araştırmacı açısından da bir iç görüş, çalışma çevresi sağlar. Bu yüzden araştırmacı, etik kurallara uyarken birtakım etik ilkeler çevresinde hareket eder.

2.2.2. Tıp Etiği İlkeleri

Tıp etiği ilkeleri genel hatlarıyla Hipokrat (M.Ö. 460-M.Ö. 370) zamanında şekillenmeye başlamıştır[113]. Fakat dört temel ilke belirleyerek bunları ayrıntılı şekilde inceleyenler Tom L. Beauchamp ve James F. Childress olmuştur[114]. İnsan üzerinde yapılan deneyler bakımından ise etik ilkeler ilk olarak gönüllülerin haklarını korumak amacıyla Helsinki Bildirgesi ile açıklığa kavuşturulmuştur ve bu ilkeler temel tıp etiği ilkeleriyle de örtüşmektedir. Hukukumuzda ise Türk Tabipler Birliği'nce kabul edilen "Hekimlik Meslek Etiği Kuralları"nda da ilkelerin açığa kavuşturulduğunu görmekteyiz. Belirlenen bu dört ilkeye değinecek olursak:

2.2.2.1. Otonomiye Saygı İlkesi (Özerkliğe Saygı İlkesi)

Otonomiye saygı ilkesi ilk olarak özerk insanların aldıkları kararlara saygı göstermek anlamına gelmektedir[115]. Buna ek olarak otonomiye saygı ilkesi, hastaların haklarına ve onların tedavi sürecinde aldıkları kararlara saygı göstermek

---

[112] Örnek Büken, Büken, **Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Açısından Klinik İlaç Araştırmaları**, s. 290.

[113] Hipokrat Yemininin günümüzdeki versiyonu: "*Tıp fakültesinden aldığım bu diplomanın bana kazandırdığı hak ve yetkileri kötüye kullanmayacağıma, hayatımı insanlık hizmetlerine adayacağıma, insan hayatına mutlak surette saygı göstereceğime ve bilgilerimi insanlık aleyhinde kullanmayacağıma, mesleğim dolayısıyla öğrendiğim sırları saklayacağıma, hocalarıma ve meslektaşlarıma saygı göstereceğime din, milliyet, cinsiyet, ırk ve parti farklarının görevimle vicdanım arasına girmesine izin vermeyeceğime, mesleğimi dürüstlük ve onurla yapacağıma, namusum ve şerefim üzerine yemin ederim*", (Çevrimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/Hipokrat_Yemini, y.t.: 23.02.2015.; Hipokrat'tan sonra tıp etiği ilkelerinden 5. yüzyılda "Formula Comitis Archiatrorum" adlı eserde bahsedilmiş ve tıp etiği ilkeleri genel olarak 9. yüzyılda Ishaq bin Ali al-Ruhawi tarafından kaleme alınmıştır, (Çevrimiçi), http://en.wikipedia.org/wiki/Medical_ethics#History, y.t.: 16.03.2015.; Zengin, **a.g.e.**, s. 287.

[114] Beauchamp ve Childress herhangi bir etik ilkenin diğerlerine üstün olmadığını, somut olayın şartlarına göre bu ilkelerden bazılarının seçilebileceğini ileri sürmüşler ve birçok ilke arasından dört adet temel ilke belirlemişlerdir, Yasemin Oğuz, "Tıp Etiğinde Temel İlkeler", **Etik Bunun Neresinde!**, Ankara, Ankara Tabip Odası Yayınları, No. 1, 1997, 27-34, s. 28, (Çevrimiçi), www.yaseminyalim.com/wp-content/uploads/2008/07/96.doc, y.t.: 22.02.2015.; Örnek Büken, Büken, **Nedir Şu "Tıp Etiği" Dedikleri?**, s. 19.; Örnek Büken, Büken, **Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Açısından Klinik İlaç Araştırmaları**, s. 290.

[115] Tom L. Beauchamp, James F. Childress, **Principles of Biomedical Ethics**, Seventh Edition, Oxford University Press, 2012, s. 12.; Burada özerklik hastanın tek başına düşünebilme, değerlendirebilme, kendi hakkında karar verme ve eylemde bulunabilme yeteneğini ifade etmektedir. Osman İnci, **Bilimsel Araştırma, Yayın ve Tıp Etiği**, Türk Üroloji Derneği, İstanbul, 2008, s. 65.

olarak da tanımlanmakta olup tıp mesleğinin en çekirdek özelliğidir[116]. Otonomi kelime olarak ise; kişilerin kendi kendilerini idare etmeleri, özgür olmaları, kendi hayatlarını diledikleri gibi yaşayabilmeleri, kişilerin kendilerinden sorumlu olmaları anlamlarına gelmektedir[117]. Her insan kendisiyle ilgili kararlar alma ve bu kararlara saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir[118]. Bu yüzden insan üzerinde deneylerle ilgili olarak en önemli ilke araştırmaya konu olacak kişinin gönüllü olmasıdır bu da otonomiye saygı ilkesiyle çok yakından ilgilidir. Bu ilke gereğince, kişiye uygulanacak deneyin tüm aşamaları ve sonuçları kendisi hakkında sağlıklı karar alabilen kişiye ayrıntılı şekilde açıklandıktan sonra kararın tamamen üzerinde deney yapılacak gönüllüye bırakılması gerekmektedir. Hukuka uygunluk açısından ve etik açıdan gerçekleştirilmesi gereken ilk aşama "rıza" aşamasıdır. Rıza TMK m. 24/2 ve TCK m. 26/2'ye göre hukuka aykırılığı kaldıran irade beyanıdır. Fakat rıza, yapılan müdahaleyi tek başına hukuka uygun kılmaya yetmeyecektir[119]. Araştırmaya konu olacak gönüllünün aydınlatılmış onamı olmadan kesinlikle hiçbir deneye başlanamayacaktır. Rıza alınmadan önce gönüllünün, tedavi ve araştırma arasındaki farkı, yürütülen araştırmayı, araştırmanın amacını, araştırmanın tüm risklerini ve yararlarını, tüm seçenekleri ve bir karar vermesi gerektiğini, varsa tedavi edici madde yerine plasebo alma olasılığını, bu karardan ise her zaman geri dönebileceğini

---

[116] Aydın, Ersoy, **Tıp Etiği İlkeleri**, s. 50.; Erdem Aydın, "Tıp Etiğinde Temel İlkeler", **I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı,** ODTÜ Ankara, 12-13 Kasım 2001, (Çevrimiçi), www.deontoloji.hacettepe.edu.tr/ekler/doc/ilkeler.doc, y.t.: 01.03.2015.; Handan Bakbak Özdemir, "Hekimin Disiplin Sorumluluğu", **İstanbul Barosu Sağlık Hukuku Merkezi: "Sağlık Hukuku Makaleleri"**, Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 245-257, s. 246.; Buradaki "saygı göstermek" terimiyle bahsedilen, hastanın her türlü isteğine saygı göstermek olmayıp kişilerin meşru isteklerine saygı göstermek anlamındadır. Örneğin küçük bir çocuğun aşı olacağı sırada ağlayarak kendisine iğne yapılmamasını istemesi otonomiye saygı ilkesi çerçevesinde değerlendirilemeyecektir, Kalkan Oğuztürk, **a.g.e.**, s. 120.

[117] Kalkan Oğuztürk, **a.g.e.**, s. 119.; Bireyin özerkliği kaldıran durumlara, akıl hastalığı, bilinç kaybı, yaş küçüklüğü gibi örnekler verilebilir.

[118] Oğuz, **Tıp Etiğinde Temel İlkeler**, s. 29.; Özellikle hekimlerin hastalardan daha fazla tıbbi, bilimsel ve teknik bilgiye sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda bazen hekimler hastalardan daha iyi karar alabildiklerini düşünerek ve bu yüzden kendilerini haklı görerek otonomiye saygı ilkesini ihlal etmektedirler, Nermin Ersoy, Erdem Aydın, "Tıbbi Etik'te "Özerklik" ve "Özerliğe Saygı İlkesi"", **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi**, C. 2, No. 2, 1994, 71-74, s. 73, (Çevrimiçi), http://tip.kocaeli.edu.tr, y.t.: 01.03.2015.; Ülkemizde rastlanılan bir durumun örnek verilmesi gerekirse, altı çocuk sahibi bir kadının yedinci çocuğunu dünyaya getirmek için gittiği hastanede kadın doğum doktorunun doğumu gerçekleştirdikten sonra, kendisiyle farklı dünya görüşüne sahip olan kadının fikrini dahi almaksızın tüplerine zarar vererek bir daha çocuk dünyaya getirmesini engellemeye çalışmasının hukuka aykırı olması gibi.

[119] İzzet Özgenç, "Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Cezai Sorumluluk", **Prof Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan**, 2 c., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2007, C. II, s. 2176.

anlaması gerekmektedir[120]. Kişiye yapılan bu bilgilendirmenin; kişinin anlama kapasitesine uygun olarak, yanlış anlamalara mahal verilmeden, ticari bir endişe taşımadan, tamamen tıp biliminin gerektirdiği şekilde açık ve net olarak ve kişiyi bir baskı altına almadan yapılması gerekmektedir[121]. İnsan üzerinde yapılan deneylerde ise gönüllüden rıza alınırken kişiye deneyin amacının, sonuçlarının, uygulanacak yöntemin ayrıntılı şekilde açıklanması, gönüllünün sormak istediği tüm soruları rahatça sorabileceği, deneyden her zaman çekilebileceği açıkça anlatılmalı ve yazılı rıza alınmalıdır[122].

Helsinki Bildirgesi'nde de belirtildiği üzere insan üzerinde yapılan deneylerle ilgili konularda yaşama saygı en önemli ilkedir. Kişilerin klinik araştırmalara katılmaya karar vermeden önce kendilerine zarar gelebileceği ihtimali konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir[123]. Araştırmaya katılan gönüllülerin risk açısından değerlendirilmeleri deney yapan kişi açısından çok önemli bir etik sorundur bu yüzden gönüllülerle, her birinin yükümlülüklerini ve sorumluluklarını açık olarak belirten bir anlaşma yapılmalıdır[124].

2.2.2.2. Yarar sağlama ilkesi

Tıp bilimindeki en eski ilkelerden olan yarar sağlama ilkesi, hastaya uygulanacak tedavi yönteminin her halükarda hastaya bir yarar sağlayacağı durumlarda uygulanması gerektiği anlamını taşımaktadır. "Yararcılık" öğretisinin kurucuları olan İngiliz filozofları Jeremy Bentham ve John Stuart Mill, bir eylemin doğru ya da yanlışlığını belirlemek için nesnel ölçüt olarak "yarar" kavramını

---

[120] Örnek Büken, Büken, **Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Açısından Klinik İlaç Araştırmaları**, s. 293.; Türkiz Gürsel, "İnsanlar Üzerinde Yapılan Biyomedikal Araştırmalarda Etik Değerlendirme", **Gazi Tıp Dergisi**, C. XIX, No. 3, 2008, 93-97, s. 95, (Çevrimiçi), http://medicaljournal.gazi.edu.tr, y.t.: 02.03.2015.; Özgenç, **a.g.m.**, s. 2177 vd.; Hasan Özkan, Sunay (Öner) Akyıldız, **Açıklamalı-İçtihatlı Hasta- Hekim Hakları ve Davaları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008, s. 45.

[121] Kızılarslan, **a.g.e.**, s. 73.

[122] Feridun Yenisey, "Tedavi Açısından İlgilinin Rızası", **V. Türk-Alman Hukuku Sempozyumu: Tıp Ceza Hukukunun Güncel Sorunları**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, 868-880, s. 874.; Ayrıca "İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu" m. 9'da bilgilendirilmiş gönüllü olur formunun nasıl olması gerektiği ve kapsamı ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir.

[123] **Establishing Bioethics Committees-Guide No: 1**, Çev.: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Fransa, UNESCO, 2005, s. 43.

[124] Nilgün Köklü, "Akademisyenlerin Araştırma Etiği Konusundaki Görüşleri", **Eğitim Bilimleri Ve Uygulama Dergisi**, C. II, No. 4, 2003, 137-151, s. 141, (Çevrimiçi), http://www.ebuline.com/pdfs/4Sayi/ebu4_2.pdf, y.t.: 23.02.2015.

belirlemişler ve buna göre "en çok sayıda insana en yüksek düzeyde mutluluk veren eylem doğrudur" demişlerdir[125]. Burada hastaya yarar sağlama mutlak bir yarar olmayıp, geniş anlamda anlaşılmalıdır; zira en ufak bir tıbbi müdahalede bile o an için hasta zarar görmektedir[126]. Yarar sağlama ilkesi bazı durumlarda otonomiye saygı ilkesiyle çatışabilmektedir. Örneğin, doğum yapan kadının hayatının tehlikeye girmesi durumunda hekim, annenin kararını sorgulamayarak bebek yerine annenin yararını daha üstün görüp bebeği almaya karar verebilmektedir[127]. Yarar sağlama ilkesi insan üzerinde deneylerin amacıyla da en çok çelişen ilkelerden birisidir. Tedavi amaçlı denemelerde en azından üzerinde araştırma yapılan kişinin de yararı amaçlanırken, sağlıklı insanlar üzerinde yapılan deneylerde kişiye hiçbir yarar sağlanmaksızın sadece araştırılan materyalin diğer insanlar açısından işe yarayıp yaramayacağı araştırılmaktadır. Bu yüzden yarar sağlama ilkesi toplumun yararını sağlamak adına, üzerinde deney yapılan kişi aleyhine ihlal edilmektedir.

2.2.2.3. Zarar vermeme ilkesi

Tıp bilimindeki en eski ilke "önce zarar verme (primum non nocere)" ilkesidir. Günümüzde de halen geçerli temel ilke olan "zarar vermeme" ilkesi yüzyıllar önce Hipokrat tarafından dile getirilmiştir[128]. Hekim başvuracağı tıbbi yöntemin yararını ve zararını ölçmek zorundadır[129]. Fakat burada zarar kavramının sınırlarının çizilmesi bir hayli zordur. Örneğin, hastanın böbreğinde oluşan bir iltihaplanma sonucu bu durumun hastaya daha fazla zarar vermemesi için böbreğinin alınması durumunda olduğu gibi. Burada sağlıklı bir insanın böbreğinin alınması o kişi için zarara neden olabilecekken hastanın iltihaplı böbreğinin alınması o kişinin yararıyla sonuçlanmaktadır. Fakat hastaya verilecek zarar sonuç olarak elde edilecek yarardan daha büyük ise artık ilkelerin dengeli uygulanmasından uzaklaşılmaktadır ve o tedavi yönteminin uygulanmaması gerekmektedir. Bu ilkenin önemi aslında

[125] Örnek Büken, Büken, **Nedir Şu "Tıp Etiği" Dedikleri**, s. 17.
[126] Atiye Uygur, "Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 71.
[127] Nermin Ersoy, Erdem Aydın, "Tıbbi Etik'te "Yararlılık İlkesi"", **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi**, C. II, No. 2, 1994, 57-60, s. 58, (Çevrimiçi), http://tip.kocaeli.edu.tr, y.t.: 01.03.2015.
[128] İskit, **a.g.m.**, s. 129.
[129] Arda, Şahinoğlu Pelin, **a.g.m.**, s. 330.

başkasına menfaat sağlamak amacıyla kişiyi tehlikeye atmamaktır[130]. Fakat insan üzerinde deneyler mevzu bahis olduğunda bu ilke deneylerin amacıyla çeliştiğinden doğası gereği ihmal edilmektedir. Çünkü insan üzerinde deneylerle henüz tedavi edici niteliği kesin olarak kanıtlanmamış materyallerin insanların üzerinde denenerek işe yarayıp yaramayacağının anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu yüzden asgari düzeyde de olsa gönüllülere verilen zararlar söz konusu olmaktadır. Sonuç olarak insan üzerinde deneyler bakımından en çok tartışılan ilke zarar vermeme ilkesi olmuştur[131].

2.2.2.4. Adalet ilkesi

Adalet ilkesi, tıbbi kaynakların hastalara; hastaları din, ırk, sosyal statü, maddi durum gibi ayrımlara tabi tutmadan adaletli bir şekilde dağıtılmasını amaçlar. Örneğin on yataklı bir yoğun bakım ünitesi olan hastanede daha fazla yoğun bakıma ihtiyacı olan hasta olduğunda bu hastaların neye göre yoğun bakıma alınacağı bu ilkenin tartışma konularındandır.

İnsan üzerinde deneyler bakımından adalet ilkesi, araştırmadan yararlanma ve riskleri üstlenmede adil ve tarafsız olunmasını ve gönüllüler arasında külfetlerin ve yararın da eşit olarak paylaştırılmasını gerektirir[132].

Sonuç olarak etik ilkelerin hepsinin uygulanmasının mümkün olmadığı durumlarda hangi ilkelere öncelik verileceği tartışma konusudur. Bu yüzden somut olaya göre ayrı ayrı değerlendirme yapmak en doğru yöntem gibi görünmektedir. Örneğin, bir kanser hastasının tedavisinde hastanın psikolojik yönden etkilenmemesi için hastalığının kendisine söylenmemesi durumunda otonomi ilkesi ihlal edilmiş olmaktadır[133]. Fakat konumuz kapsamındaki insan üzerinde deneyler bakımından otonomi ilkesinin ihlal edilmesi söz konusu dahi olamayacaktır. Aksi halde insan üzerinde deney tamamıyla hukuka ve etiğe aykırı olacaktır. Fakat insan üzerinde deneylerde de "zarar vermeme" ilkesi genellikle ihlal edilen ilke olmaktadır. Zira sonuçlarının ve nasıl bir durumla karşılaşılacağının bilinmediği deneylerde

[130] Kalkan Oğuztürk, **a.g.e.**, s. 121.
[131] Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 170.
[132] Gürsel, **a.g.m.**, s. 95.; Zengin, **a.g.e.**, s. 222.
[133] Aydın, Ersoy, **a.g.m.**, s. 51.

gönüllüler çoğunlukla zarara uğramaktadır. Ayrıca tamamen sağlıklı olan insanlar üzerinde yapılan deneyler bakımından "yarar sağlama" ilkesi de ihlal edilen ilkeler arasındadır. Fakat deney sonucunda büyük bir kitleye yarar sağlanacağı düşünüldüğünde "yarar sağlama" ilkesinin bir nebze olsun gerçekleştiği düşünülebilir.

2.3. Deney Yapılırken Gerçekleşen Fazlar (Dönemler)

2.3.1. Genel Olarak

Kural olarak bir hastalığın tedavisinde, o hastalığa ilişkin etkisi ve güvenilirliği kanıtlanmış, bilimsel olarak yeterli süreçlerden geçmiş ve ruhsatlandırılmış ilaçlar ve yöntemler kullanılmaktadır[134]. Fakat özellikle ilaçlar bu aşamaya gelmeden önce birtakım süreçlerden geçmektedir ve bu süreçlerde araştırılan ürünlerin insan üzerinde denenmesi söz konusudur. Başlangıçta deney hayvanları üzerinde yürütülen araştırmalar ve bu araştırmalar sonucu ortaya çıkan ilaçlar, hastaların tedavisinde kullanılmadan önce yaklaşık üç-dört yıl gibi bir süre değerlendirilmektedir[135]. Bu değerlendirme aşamalarını İlaç Ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik, 4 faza (döneme) ayırmış ve bu dönemlerde ne gibi işlemler gerçekleştirildiğini açıklamıştır(İBÜKAHY m. 10).

2.3.2. Faz I Çalışmaları

Faz I(1. Dönem), araştırma ürününün farmakokinetik özelliklerinin, toksisitesinin ve vücut fonksiyonlarına etkisinin tespit edilebilmesi için araştırmanın niteliğine ve mahiyetine göre seçilmiş yeterli sayıda sağlıklı gönüllüye veya sağlıklı gönüllülerde çalışılmasına imkân olmayan durumlarda hasta gönüllülere uygulanmak suretiyle denendiği klinik araştırma dönemi olarak tanımlanmıştır. Yeni geliştirilen bir araştırma ürününün, klinik öncesi farmakolojik, toksikolojik ve benzeri araştırmaları tam ve uygun deneysel yöntemler kullanılarak yapılmadan Faz I aşamalarına geçilemeyecektir. Bu aşama deneyin hayvanlar üzerinde

[134] Özgül, **a.g.e.**, s. 25.
[135] Özgür Kasapçopur, "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği", **Cerrahpaşa Tıp Dergisi**, Ed: Ertuğrul Göksoy, C. XXXVIII, No. 4, 2007, 161-165, s. 163, (Çevrimiçi), http://www.ctf.edu.tr, y.t.: 10.02.2015.

gerçekleştirilmesinden bir sonraki aşamadır[136]. Ortalama yirmi ila seksen sağlıklı kişi üzerinde dokuz-on sekiz aylık bir süre boyunca yürütülür[137].

2.3.3. Faz II Çalışmaları

Faz II(2. Dönem), araştırma ürününün terapötik doz sınırlarının, klinik etkinliliğinin ve emniyetinin araştırılması amacıyla araştırmanın niteliğine ve mahiyetine göre seçilmiş yeterli sayıda gönüllü hastaya uygulanmak suretiyle denendiği klinik araştırma dönemi olarak tanımlanmıştır. Bu fazda üretim aşamasında olan ilacın, sınırlı sayıda hasta üzerinde kontrollü ilk uygulamaları yapılarak tolere edilebilir doz aralığının hastalar üzerinde etkilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır[138]. Faz II araştırmaları yaklaşık yüz-üç yüz hasta üzerinde uygulanıp bir ila üç yıl arasında sürmektedir[139].

2.3.4. Faz III Çalışmaları

Faz III(3. Dönem), 1. ve 2. fazlardan geçmiş araştırma ürününün, araştırmanın niteliğine ve mahiyetine göre seçilmiş, yeterli sayıda gönüllü hastaya uygulanarak, etkililiği, emniyeti, yeni bir endikasyon araştırması, farklı dozları, yeni veriliş yolları ve yöntemleri, yeni hasta nüfusu ve yeni farmasötik şekiller yönünden denendiği klinik araştırma dönemi olarak tanımlanmıştır(İBÜKAHY m. 10/1-c). Bu dönemde daha geniş çaplı bir araştırma yapılmakta olup ilacın etkisi ve kaldırılabilirliği yaklaşık iki-üç yıllık bir süre zarfında daha fazla sayıda hasta(yüz-üç bin) üzerinde denenmektedir[140].

---

[136] Çiçek Özgür, "İnsanlar Üzerinde İlaç Klinik Araştırmaları", **Ankara Barosu Sağlık Hukuku Digestası**, Yıl: 2, Sayı: 2, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 2012, 181-202, s. 185, (Çevrimiçi), www.ankarabarosu.org.tr, y.t.: 16.02.2015.; Hasan Seçkin Ozanoğlu, "Hasta ve Gönüllü Hakları Açısından İlaç Araştırmalarında Hukuki Sorumluluk", **Ankara Barosu: II. Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 7-8 Kasım 2008, 379-386, s. 382.

[137] Kasapçopur, **a.g.m.**, s. 163.; Doğan, Ünal, **a.g.m.**, s. 153.; Petek, **a.g.m.**, s. 48.; Kara Kılıçarslan, **a.g.m.**, s. 295.

[138] Özgür, **a.g.m.**, s. 186.

[139] Doğan, Ünal, **a.g.m.**, s. 154.; Petek, **a.g.m.**, s. 48.; Ozanoğlu, **a.g.m.**, s. 382. ; Kara Kılıçarslan, **a.g.m.**, s. 295.

[140] Eroğlu, **a.g.m.**, s. 38.; Özgür, **a.g.m.**, s. 186.; Doğan, Ünal, **a.g.m.**, s. 154.; Ozanoğlu, **a.g.m.**, s. 382.; Kara Kılıçarslan, **a.g.m.**, s. 295.; *Petek* hasta sayısının 1000 ile 5000 arasında olduğunu söylemektedir, Petek, **a.g.m.**, s. 49.

2.3.5. Faz IV Çalışmaları

Faz IV(4. Dönem), Türkiye'de ruhsat almış ürünlerin onaylanmış endikasyonları, pozoloji ve uygulama şekilleri, izinli ürünlerin ise önerilen kullanımlarına yönelik emniyetinin ve etkililiğinin daha fazla incelenmesi veya yerleşik tedavi, ürün ve yöntemlerle karşılaştırılması için fazla sayıda gönüllü hasta üzerinde gerçekleştirilen klinik araştırma dönemidir. Bu faz ruhsat alındıktan sonra gerçekleştirilmekte olup aslında deneyler sırasında anlaşılamamış bulguların daha geniş bir hasta kitlesi üzerinde tespit edilmesi amaçlanmaktadır[141].

3. İnsan Üzerinde Yapılan Deneylerin Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi

3.1. Genel Olarak

İnsan üzerinde deney suçu bağımsız bir suç tipi olarak ilk kez 12.10.2004 tarihinde yayımlanan Türk Ceza Kanunu'yla getirilmiştir[142]. Düzenleme ABD ve

---

[141] Doğan, Ünal, **a.g.m.**, s. 155.; İlaç araştırmalarının tüm aşamalarında gönüllülerden mevzuata uygun yazılı rıza alınmalı ayrıca tüm gönüllüler oluşabilecek yan etkilere karşı ilaç firmalarınca sigortalanmalıdır, Kasapçopur, **a.g.m.**, s. 164.

[142] TCK m. 90'a göre; "(1*) İnsan üzerinde bilimsel bir deney yapan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*

(2) İnsan üzerinde yapılan rızaya dayalı bilimsel deneyin ceza sorumluluğunu gerektirmemesi için;

a) Deneyle ilgili olarak yetkili kurul veya makamlardan gerekli iznin alınmış olması,

b) Deneyin öncelikle insan dışı deney ortamında veya yeterli sayıda hayvan üzerinde yapılmış olması,

c) İnsan dışı deney ortamında veya hayvanlar üzerinde yapılan deneyler sonucunda ulaşılan bilimsel verilerin, varılmak istenen hedefe ulaşmak açısından bunların insan üzerinde de yapılmasını gerekli kılması,

d) Deneyin, insan sağlığı üzerinde öngörülebilir zararlı ve kalıcı bir etki bırakmaması,

e) Deney sırasında kişiye insan onuruyla bağdaşmayacak ölçüde acı verici yöntemlerin uygulanmaması,

f) Deneyle varılmak istenen amacın, bunun kişiye yüklediği külfete ve kişinin sağlığı üzerindeki tehlikeye göre daha ağır basması,

g) Deneyin mahiyet ve sonuçları hakkında yeterli bilgilendirmeye dayalı olarak açıklanan rızanın yazılı olması ve herhangi bir menfaat teminine bağlı bulunmaması,

Gerekir.

Kanada hukuku baz alınarak yapılmış, ülkemizde kanuni temelleri olmayan "insan üzerinde deneylerin" suç olarak belirlenmesi yoluna gidilmiştir[143]. Madde başlığında sadece "insan üzerinde deney" denilmesine rağmen madde içeriğinin, "insan üzerinde bilimsel deney" ve "insan üzerinde tedavi amaçlı deneme" olarak iki ayrı suç tipini barındırması eleştirilere sebep olmuştur[144]. Temel esaslar kanunla belirlendikten sonra bu Kanun hükümlerin uygulanması yönetmelik, kılavuz gibi alt normlara bırakılmıştır[145].

Madde gerekçesinde de belirtildiği üzere, tıp biliminin en önemli amacı insan sağlığını korumak ve hastalıklara çare bulmaktır. Bu amaç doğrultusunda tıp, sürekli olarak kendini yenilemektedir. Uygulama alanı insan olan bir bilimdeki gelişmelerin önü kesilemeyeceği gibi bu konudaki çalışmaları da kontrol dışı bırakmamak amacıyla TCK m. 90 ile sağlıklı ve hasta insanlar üzerinde yapılacak tıbbi deney ve

---

(3) ***(Değişik: 31/3/2005 – 5328/7 md.)*** *Çocuklar üzerinde bilimsel deneyin ceza sorumluluğunu gerektirmemesi için ikinci fıkrada aranan koşulların yanı sıra;*

a) Yapılan deneyler sonucunda ulaşılan bilimsel verilerin, varılmak istenen hedefe ulaşmak açısından bunların çocuklar üzerinde de yapılmasını gerekli kılması,

b) Rıza açıklama yeteneğine sahip çocuğun kendi rızasının yanı sıra ana ve babasının veya vasisinin yazılı muvafakatinin de alınması,

c) Deneyle ilgili izin verecek yetkili kurullarda çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanının bulunması,

Gerekir.

(4) Hasta olan insan üzerinde rıza olmaksızın tedavi amaçlı denemede bulunan kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ancak, bilinen tıbbi müdahale yöntemlerinin uygulanmasının sonuç vermeyeceğinin anlaşılması üzerine, kişi üzerinde yapılan rızaya dayalı bilimsel yöntemlere uygun tedavi amaçlı deneme, ceza sorumluluğunu gerektirmez. Açıklanan rızanın, denemenin mahiyet ve sonuçları hakkında yeterli bilgilendirmeye dayalı olarak yazılı olması ve tedavinin uzman hekim tarafından bir hastane ortamında yapılması gerekir.

(5) Birinci fıkrada tanımlanan suçun işlenmesi sonucunda mağdurun yaralanması veya ölmesi halinde, kasten yaralama veya kasten öldürme suçuna ilişkin hükümler uygulanır.

(6) Bu maddede tanımlanan suçların bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur".

[143] Hakan Hakeri**, Tıp Hukuku: El Kitabı**, 8. Baskı, İstanbul, Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 82 vd.; "*Türkiye'de insan üzerinde yapılan bilimsel deneylerin belirli bir standarda sahip olmaması dolayısıyla böyle bir sert bir düzenleme yapıldığı; zamanla Türkiye'de özellikle etik kurullar olarak denetim imkânının sağlanması durumunda bu hükümlerin gevşetilmesi yoluna gidilebileceği açıklanmıştır(Meclis Tutanakları)*", Hakeri, **a.g.e.,** s. 83.

[144] Özbek, Doğan, **a.g.m.,** s. 553.

[145] Aygün Eşitli, **a.g.e.,** s. 48.

denemeler birtakım istisnalar haricinde cezalandırılmaktadır[146]. Maddede iki ayrı suç tipi düzenlenmiştir. Biri insanlar üzerinde yapılan bilimsel deneyler diğeri ise hasta insanlar üzerinde yapılan tedavi amaçlı denemelerdir. Bu iki suç türü de kanunkoyucu tarafından aynı başlık altında incelenmiş fakat suçun mağdurları açısından bir ayrıma gidilerek "insan üzerinde deney" suçunda yetişkinler ve çocuklar için ayrı kriterler getirilmesine rağmen "hasta üzerinde tedavi amaçlı deneme" suçunda tek tip mağdur belirlenmiştir[147].

3.2. İnsan Üzerinde Bilimsel Deney Suçu

İnsan üzerinde bilimsel deney; belli konuda, yerde ve zamanda, belli kimselerce ve belli yöntemlere uyularak gerçekleştirilen bir araştırma faaliyeti olup tıbbi deneyleri de kapsamaktadır[148]. Türk Ceza Kanunu'nun Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar bölümünde yer alan "insan üzerinde deneyler" suçunda korunan hukuki değer öncelikle vücut dokunulmazlığıdır. Buna ilaveten insan üzerinde yapılan deneylerin ölümle sonuçlanabileceği ihtimali de olduğundan dolayı yaşam hakkının, kişinin sağlık ve onurunun ve kişisel verilerin dokunulmazlığının[149] da korunan hukuki değerler arasında olduğu söylenebilir[150].

TCK'da "insan üzerinde bilimsel deneyler" terimi kullanıldığı için, suçun konusu insandır. Burada sadece insan bedeni anlaşılmamalı insan üzerinde yapılan psikolojik deneyler de madde kapsamında değerlendirilmelidir[151]. Ayrıca madde metninde "tıbbi deneyler" denmediğinden ötürü insan üzerinde yapılacak her türlü

---

[146] TCK m. 90 Madde Gerekçesi, (Çevrimiçi), www.ceza-bb.adalet.gov.tr, y.t.: 15.01.2015.
[147] Yunus Emre Güner, "İnsan Üzerinde Deney Suçu", **Tanık Akademik Dergisi**, Ed. Furkan Salman, Muhammed Üzüm, No.1, 2013, 41-55, s. 44, (Çevrimiçi), http://www.akademiktanik.com, y.t.: 17.01.2015.
[148] Hafızoğulları, Özen, **a.g.e.**, s. 99.
[149] Özel hayatın dokunulmazlığıyla bağlantılı olan kişisel verilerin dokunulmazlığı, deney ve denemeler sırasında elde edilen DNA verileri, fotoğraflar gibi veriler dolayısıyla zarar görebileceğinden ötürü önem arz etmektedir, Özbek v.d., **a.g.e.**, s. 247.
[150] Ünver, **a.g.m.**, s. 151.; Özbek, Doğan, **a.g.m.**, s. 550.
[151] Ünver, **a.g.m.**, s. 152.; Fatih Selami Mahmutoğlu, "İnsan Üzerinde Deney", **Yüksek Riskli Hastaya Yaklaşım Etik ve Hukuksal Boyutlar 3. Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Aralık, 2009, 71-76, s. 74, (Çevrimiçi), www.fsmahmutoglu.av.tr, y.t.: 27.01.2015.; Özbek v.d., **a.g.e.**, s. 248.; Özbek, Doğan, **a.g.m.**, s. 551.; İlhan Üzülmez, **Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013, s. 121.; Suçun konusunun sadece insan bedeniyle sınırlı olduğu görüşü için bkz.: Necati Meran, **Kişilere Karşı Suçlar**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008, s. 212.

bilimsel deney madde kapsamında değerlendirilmelidir[152]. Kanun metninde belirtilen "*insan üzerinde…*" ibaresinden, üzerinde deney yapılan kişinin yaşayan insan olduğu anlaşılmalıdır[153]. Ölüler üzerinde izinsiz yapılan araştırmalar ise kişinin hatırasına hakaret suçu kapsamında değerlendirilecektir(TCK m. 130)[154].

Bu kapsamda insan vücudundan alınan kan, idrar, ter, doku örneği gibi biyolojik maddeler üzerinde deney yapılması durumunda deney, yaşayan insan üzerinde yapılmadığından insan üzerinde bilimsel deney suçu oluşmayacaktır; fakat şartları meydana geldiyse yaralama veya kişinin hatırasına hareket suçu oluşabilecektir[155]. Ayrıca bu materyaller üzerinde deney yapılması rızaya bağlı olup, rutin bir kontrol için kan alınan kişinin kanı üzerinde deney yapılamayacaktır. Özellikle son yıllarda kök hücre ve klonlama gibi çalışmalar insandan alınan biyolojik maddeler üzerinde deneyler yapılarak geliştirilmekte olduğundan; bu maddeler insan vücudundan sözleşme ile ve yalnızca belirli bir amaç doğrultusunda kullanılmak üzere alınabilmektedir[156].

İnsan üzerinde bilimsel deney suçunun failinin kim olabileceği konusunda öğretide bir görüş birliği yoktur. TCK m. 90'da "*İnsan üzerinde bilimsel bir deney yapan kişi…*" ibaresi kullanıldığından bu suçun özgü bir suç olmayıp herkes

---

[152] "*Tıbbi olmayan deney ve denemelerin adli tıp dalından biyolojik ve kimyasal deneylere, askeri çalışmalardan uzay hukukuna kadar çok geniş ve değişik alanlarda olması mümkündür*" Bakıcı, **a.g.e.**, s. 928.; "*TCK m. 90 metni bilimsel amaçlı tüm deneyleri kapsayacak şekilde ele alındığından dolayı, insan üzerinde yapılacak tüm bilimsel deneyler 90. madde kapsamında kabul edilmeli ve ceza hukuku açısından taşıması gereken şartlar incelenmelidir. Bunların içine; uzay araştırmaları, adli tıp, kriminoloji, plastik ve estetik cerrahi, insan klonlama, yapay hücre üretimi, askeri araştırmalar dahil olmak üzere, insan üzerinde yapılması düşünülen tüm bilimsel deneyler girecektir*", Şen, **a.g.m.**, s. 589 vd.; Bunun yanında insanlar üzerinde gerçekleştirilen her bilimsel araştırma tıbbi bir araştırma olmazken, her tıbbi araştırma bilimsel araştırma vasfını taşımaktadır, Ekici Şahin, **a.g.m.**, s. 480.

[153] "*Yaşayan insan üzerindeki deney ve deneme dışındaki bazı hususlar, uluslar arası hukuktaki gelişimin aksine, maddede düzenlenmeyerek, örneğin cenin/fötüs, vücut parçası, ceset, sun'i döllenme konuları ve keza embriyo ve kromozomlar üzerindeki, yeni gen teknikleri, insan kopyalama amaçlı deney ve denemelere ilişkin kanunu düzenleme yapılmamıştır*", Ünver, **a.g.m.**, s. 164.

[154] Postmortal kişiliğin korunması hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Çağlar Özel, "Medeni Hukuk Açısından Ölüm Anının Belirlenmesi ve Ceset Üzerindeki Hakka İlişkin Bazı Düşünceler", **AÜHFD**, C. LI, No. 1, 2002, 43-77, (Çevrimiçi), http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/287/2620.pdf, y.t.: 22.05.2015.

[155] Bu materyaller üzerinde yapılan araştırmaları insan üzerinde deney suçu kapsamında cezai bir yaptırıma bağlamak mümkün değildir ancak şartları gerçekleştiği takdirde İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik hükümleri gereğince sorumluluk gündeme gelebilecektir. Benzeri için bkz.: Ekici Şahin, **a.g.m.**, s. 488.

[156] Arif Barış Özbilen, **İnsan Kökenli Biyolojik Maddelere İlişkin Hukuki İşlemler**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2011, s. 181.

tarafından işlenebileceğini[157] söyleyen yazarlar yanında insan üzerinde bilimsel deneyi herkesin yapamayacağı, failin sadece bilimsel deneyi yapmaya yetkili kişiler olabileceğini söyleyen yazarlar da mevcuttur[158]. Kanun metninde "*bilimsel bir deney yapan kişi*" dendiğinden ötürü, metnin lafzından çıkan sonuç bunun bir özgü suç olmadığıdır. Örneğin kanun metninde "bilimsel bir deney yapan kamu görevlisi" gibi bir ibare kullanılsaydı, suçun özgü suç olduğundan bahsedilebilecekti. Fakat kanun "kişi" demiş olmasına rağmen, her bilimsel deney yapıyorum diyen kişiyi bu suç kapsamında değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Zira Türk Ceza Kanunu başta olmak üzere yukarıda da bahsettiğimiz tüm mevzuatlar, bu deneyleri yapabilecek kişinin bir bilimsel mantığa, tıbbi yönteme dayanan işlemlerle ve konusunda uzmanlaşmış kişilerce yapılabileceğini ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Aksi şekilde deney yapanlar; ancak yaralama, eziyet, kasten veya taksirle öldürme gibi suçlardan sorumlu olacaklardır[159].

Suçun mağduru ise herkes olabilmektedir. Fakat mağdurun yetişkin veya çocuk olması TCK m. 90 açısından farklılık arz etmektedir. TCK m. 90/2 yetişkinler üzerinde yapılan bilimsel deneylerin hukuka uygun olması için gereken şartları sayarken TCK m. 90/3 bu şartlara ek olarak çocuklar üzerinde bilimsel deney yapılırken uyulması gereken şartları düzenlemiştir[160]. Suçun mağduru konumunda

---

[157] Ünver, **a.g.m.**, s. 151.; Özbek, Doğan, **a.g.m.**, s. 551.; Şen, **a.g.m.**, s. 590 vd.; Bakıcı, **a.g.e.**, s. 926.; Özbek v.d., **a.g.e.**, s. 248.; Ekici Şahin, **a.g.m.**, s. 487.; İsmail Malkoç, **Açıklamalı-İçtihatlı 5237 Sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu**, 4 c., Ankara, Sözkesen Matbaacılık, 2013, C. II, s. 1536.; Cahid Doğan, "İnsan Üzerinde Deney Ve Tedavi(İyileştirme) Amaçlı Deneme Suçları", **Askerî Adalet Dergisi**, Yıl: 37, No. 129, Ocak 2009, 49-69, s. 51.; Üzülmez, **a.g.e.**, s. 119.

[158] Meran, **a.g.e.**, s. 212.; Hafızoğulları, Özen, **a.g.e.**, s. 98.; Osman Yaşar, Hasan Tahsin Gökcan, Mustafa Artuç, **Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu**, 6 c., Ankara, Adalet Yayınevi, 2010, C. III, s. 3115.; Ali Parlar, Muzaffer Hatipoğlu, **Açıklamalı- Yeni İçtihatlarla 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Yorumu**, 4 c., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2010, C. II, s. 1546.; Güner, **a.g.m.**, s. 45.

[159] Bakıcı, **a.g.e.**, s. 926.; Şen, **a.g.m.**, s. 600 vd.; *Ünver*' e göre, "*Suça ilişkin kanuni tipteki vahim hata, deney eyleminin suç teşkil edebilmesinin deneyin "bilimsel" nitelikte olmasına bağlanmasıdır. Oysa deney bilimsel nitelikte olmasa dahi suç olarak düzenlenmeliydi*", Ünver, **a.g.m.**, s. 153. *Özbek, Doğan*' a göre de, insan üzerinde tedavi amaçlı denemenin herkes tarafından yapılabileceğini kabul etmek tıbben, ahlaken ve hukuken doğru olmamakla birlikte deney bakımından da aynı hususunun geçerli olması gerekmektedir, Özbek, Doğan, **a.g.m.**, s. 560.; *Yaşar, Gökcan, Artuç*' a göre, failin kamu görevlisi olması zorunlu olmayıp bilimsel olarak deney yapmaya yetkili bir kişi olması yeterlidir, Yaşar, Gökcan, Artuç, **a.g.e.**, s. 3115.

[160] TCK m. 90/3, 31.02.2005 tarihinde değişikliğe uğramadan önce çocuklar üzerinde deney yapmak kesinlikle yasaklanmıştı fakat bu hüküm hem uluslar arası sözleşmelere uymadığı hem de örneğin çocuklar üzerinde kullanılacak bir ilacın çocuklar üzerinde denenmesi gerektiği gerekçeleriyle kaldırılmış, çocuklar üzerinde deney belirli şartlar dâhilinde yapılabilir hale gelmiştir. Buna ek olarak günümüzde tıptaki gelişmeler çoğunlukla insan üzerinde deneylerle sağlandığı için değiştirilen

olabilecek bir diğer grup da kendilerine *plasebo*[161] verilerek deneye dâhil edilen gruptur. Bu kişilerin etkili ilaç almamalarına rağmen deneyin bir parçası olmaları ve suçun da soyut tehlike suçu olması, bu kişileri suçun mağduru olarak kabul etmeyi gerektirmektedir[162].

Suçun manevi unsuru kasttır. Madde metninde taksirle işlenebileceği yer almadığından suç taksirle işlenebilen suçlar arasında yer almaz. Fakat hukuka uygun şekilde gerçekleşen insan üzerinde deneyde ölüm veya yaralama meydana geldiği takdirde ceza sorumluluğuna gidilebilmesi için kişinin en azından taksir derecesinde sorumluluğu aranacaktır[163]. Hukuka uygun olarak deney yapan kişinin taksirinin bulunmadığı takdirde ise yaralama ya da ölümden sorumluluğu bulunmayacaktır[164].

İnsan üzerinde yapılan bilimsel deney suçunun hukuka uygun olabilmesi için gereken şartlar TCK m. 90'da bentler halinde düzenlenmiştir. İlk olarak TCK m. 90/2-a'ya göre, deneyle ilgili olarak yetkili kurul veya makamlardan gerekli iznin alınması gerekmektedir. Bu yetkili kurul ve makamların nereler olacağı SHTK Ek Madde 10, HHY m. 32 ve İBÜKAHY m. 5 ile belirlenmiştir. Her deneye göre farklı

---

düzenleme çocuk sağlığı açısından gelişmelere olanak sağlamıştır, Erdener Yurtcan, **Yargıtay Kararları Işığında Öldürme Ve Yaralama Suçları**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2009, s. 272.; Ayrıca Trabzon milletvekili Cevdet Erdöl ve beş milletvekilinin değişiklik öngören teklif dilekçelerine göre, *çocuklar üzerinde hiçbir şekilde deney yapılamayacağı hükmü büyük sakıncalara yol açacak bir hükümdür. Bu hükümle, çocuklar üzerinde yapılması zorunlu olan ilaç araştırmaları ile girişimsel çalışmaları ve çocuk sağlığı ve hastalıkları biliminin gelişmesi engellenecektir. Böylece çocuk sağlığı ve hastalıkları alanında kendi araştırmalarımızdan yararlanamayarak başka ülkelerde yapılan araştırma sonuçlarına göre davranma zorunluluğu ortaya çıkacaktı*, Bakıcı, **a.g.e.**, s. 920-921.; *Ekici Şahin*' e göre de, "*Suçiçeği, kızamık ya da çocuk felci gibi neredeyse yalnızca çocuklarda görülen hastalıklarla ilgili araştırmaların, yetişkinler üzerinde yapılması amaca uygun olmayacaktır. Ayrıca çocuk hastaların üzerinde kullanılmak üzere geliştirilen ürünlerin yetişkinler üzerinde test edilmesi, ürünlerin çocuklar üzerinde de kullanılması açısından güvenilir sonuçlar vermeyebilir. Bu nedenle çocuklar üzerinde tıbbi deneylerin yapılması zorunludur"*, Ekici Şahin, **a.g.m.**, s. 495.

[161] Plasebo hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Cahid Doğan, "Placebo(Teselli İlacı, Yalancı İlaç, Kukla İlaç, Şeker İlacı): Etkisiz Deney İlacı mı? Düşüncenin İyileştirilmesi Mi?", **Zirve Üniversitesi Sağlık Hukuku ve Politikası Dergisi**, S. 1, Seçkin Yayınları, Gaziantep, Mart 2014, 129-153.; Ayan, **a.g.e.**, s. 39 vd.

[162] Özbek v.d., **a.g.e.**, s. 250.; Özbek, Doğan, **a.g.m.**, s. 553.

[163] TCK m. 90 Gerekçesi, (Çevrimiçi), www.ceza-bb.adalet.gov.tr, y.t.: 28.01.2015.

[164] *Meran*' a göre; Failin, şartlara uygun olmadan ve hukuka aykırı olarak yaptığı deney ölüm ve yaralama ile sonuçlanmışsa her somut olayda ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmekle birlikte, deney yapmakla kişiyi öldürme veya yaralama kastıyla hareket etmediği sabittir. Ancak deney sonucunda yaralama veya öldürmenin meydana gelebileceğini öngörmüş ve buna rağmen sonucu kabullenerek deneye devam etmişse olası kastla yaralama ve öldürmeden sorumlu tutulabilir. Bununla birlikte deneyin niteliği gereği yaralama vasfındaki davranış daha baştan gerçekleştirilmişse doğrudan kastla yaralama suçu uyarınca ceza verilmelidir. Böyle bir deney sonucunda ölümün oluşması durumunda ise olası kastla öldürmeden sorumluluk meydana gelmelidir, Meran, **a.g.e.**, s. 216.

makamlardan izin alınmasının gerektiğinin yanı sıra bu makamlar başta deneyin bilimsel olup olmadığını ve diğer şartların yerine getirilip getirilmediğini denetleyeceklerdir.

İkinci olarak TCK m. 90/2-b'ye göre, deneyin öncelikle insan dışı deney ortamında[165] veya yeterli sayıda hayvan üzerinde yapılması gerekmektedir[166]. Buradaki "veya" kelimesi uygulayıcıya seçimlik bir hak tanıdığı gerekçesiyle eleştirilmektedir[167].

Üçüncü olarak TCK m. 90/2-c'ye göre, insan dışı deney ortamında veya hayvanlar üzerinde yapılan deneyler sonucunda ulaşılan bilimsel verilerin, varılmak istenen hedefe ulaşmak açısından bunların insan üzerinde de yapılmasını gerekli kılması gerekmektedir. Buradan anlaşılması gereken, bir bulgunun insan üzerinde denenmeden de kullanılabileceğinin kesinlik kazanması durumunda boşu boşuna insan üzerinde deney yapılmaması gerektiğidir.

Dördüncü olarak TCK m. 90/2-d'ye göre, deneyin, insan sağlığı üzerinde öngörülebilir zararlı ve kalıcı bir etki bırakmaması gerekmektedir. Burada önemli olan zararın öngörülebilir olması gerektiğidir. Zarar öngörülmesine rağmen rıza bulunduğundan deneyi gerçekleştiren kişinin ceza sorumluluğu kalkmamaktadır ve aynı şekilde deneyin sonucunda hiç öngörülemeyen bir sonucun meydana gelmesinde de deneyi yapan kişinin ceza sorumluluğu bulunmamaktadır.

---

[165] *Şen*' e göre, "insan dışı deney ortamı" kavramıyla ölüler üzerinde bilimsel deney yapılmasına ve elde edilecek sonuçların ortaya koyacağı lüzumlara göre insan üzerinde bilimsel deney yapılabilmesi gereğine işaret edilmektedir, Şen, **a.g.m.**, s. 601 vd.

[166] Dünyada hayvanlar üzerinde yürütülen araştırmaların %97'si sıçan, fare, kobay, tavşan, hamster, kedi, köpek, tavuk ve maymunlar üzerinde yürütülmektedir. Nüket Örnek Büken, "Hayvan Deneylerinde Araştırmacı Sorumluluğu ve Deney Hayvanlarının Hakları", **Hacettepe Tıp Dergisi**, C. XXXVII, No. 1, 2006, 1-5, s. 2, (Çevrimiçi), http://www.tip.hacettepe.edu.tr/actamedica/2006/sayi_1/baslik1.pdf, y.t.: 22.05.2015.; Hayvan deneylerinin yapılma şartları, deneklerin hakları ve hayvan deneyleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Örnek Büken, **Hayvan Deneyleri**, s. 1 vd.; Ayşe Seda Coşkun v.d., "Hekimlerin ve Veteriner Hekimlerin Araştırmalarda Deney Hayvanı Kullanımına Bakış Açıları", **Hacettepe Tıp Dergisi**, C. XXXVIII, No. 4, 2007, 146-151, (Çevrimiçi), http://www.ctf.edu.tr/dergi/online/2007v38/s4/a3.pdf, y.t.: 21.05.2015.

[167] Ünver, **a.g.m.**, s. 169.; Cin, **Yerel Ve Uluslararası Metinlerde İnsan Üzerinde Deney**, s. 2.; *Ünver*'e göre, madde metnindeki "veya" terimi yerine "ve" terimi kullanılmalı ve madde metninde sayılan iki şartın da birlikte gerçekleşemeyeceği durumlarda uygulanabilecek ek şartlar sayılmalıydı, Ünver, **a.g.m.**, s. 169.

Beşinci olarak TCK m. 90/2-e'ye göre, deney sırasında kişiye insan onuruyla bağdaşmayacak ölçüde acı verici yöntemlerin uygulanması yasaktır. Deney sırasında insan bedenine bir müdahale olacağından dolayı kişinin acı çekmesi normaldir fakat önemli olan bu acının miktarıdır. Kişiye eziyet çektiren, feryat ettiren yöntemler hukuka aykırıdır.

Altıncı olarak TCK m. 90/2-f'ye göre, deneyle varılmak istenen amacın, bunun kişiye yüklediği külfete ve kişinin sağlığı üzerindeki tehlikeye göre daha ağır basması gerekmektedir. Aynı zamanda fayda-risk dengesi olarak da isimlendirilen bu şart ile fayda ve riskin dengede olması değil deneye katılan kişilerin menfaatlerinin gözetilerek, bu kişiler açısından riskin düşük olması aranmaktadır[168]. Madde metnindeki "tehlike"den anlaşılması gereken, yapılan deneyde insan hayatının sakatlık, ölüm gibi hayati önem taşıyan sonuçlarla karşı karşıya kalmasıdır[169].

Ve son olarak TCK m. 90/2-g'ye göre, deneyin mahiyet ve sonuçları hakkında yeterli bilgilendirmeye dayalı olarak açıklanan rızanın yazılı olması ve herhangi bir menfaat teminine bağlı bulunmaması gerekmektedir. Öncelikle üzerinde deney yapılacak kişiye deneyin içeriği ve sonuçlarıyla ilgili kapsamlı bir bilgi verilmeli rıza sonrasında alınmalıdır. Ve bu rıza genel kuralın aksine yazılı olarak alınıp metin, üzerinde deney yapılacak kişiye imzalattırılmalıdır[170]. Gönüllünün ancak, araştırmanın türünü, amacını, yapılış tarzını, yan etkilerini, olası risklerini, bu

---

[168] Ekici Şahin, **a.g.m.**, s. 494.

[169] Doğan, **a.g.m.**, s. 57.; Örnek olarak: "*Bir asker savaş sırasında el bombasıyla yaralanmış ve sağ uyluk bölgesinde bir damar genişlemesinden rahatsız bulunuyordu. Heidelberg Üniversitesi kliniğinden Yunanlı bir hekim, "Thorotarst" adlı kontrast maddesinin muhtemel yan etkilerine ilişkin olarak açıklanmış tereddütleri gidermekle meşgul bulunuyordu. Bu amaçla kendisine davacı gibi yaralılar sevk ediliyordu ve hastalara o zamanki hukuk anlayışına göre, bu kontrast maddesinin uygulanmasını onaylamaları zorunlu bulunmuyordu. Davacı, thorotarst enjekte edilmesinin sonucu olarak karaciğer sirozuna yakalandı ve tazminat talebinde bulundu. Federal Yargıtay, tedavi kurtarma girişimi ve deney arasında bir ayrım yaparak olayı deney olarak niteledi (çünkü objektif bakımdan tehlikeli bir tedavi yönteminin… uygulanması, bununla bağlantılı araştırma amacı açısından etkin olacak tarzda yapılmamıştır). Gerçi Federal Yargıtay davayı, askerin onayının bulunmaması nedeniyle değil de, fedakarlığın denkleştirme ilkesine göre kabul etmiştir ama normal bir hastanın kendisine bilgi verildikten sonra onayını vermesi gerektiğini de vurgulamıştır*" Erwin Deutsch, "Özellikle Deneysel Tıp Açısından Hekimin Sorumluluğu", **AÜHFD**, Çeviri: İrfan Yazman, C. XXXVI, No. 1, Ankara, 1979, 171-186, s. 181.

[170] Gönüllüden alınacak yazılı rızanın, kişinin yapılacak tüm işlemler konusunda bilgilendirildiğini gösterir şekilde mümkün olduğu sürece el yazısıyla "deneyin tüm sonuçları tarafıma anlatıldı, anlatılan deneyin üzerimde yapılamasına rızam vardır" şeklinde olması ispat açısından da kolaylık oluşturacaktır, Yaşar, Gökcan, Artuç, **a.g.e.**, s. 3121.

riskler sonucu doğan problemlerin tedavi edilebilirliğini, araştırma kapsamında ne gibi koruyucu önlemler alındığını ve uygulamanın sürecini ayrıntılı olarak öğrendiği takdirde geçerli bir rızadan bahsedilebilecektir[171]. Rıza her zaman geri alınabilir niteliktedir ve geri alınması herhangi bir şarta bağlanamaz. Bendin devamında bahsedilen menfaat temini ise eleştirilere sebep olmuştur. Özellikle yönetmeliklerle de kişileri bu tür deneylere teşvik etmemek amacıyla maddi menfaat yasaklanmış olsa da öğretide hiçbir sağlıklı insanın herhangi bir maddi menfaat olmadan bu külfetin altına girmeyeceği belirtilmiştir[172]. Bu konuda bilimsel amaçlı deneylerle tedavi amaçlı denemeleri ayrı kefede değerlendirmek gerekir. Zira iyileşmesinde başka yol bulunmadığı öngörülen hastaya şartları dâhilinde tedavi amaçlı denemede bulunulduğunda herhangi bir maddi menfaatin sağlanması uygun değildir. Fakat tamamen sağlıklı insanlar üzerinde yürütülen bilimsel amaçlı deneyler bakımından, hiç kimsenin bir menfaati olmadan böyle işlemlere gönüllü olacağından bahsetmek pek mümkün değildir. Fakat bu menfaatin, kişileri teşvik edecek derecede olmaması da önemlidir.

Deneylerin çocuklar üzerinde yapılıp yapılamayacağı uzun yıllardır tartışılan bir husus olmakla birlikte artık yavaş yavaş çocuklar üzerinde de onların toplu menfaati gereği deney yapılabileceği kabul edilmektedir. Zira böyle araştırmaların yapılması sağlık sistemimizin gelişmesine olanak sağlayacak, hekimler de bu sayede bilgi ve deneyim kazanacaktır[173].

---

[171] Onursal Cin, **İnsan Üzerinde Deney Ve Organ Nakli**, s. 3, (Çevrimiçi), www.sucveceza.org/Hukuki-makaleler/İnsan-uzerinde-deney-ve-organnakli.pdf, y.t.: 01.02.2015.

[172] Yaşar, Gökcan, Artuç, **a.g.e.**, s. 3121.; "*Hasta olmayan bir kimsenin, herhangi bir menfaat karşılığı olmaksızın, tıbbi deneyleri kabul etmesi hayatın gerçeğine aykırıdır. Nitekim Almanya' da bu iş ve işlemler için kişilere bir miktar para ödenmektedir. Ülkemizde de halen yürütülen araştırmalarda kanunun açıkça yasaklamasına rağmen deneklere maddi menfaat sağlanmaktadır. Araştırmacıları, hekimleri ceza sorumluluğu ile karşılaştırmaktansa bu yasak kanundan çıkarılarak konunun bir yönetmelikle düzenlenmesinde fayda vardır*", Hakeri, **a.g.e.**, s. 168.; Ünver, **a.g.m.**, s. 171.; Şen, **a.g.m.**, s. 605 vd.; Ekici Şahin, **a.g.m.**, s. 492.; *Doğan*' a göre de, menfaat temini sağlayan bu kanun hükmünün yürürlükten kaldırılması gerekmektedir, Doğan, **a.g.m.**, s. 58.

[173] Petek, **a.g.m.**, s. 52.; Örneğin çocuk felcine karşı Salk aşısının geliştirilmesi, çocuklar üzerinde deney yapılarak olacaktır ve bu gibi deneylerin günümüzde de yapılması gerekmektedir, Deutsch, **a.g.m.**, s. 181.

Yukarıda sayılan hukuka uygunluk şartlarına ek olarak çocuklar üzerinde yapılacak deneyler bakımından TCK m. 90/3 ile üç adet şart daha getirilmiştir[174]. Bunlardan ilki, yapılan deneyler sonucunda ulaşılan bilimsel verilerin, varılmak istenen hedefe ulaşmak açısından bunların çocuklar üzerinde de yapılmasının gerekli olmasıdır.

İkinci şart olarak, rıza açıklama yeteneğine sahip çocuğun kendi rızasının yanı sıra anne ve babasının veya vasisinin yazılı rızasının da alınması gerekmektedir. Fakat bentte rıza açıklama yeteneğine sahip olmayan çocuklar üzerinde deney yapılıp yapılamayacağı belirtilmemiştir. HHY m. 35' e göre, reşit ve mümeyyiz olmayanlara eğer kendilerine faydası yoksa hiçbir şekilde tıbbi araştırma amacıyla bir müdahale yapılamayacak ancak fayda bulunması halinde bu kişiler üzerinde tıbbi araştırma yapılması veli veya vasilerinin izinleriyle gerçekleştirilebilecektir. İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi m. 6 ve m. 17'ye göre de rıza açıklama yeteneğine sahip olmayan kişiye tıbbi bir müdahale ancak kişiye doğrudan bir fayda sağlaması durumunda yapılabilecektir. Ayrıca sözleşmenin 6. maddesinin ikinci fıkrasına göre rıza açıklama yeteneği bulunmayan çocuğa müdahale, ancak temsilcisinin veya kanun tarafından belirlenen makam, kişi veya kuruluşların izni ile mümkün olacaktır[175]. Küçüğün görüşü ise, yaşı ve olgunluk derecesiyle orantılı olarak dikkate alınabilecektir. İşbu sözleşme iç hukukumuz tarafından bağlayıcı olduğundan ilgili hükümlerin uygulanması gerekmektedir.

Ve son olarak, deneyle ilgili izin verecek yetkili kurullarda çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanının bulunması gerekmektedir ve bu kişiden yapılacak deneyin

---

[174] Bir Ceza Genel Kurulu kararına göre "…*Örneğin, insan üzerinde deney, kumar oynanması için yer ve imkan sağlama ve insan ticareti suçlarında eylemin çocuklara karşı gerçekleştirilmesi TCK'nda nitelikli hal olarak düzenlenmiş,…*" Yargıtay CGK, E. 2012/1-1285, K. 2013/3, (Çevrimiçi), http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=44&t=17025, y.t.: 28.05.2015.

[175] Danimarka, Almanya, Avusturya, ve İsviçre'nin bazı bölümleri rıza açıklamaya yeteneği olmayan çocuklar üzerinde deney yapılmasını kesinlikle yasaklarken, Fransa, İtalya, İspanya ve Yunanistan istisnai olarak rıza açıklamaya yeteneği olmayan çocuklar üzerinde deney yapılabilmesine imkan tanımaktadır, Ünver, **a.g.m.**, s. 177.; *Hafızoğulları, Özen*' e göre; TCK m. 90/3 hükmünden, rıza açıklamaya sahip olmayan çocuklar, örneğin bebekler üzerinde bilimsel deney yapmanın yasaklandığı anlaşılmalıdır, Hafızoğulları, Özen, **a.g.e.**, s. 101.; *Petek*'e göre, sağlıklı küçükler üzerinde ilaç araştırması yapılması bazı durumlarda zorunluluk olduğundan –kamu yararı olduğundan- velayetin kapsamı genişletilmeli ve kanuni temsilcilere rıza gösterme yetkisi tanınmalıdır, Petek, **a.g.m.**, s. 73.

çocuklar üzerindeki etkileri, doğurabileceği sakıncaları ve zararları hakkında bilgi alınmalıdır[176].

Tutuklu ve hükümlüler üzerinde deney yapmak, Biyotıp Sözleşmesi'nin Araştırmaya İlişkin Ek protokolüyle(m. 20), Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'la(m. 78) ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 12.02.1987 tarihinde aldığı kararla yasaklanmaktadır[177].

Suç bir tehlike suçu olduğundan deney sonucunun başarılı olması veya olmaması suçun oluşmasını engellemeyecektir. Teşebbüs bakımından ise suçta teşebbüs mümkün olup örneğin bütün teçhizatları hazırladıktan sonra hastaya müdahale edemeden yakalanan kişi suça teşebbüs etmiş sayılacaktır[178].

Suça iştirak ancak azmettirme veya yardım etme şeklinde olabilecektir. Örneğin yer sağlayan, para karşılığı gönüllü bulan, bu iş için hastane veya laboratuar kurup deney yapacak bilim adamlarını bir araya getiren kişiler suça iştirak etmiş olacaklardır[179].

Suçun zincirleme suç olarak işlenmesi mümkündür. Aynı mağdur üzerinde birden fazla deney yapıldığında zincirleme suç oluşmuş olur. Fakat üzerinde deney yapılan kişinin, örneğin hürriyeti de kısıtlanmışsa iki ayrı suçtan ceza verilmelidir[180].

TCK m. 90/6'ya göre, suç tüzel kişi çevresinde işlendiğinde, özel hukuk tüzel kişisi hakkında bunlara özgü faaliyet izninin iptali ve müsadere güvenlik tedbirlerine hükmolunacaktır.

Son olarak "insan üzerinde bilimsel deney suçu" takibi re'sen yapılan suçlardandır ve fail bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

---

[176] Bakıcı, **a.g.e.**, s. 933.
[177] Hükümlüler üzerinde iyileştirme amaçlı denemelerin yapılabileceği görüşü için bkz.: Ekici Şahin, **a.g.m.**, s. 502.
[178] Malkoç, **a.g.e.**, s. 1538.
[179] Yaşar, Gökcan, Artuç, **a.g.e.**, s. 3124.
[180] *Ünver*' e göre, suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde cezanın ağırlaştırılmaması hatalı olup bu durum uluslar arası mücadeleyi zayıflatacaktır, Ünver, **a.g.m.**, s. 176.

3.3. İnsan Üzerinde Tedavi Amaçlı Deneme Suçu

Deneme Türk Ceza Kanunu'nda; bilimsel amaçlı deney sonuçlarının henüz kesinliğe varmasa da, hastalığın tedavisi konusunda ulaştığı somut bazı yararlardan yola çıkılarak hasta insana uygulanması için kullanılan terimdir[181]. Fakat tecrübe edilmemiş bir müdahale usulü HHY m. 27'ye göre sırf deneme amaçlı değil hastayı kurtarmasının ve hastaya zarar vermeyeceğinin anlaşılması üzerine uygulanmalıdır[182].

İnsan üzerinde tedavi amaçlı deneme suçu TCK m. 90/4'de düzenlenmiştir. Maddeye göre suçun ancak hasta insanlar üzerinde gerçekleştirilebilmesi suçun failinin de ancak bir uzman hekim olabileceğinin göstergesidir. Çünkü tıbbi bir müdahale "Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun" gereğince ancak tabiplik mesleğini icra eden kişiler tarafından gerçekleştirilebilir. Hastanenin kamu veya özel hastane olması ise fark etmemektedir[183]. Sonuç olarak hasta insanlar üzerinde hekim olmayan kişilerce yapılan tedavi amaçlı deneme, hastanın rızası olsa da hukuka uygun sayılmayacaktır. Zira TCK m. 90/4'ün son cümlesine göre de tedavinin uzman hekim tarafından hastane ortamında yapılması gerektiği hükme bağlanmıştır[184].

İnsan üzerinde tedavi amaçlı deneme suçunun mağduru, ancak hasta olan insanlar olabilecektir. Fakat buradaki "hasta" teriminden her hasta insan üzerinde deneme yapılabileceği anlamı çıkarılmamalıdır. İnsan üzerinde tedavi amaçlı

---

[181] TCK m. 90 gerekçesi, (Çevrimiçi), www.ceza-bb.adalet.gov.tr, y.t.: 22.01.2015.; "*Denemede bulunmak veya denemek, dilde, değerini anlamak, gerekli niteliği taşıyıp taşımadığını bulmak için bir insanı, bir nesneyi veya bir düşünceyi sınamak olarak tanımlanmaktadır. Hasta üzerinde tedavi amaçlı denemede bulunmak, hekimin hasta için düşündüğü tedavinin hastaya iyi gelip gelmeyeceğini hasta üzerinde sınamasıdır*", Hafızoğulları, Özen, **a.g.e.**, s. 103.; Denemeye konu olan müdahale yöntemleri deney aşamasını geçmekle birlikte yerleşmiş, standartlaşmış bir tedavi yöntemi olarak henüz kabul edilmemişlerdir, denenen tedavi yönteminin başarılı olup olmayacağı kesin olarak tahmin edilemediği gibi hastaya zarar verme ihtimali de söz konusu olabilir, Ekici Şahin, **a.g.m.**, s. 499.

[182] 1980 yılında ABD'nin Carolina eyaletinde yaşanan bir olaya göre; dizinden vurularak ameliyat olacak hastaya ameliyat sırasında rızası olmadan yapılan deneysel bir müdahale sonrasında hastanın bacağının kesilme durumu ortaya çıktığı için, mahkeme, hastanın rızası alınmadan yapılan deneysel yöntem hastaya anlatılmadığı için hekimleri mahkûm etmiştir. Kararın ayrıntısı için bkz.: Öztürkler, **a.g.e.**, s. 98 vd.

[183] Yaşar, Gökcan, Artuç, **a.g.e**, s. 3123.; Bakıcı, **a.g.e.**, s. 935.

[184] Hekim dışındaki kimseler(hemşire, bilimsel araştırmacılar vs.) tarafından yapılan denemeler TCK m. 90 kapsamında değerlendirilemeyecektir, Hakeri, **a.g.e.**, s. 90.

denemenin, sadece bizzat hastanın tedavisi istenen hastalığa ilişkin olarak yapılması gerekmektedir[185].

TCK m. 90 insan üzerinde deney suçunda olduğu gibi deneme suçunda çocuklar için ek şartlar getirmemiştir. Bu yüzden öncelikle genel olarak deneme için aranan şartların çocuklar için de aranması gerekmektedir[186]. Daha sonra iç hukukumuz açısından bağlayıcı olduğundan İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi m. 6 ve İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik m. 6 hükümleri uygulanabilecektir ancak buralardaki şartların sağlanmaması ceza sorumluluğunu gündeme getirmezken tazminat sorumluluğu gündeme getirebilecektir[187].

Suçun hukuka uygun sayılabilmesinin şartı hastanın rıza göstermesidir. Fakat her türlü rıza madde kapsamında kabul edilmemektedir. Açıklanan rızanın, denemenin mahiyet ve sonuçları hakkında yeterli bilgilendirmeye dayalı ve yazılı olarak verilmesi gerekmektedir. Rızanın yanı sıra denemenin hukuka uygun olabilmesi için bilinen tıbbi müdahale yöntemlerinin uygulanmasının sonuç vermeyeceğinin anlaşılması gerekir[188]. Maddede, denemeye geçilmeden önce bilinen tıbbi yöntemlerin sonuç vermemesi kesin olarak aranmamış, "sonuç vermeyeceğinin anlaşılması üzerine" denilerek hekimlere serbesti tanınmıştır. Örneğin bir kanser hastasına, kendisine yararı olmayacağı bilinen tedavi yöntemlerinin hepsinin uygulanmasına maruz kalmadan bunların bir yararının olmayacağının anlaşılması üzerine kendisini iyileştirebilecek bir deneme uygulanabilecektir[189].

Suç kasten işlenebilen bir suç olup, denemede bulunan kişinin gerçekleştirdiği fiili, mağduru, hasta olan kişinin rızasının bulunmadığını veya rızanın geçerlilik şartlarının bulunmadığını bilerek hareket ettiği hallerde kastı

[185] Ünver, **a.g.m.**, s. 155.; Hakeri, **a.g.e.**, s. 90.
[186] Mahmutoğlu, **a.g.m.**, s.6.; Bakıcı, **a.g.e.**, s. 934.
[187] Hakeri, **a.g.e.**, s. 90.
[188] *Hakeri*'ye göre; TCK'nın hekimin tedavi özgürlüğüne aykırı olarak öncelikle bilinen tedavi yöntemlerinin uygulanması şartını araması doğru olmamıştır. Bu hüküm ayrıca hastanın tedavi yöntemini seçme hakkına da aykırı olup , hekim ve hastanın geniş bir aydınlatma üzerine bilinmeyen bir tıbbi yöntemi doğrudan tercihini engellemektedir, Hakeri, **a.g.e.**, s. 90.
[189] Cin, **İnsan Üzerinde Deney ve Organ Nakli**, s. 3 vd.

bulunur[190]. Fakat fiili hatalar, örneğin hastanın rızasının olduğunu zannetmek kastı kaldıracaktır[191].

Suçun yaptırımı olarak, hasta olan insanlar üzerinde rızaları olmaksızın tedavi amaçlı denemede bulunan kişinin, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı belirlenmiştir. Görüldüğü üzere tedavi amaçlı deneme suçu, insan üzerinde bilimsel deneye nazaran daha hafif şartlarda düzenlendiğinden yaptırımı da ona göre olmuştur[192]. Son olarak insan üzerinde deney suçunda olduğu gibi tedavi amaçlı deneme suçunda da suç, bir tüzel kişi çevresinde işlendiğinde tüzel kişilere özgü güvenlik tedbiri uygulanacaktır(TCK m. 90/6).

[190] Üzülmez, **a.g.e**, s. 124.
[191] Hafızoğulları, Özen, **a.g.e.**, s. 104.
[192] Hakeri, **a.g.e.**, s. 90.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN ÜZERİNDE YAPILAN DENEYLERİN KİŞİLİK HAKKI İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ

1. Kişi ve Kişilik Hakkı Kavramları

1.1. Kişi ve Kişilik Kavramları

Hukuk, bir toplumsal kurallar bütünü olması itibariyle, toplumda yaşayan bireylerin hem kendi aralarındaki ilişkileri hem de devletin birey ile olan ilişkisini düzenlemektedir. Bir başka ifadeyle hukuk doğası gereği "kişiler" arası ilişkileri düzenlemektedir ve "kişiler" arasındaki ilişkileri bütün yönleriyle kavrayabilmek için öncelikle bir "kişiler hukuku" düzenlemesine ihtiyaç vardır[1]. Kişiler kavramı Medeni Kanun'umuzun 8. ile 117. maddeleri arasında düzenlenmektedir. Fakat 46. maddeden sonrası tüzel kişileri düzenlediğinden konumuz kapsamında olmayıp aşağıda "kişi" terimi "gerçek kişi" anlamında kullanılacaktır.

Kişi en genel anlamıyla, hak ehliyetine sahip olan yani hak sahibi olup ve borç altına girebilen insan anlamına gelmektedir[2]. Hak ehliyeti herkese ayrım

[1] Mehmet Ayan, Nurşen Ayan, **Kişiler Hukuku**, 6. Baskı, Konya, Mimoza Yayınları, 2014, s. 5.

[2] Mustafa Dural, Tufan Öğüz, **Kişiler Hukuku**, 4 c., 15. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2014, C. II, s. 6 vd.; Selâhattin Sulhi Tekinay, **Medenî Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku**, 6. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992, s. 201.; Hüseyin Hatemi, Burcu Kalkan Oğuztürk, **Kişiler Hukuku**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013, s. 3.; Bülent Köprülü, **Medenî Hukuk: Genel Prensipler-Kişinin Hukuku**, 2. Bası, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984, s. 188.; Aytekin Ataay, **Giriş-Hakikî Şahıslar**, 3. Bası, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1978, s. 46.; Aydın Zevkliler, **Kişiler Hukuku: Gerçek Kişiler**, Ankara, Olgaç Matbaası, 1981, s. 3, 33.; Bilge Öztan, **Şahsın Hukuku: Hakikî Şahıslar**, 7. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Hukuk Yayınları, 1997, s. 4.; M. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay-Özdemir, **Kişiler Hukuku**, 14. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2014, s. 2.; Abdülkadir Arpacı, **Kişiler Hukuku: Gerçek Kişiler**, 2. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2000, s. 1.; Jale Akipek, Turgut Akıntürk, Derya Ateş Karaman, **Türk Medeni Hukuku: Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku**, 2 c., 11. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2014, C. I, s. 229.; Turgut Akıntürk, Derya Ateş Karaman, **Medeni Hukuk**, Ondokuzuncu (27.) Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2013, s. 107.; Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 6.; Ahmet M. Kılıçoğlu, **Medeni Hukuk: Temel Bilgiler**, 2. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2012, s. 123.; Serap Helvacı, **Gerçek Kişiler**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2012, s. 19.; Oğuzhan Ardıç, **Medeni Hukuk**, 5. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011, s. 132.; Mehmet Remzi, Sezer Aydın, Murat Ispartalı, **Medeni Hukuk**, İstanbul, İkinci Sayfa Yayınları, 2010, s. 76.

yapılmadan tanınan bir ehliyettir[3]. İnsan, hak ehliyetine sahip olmakla birlikte "kişi" sıfatını haiz olmuş olur(TMK m. 8). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere tüm insanlar hak ehliyetine sahip olup hepsi birer kişidir ve haklara ve borçlara ehil olmada eşittir(TMK m. 8/2)[4].

Kişilik ise hak ve borçlara sahip olmanın yanında bunlara sahip olabilmek için gereken hukuki işlem yapabilme ehliyetini ve hukuk düzeni tarafından korunan tüm değerleri içine almaktadır[5]. Bu yüzden kişilik denince kişiyle birlikte kişinin sahip olduğu hukuki ve manevi nitelikteki tüm değerler anlaşılır[6]. Kişi ve kişilik kavramları Türk Medeni Kanunu'nda ayrı terimler olarak belirtilmediğinden bazı yazarlar kişiliği dar ve geniş anlamda olmak üzere yorumlamışlardır[7]. Bu yazarlar tarafından dar anlamda kişilik, sadece hak ehliyetine sahip "kişi" anlamına gelirken, geniş anlamda kişilik yukarıda bahsettiğimiz "kişilik" anlamında kullanılmaktadır. Kişiliğin Türk Medeni Kanunu'na göre ne zaman başlayıp sona erdiği, insan üzerinde yapılan deneylerin şartları bakımından önem arz etmektedir.

TMK m. 28'e göre "kişilik", çocuğun tam ve sağ olarak doğumuyla başlamaktadır. Tam doğum, çocuğun bütün organlarıyla birlikte anneden ayrılması anlamına gelmektedir[8]. Sağ doğum ise, tam doğum gerçekleştiğinde çocuğun

---

[3] Ataay, **a.g.e.**, s. 46.; Hak ehliyeti herkese, herhangi bir davranışta bulunmasına gerek olmadan tanındığı için pasif bir ehliyettir, Bilge Öztan, **Medeni Hukuk'un Temel Kavramları**, 21. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2006, s. 236.; Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 118.

[4] Bugün tüm dünyada insanlar eşit sayılıyor gibi görünse de özellikle insan üzerinde deneyler söz konusu olduğunda gelişmiş ülkelerce gönüllüler, maddi durumu kötü, sosyal statüsü düşük insanların yaşadığı gelişmemiş ülkelerden seçilmektedir. Yine eski hukuk sistemlerinde bu durum aleni olup köleler insan oldukları halde kişi dahi sayılmamış eşya statüsüne sokulmuştur, Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 7 vd.

[5] Aydın Zevkliler, M. Beşir Acabey, K. Emre Gökyayla, **Medeni Hukuk**, 6. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 1999, s. 207 vd.; Tekinay, **a.g.e.**, s. 248.; Köprülü, **a.g.e.**, s. 263.; Zevkliler, **a.g.e.**, s. 7.; Hüseyin Avni Göktürk, **Türk Medeni Hukuku: Şahsın Hukuku**, 2. Bası, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1945, s. 143 vd.; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türk Medeni Hukuku: Şahsın Hukuku**, 2 c., 6. Bası, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1963, C. I, s. 100.; Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 233.; Serap Helvacı, **Türk ve İsviçre Hukuklarında Kişilik Hakkını Koruyucu Davalar**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2001, s. 14.; Arpacı, **a.g.e.**, s. 2.

[6] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 9.

[7] Tekinay, **a.g.e.**, s. 202.; Ergun Özsunay, **Gerçek Kişilerin Hukukî Durumu**, 4. Bası, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1979, s. 9.; Kılıçoğlu, **a.g.e.**, s. 124.; Ardıç, **a.g.e.**, s. 159 vd.; Öztan, **Şahsın Hukuku**, s. 10.; Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 108.

[8] Tekinay, **a.g.e.**, s. 206.; Ataay, **a.g.e.**, s. 37.; Zevkliler, **a.g.e.**, s. 17.; Köprülü, **a.g.e.**, s. 234.; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 10.; Öztan, **Medeni Hukuk**, s. 224.; Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 25.; Şaban Kayıhan, **Medeni Hukuk Bilgisi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2009, s. 132.; Bütün organlarıyla dememizden maksat çocuğun var olan tüm organlarıyla anne bedeninden

herhangi bir yaşam emaresi gösterdiği anda gerçekleşir. Çocuk tam doğumdan sonra bir saniye dahi yaşamış olsa sağ doğmuş sayılacaktır. Fakat tam ve sağ doğma koşulunu yerine getirmiş çocuğun hak ehliyeti, geriye dönük olarak ana rahmine düştüğü anda başlamaktadır(TMK m. 28/2). Çocuğun ana rahmine düştüğü an ise annenin hamile kaldığı andır[9]. Tam ve sağ doğumun, ceninin hak ehliyeti üzerindeki etkisine ilişkin doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bizim de katıldığımız görüşe göre, tam ve sağ doğumu geciktirici şart olarak belirtmek gerekmektedir. Zira cenin ancak tam ve sağ doğma şartlarını yerine getirdiği takdirde hak ehliyetini kazanabilecektir[10].

Kişiliğin sona ermesi gerçek kişilerde doğal yollarla ölümle olmaktadır(TMK m. 28). Ölümün nasıl gerçekleşeceği ise yüzyıllardır tartışıla gelen bir mesele olmuştur. Klasik ölüm anlayışına göre ölüm, temel yaşam işlevlerinin tümünün sona erdiği anda gerçekleşmektedir. Fakat kişinin kalbi ya da solunumu dursa da beyin fonksiyonları devam edebilmektedir. Hatta kalbi duran kişinin kalbinin bazı yöntemlerle çalıştırılabilmesi de olasıdır. Bu yüzden klasik ölüm anlayışı hukukçular yönünden eksik kalmaktadır. Uzun zamandır solunumun ve kalbin durması şeklinde tanımlanan ölümün artık beyin ölümüyle gerçekleştiği kabul edilmektedir[11]. Fakat beyin ölümünün gerçekleştiği anın kesin ölüm anı olarak değerlendirilmesi de şüphesiz olarak kabul edilmiş bir husus değildir. Özellikle bitkisel hayata girmiş kişilerin henüz ölümlerinin gerçekleşmediği de düşünülebilir. Sonuç olarak ölüm

---

ayrılmasıdır yoksa çocuğun tüm uzuvlarının sağlıklı bir şekilde yerinde olması tam doğum bakımından önemli değildir.

[9] Köprülü, **a.g.e.**, s. 237.; Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 27.;, Aydın, Ispartalı, **a.g.e.**, s. 77.; Kayıhan, **a.g.e.**, s. 132.; *Hatemi ve Kalkan Oğuztürk*' e göre; ceninin hak ehliyeti yaşama hakkı bakımından spermin yumurta hücresini döllediği ve döllenmiş yumurta hücresinin rahim çeperine tutunduğu anda başlamalıdır, Hatemi, Kalkan Oğuztürk, **a.g.e.**, s. 11.

[10] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 21 vd.; k.g.: Hüseyin Cahit Oğuzoğlu, **Medeni Hukuk: Şahsın Hukuku**, 5. Bası, Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1963, s. 223 vd.; Bu görüşe göre; cenin hak ehliyetini ana rahmine düştüğü andan itibaren kazanır, tam ve sağ doğumun gerçekleşmemesi ise bozucu şart niteliği taşır. Cenin tam ve sağ olarak doğmazsa ana rahmine düşmekle kazandığı kişiliği ölümle sona erer.

[11] Yeşim Işıl Ülman, "Yaşamın Başlangıcı ve Sonu ile İlgili Etik Sorunlar", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 207-215, s. 210, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 19.01.2015.; Özel, **a.g.m.**, s. 50.; "*Beyinsel ölüm esası 1969'da yüksek sağlık şûrasında benimsenmiş ve Türk Tabipler Birliği tarafından da kabul edilmiştir*", Ardıç, **a.g.e.**, s. 169.; Öztan, **Medeni Hukuk**, s. 225.

anının hekimlerce tespit edilmesi gerekmektedir. Fakat Yargıtay'a göre ölüm, tüm organların durduğu anda gerçekleşmiş olmaktadır[12].

Ölüm dışında doğal olmayıp hukuki bir yol olarak iki tane daha kişiliğin sona ermesi hali bulunmaktadır. Ölüm karinesi(TMK m. 31) ve gaiplik(TMK m. 32). Ölüm karinesi ve gaiplik cesedi bulunamayan kişiler açısından söz konusu olacak olup bunlar konumuz kapsamında olmadığından bunlara değinilmeyecektir.

1.2. Kişiler Hukukuna Hâkim Olan İlkeler

1.2.1. Eşitlik İlkesi

Eşitlik kavramı, insanların aynı statüde olduklarını ifade eder[13]. Herkesin eşit olduğu öncelikle AY m. 10 ile hüküm altına alınmış özel olarak ise TMK m. 8'de her insanın haklara ve borçlara ehil olmada eşit olduğu belirtilmiştir. Herkes din, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir(AY m. 10).

1.2.2. Özgürlük İlkesi

Kişiler özgürlüklerinden vazgeçemeyecek ve onları hukuka ya da ahlaka aykırı şekilde sınırlandıramayacaktır(TMK m. 23/2). Fakat bu durum kişilerin mutlak ve sınırsız bir özgürlük alanına sahip olduğu anlamına gelmemektedir[14]. Örneğin kişilerin yaşam hakkından vazgeçme özgürlükleri bulunmamaktadır. Aynı zamanda burada özgürlük başlığı altında her isteyenin her istediğini yapması etik de olmayacaktır.

1.2.3. Kişiye Saygı ve Kişiliğin Korunması İlkesi

Kişi, diğer kişilerden saygı görmeyi isteme, kişisel değerlerinin zedelenmemesini talep etme hakkına sahiptir fakat aynı şekilde kendisi de diğer kişilere saygı göstermek zorundadır[15]. Hukuk düzeni kişiyi, kişinin kişiliğine yönelik her türlü saldırıya karşı korumayı amaçlamıştır. Ayrıca Türk Medeni Kanunu kişinin

[12] Yargıtay 1. Ceza Dairesi, K. 11.08.1972, (Çevrimiçi), www.kazanci.com, y.t.: 25.06.2015.
[13] Öztan, **Medeni Hukuk**, s. 220.
[14] Özsunay, **a.g.e.**, s. 5.; Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 23.
[15] Öztan, **Şahsın Hukuku**, s. 4.

aşırı fedakârlığa katlanmasını engelleyici hükümlere yer vererek de bu ilkeyi korumuştur[16]. Bu hükümlerin neler olduğu aşağıda anlatılacaktır.

1.3. Kişilik Hakkı Kavramı

1.3.1. Genel Olarak

Genel olarak kabul gören tanıma göre hak; hukuken korunan ve sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi sağlayan menfaatlerdir[17]. Özel olarak kişilik hakkına geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılması için hakları sınıflandırmakta yarar vardır.

Bir ayrıma göre haklar öncelikle; para ile ölçülebilen ve ölçülemeyen haklar açısından malvarlığı hakları ve şahıs varlığı hakları olarak ikiye ayrılır. Malvarlığı hakları, değeri para ile ölçülebilen haklar olup, alacak hakları, ayni haklar, yenilik doğuran haklar ve mali yönleri itibariyle fikri haklardır[18]. İkinci ayrım olarak şahıs varlığı hakları ise malvarlığı dışında kalan, değeri para ile ölçülemeyen, kişinin daha çok maneviyatına yönelik olan ve mutlak hak niteliğine sahip olan haklardır[19]. Şahıs varlığı haklarının başında kişilik hakkı gelir.

Diğer bir ayrım olarak haklar, ileri sürülebileceği çevre bakımından mutlak ve nisbi haklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Kişilik hakkı, herkesin uyması ve ihlal etmemesi gereken, ihlal edilmesi durumunda ise herkese karşı ileri sürülebilen mutlak haklardandır. Nisbi haklar ise belirli kişilere karşı ileri sürülebilen haklar olup bu haklara sadece hakkın kendilerine karşı ileri sürüldüğü kişiler uymakla yükümlüdür[20].

---

[16] Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 24.; Özsunay kişiler hukukuna hâkim olan ilkeleri beş grup altında toplamıştır. Bunlar: Eşitlik, özgürlük, kişiliğe saygı ve kişiliğin korunması, sosyal karakter ve belirlilik ilkeleridir, Özsunay, **a.g.e.**, s. 5 vd.

[17] Tekinay, **a.g.e**, s. 129.; Reşat Kaynar, **Medenî Hukuk Dersleri**, İstanbul, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayâr- Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978, s. 37.; M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas, **Medeni Hukuk**, 20. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014, s. 135.; Ardıç, **a.g.e.**, s. 125. ; Çeşitli "hak" tanımları için bkz.: İsmet Sungurbey, **Medenî Hukukun Temel Sorunları: Bir Kültür Kitabı**, İstanbul, y.y., 2002, s. 273 vd.

[18] Oğuzman, Barlas, **a.g.e.**, s. 139 vd.; Kılıçoğlu, **a.g.e.**, s. 59.

[19] Oğuzman, Barlas, **a.g.e.**, s. 153.; Kılıçoğlu, **a.g.e.**, s. 60.

[20] Oğuzman, Barlas, **a.g.e.**, s. 154.

Kullanılmasının etki alanı bakımından ise haklar, alelade haklar ve yenilik doğuran haklar olarak ayrılmaktadır. Yenilik doğuran hakların kullanılmasıyla ortaya yeni bir durum çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, yeni bir hukuki ilişkinin kurulması, mevcut bir hukuki ilişkinin değiştirilmesi veya sona erdirilmesi şeklinde olabilmektedir[21]. Alelade hakların kullanımıyla ise mevcut hukuki durumda herhangi bir değişiklik olmaz[22].

Kullanma yetkisi açısından ise haklar, kişiye sıkı sıkıya bağlı olan haklar ve olmayan haklar olarak ikiye ayrılır. Kişiye sıkı sıkıya bağlı olan haklardan anlaşılması gereken kişinin bizzat kendisinin kullanması gereken[23] haklardır. Kişiye sıkı sıkıya bağlı haklar kural olarak başkasına devredilemez ve mirasçılara geçmez[24].

Son ayrımda ise haklar, bağımsız haklar ve bağlı haklar olarak ikiye ayrılır. Bağımsız haklar kişilerin doğrudan doğruya sahip oldukları, başkasına devredilemeyen, mirasçılara geçmeyen haklar olup kişilik hakkı da bağımsız haklardandır. Bağlı haklar ise, bir kişinin bir mala veya alacağa sahip olması sebebiyle sahip olduğu haklardır.

1.3.2. Kişilik Hakkı Tanımı

Kişilik hakkı kavramı ilk olarak Roma Hukukunda[25] ortaya çıkmaya başlasa da bu kavramın önem kazanması, 1950li yıllarda önemli teknolojik gelişmelerin insan hayatına daha çok girmesine bağlı olarak artmıştır[26].

Kişilik hakkı, kişinin aşağıda bahsedeceğimiz kişilik hakkı değerlerinin tümü üzerinde geçerli olan haktır[27]. Kişilik hakkı, bu değerlere yönelecek bir saldırıya

---

[21] Oğuzman, Barlas, **a.g.e.,** s. 158.
[22] Oğuzman, Barlas, **a.g.e.,** s. 158.
[23] Bizzat kullanılması gereken haklardan kasıt, kişinin hakkının kullanılmasına bizzat karar vermesi gerektiğidir yoksa kararın sonuç doğurması için yapılan işlemlerin bizzat kişi tarafından yapılması gerekmez, Oğuzman, Barlas, **a.g.e.,** s. 163.
[24] Oğuzman, Barlas, **a.g.e.,** s. 163.
[25] Roma hukukunda ortaya çıkan "kişilik hakkı" kavramı tüm insanları kapsamıyordu, yani kişilik hakkı tüm insanların sahip olduğu hak değil sadece soyluların sahip olduğu haklardı. Fakat 18. yüzyıldan itibaren artık kişilik hakkı "insan hakkı" olarak değerlendirilmeye başlanmıştır, Zeki Hafızoğulları, **İnsan Hakkı Olarak Kişilik Hakları ve Kişilik Haklarının Korunması**, Ankara, TRT Genel Müdürlüğü Eğitim Dairesi Başkanlığı, 1999, s. 2.; Zevkliler, **a.g.e.,** s. 4.
[26] Öztan, **Şahsın Hukuku**, s. 112.
[27] Zevkliler, Acabey, Gökyayla, **a.g.e.,** s. 441 vd.; Mevzuatımızda kişilik hakkının tanımı yapılmadığı için doktrinde çeşitli tanımlar yapılmıştır. Çeşitli tanımlar için bkz: Dural, Öğüz, **a.g.e.,** s. 100.;

karşı kişiye koruma sağlamaktadır. Kişilik hakkı bu anlamda mutlak, kişiye sıkı sıkıya bağlı, devredilemeyen, vazgeçilemeyen, belirli şartlar haricinde sınırlandırılamayan ve parayla ölçülemeyen şahıs varlığı haklarındandır. Kişilik hakkı, özel bir işleme gerek kalmaksızın, TMK m. 28 anlamında kişilik ortaya çıktığında kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu da yukarıda belirttiğimiz gibi tam ve sağ doğumla olmaktadır. Yine kişilik hakkının sona ermesi de kişiliğin sona ermesiyle yani ölümle olmaktadır.

Kişilik hakkı ile insan üzerinde yapılan deneylerin arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Özellikle yaşam, sağlık ve vücut bütünlüğü hakkı insan üzerinde deneylerle en sıkı ilişki içerisinde olan kişilik hakkıdır. Üçüncü kişilerin bu değerlere yapacakları hukuka aykırı bir müdahale durumunda kişilik hakkı ihlalleri gündeme gelecektir[28]. Bu ihlallerin hangi koşullarda meydana geldiği üçüncü bölümde ayrıntılı şekilde incelenecektir.

1.4. Kişilik Hakkı Nitelikleri

Kişilik hakkı öncelikle mutlak haklardandır. Mutlak haklar, hakkın ihlal edilmesi durumunda hak sahibi tarafından herkese karşı ileri sürülebilen haklardır[29]. Yani kişi, kişiliğini oluşturan değerlere dokunulmamasını herkesten isteme hakkına sahiptir[30]. Bu yüzden herkesin bu haklara uymak ve bu hakları ihlal etmemek yükümlülüğü vardır.

İkinci olarak kişilik hakkı, malvarlığı haklarından olmayıp şahıs varlığı haklarındandır. Yani kişilik hakkının değeri para ile ölçülemeyecektir. Fakat bu

---

Kaynar, **a.g.e.**, s. 80.; Zahit İmre, **Medeni Hukuka Giriş**, 3. Bası, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980, s. 445.; Ataay, **a.g.e.**, s. 122.; Zevkliler, **a.g.e.**, s. 263.; Rona Serozan, "Kişilik Hakkının Korunmasıyla İlgili Bazı Düşünceler", **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 14. Sayıdan Aynı Bası, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1978, 93-112, s. 93.; Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 104.; Özsunay, **a.g.e.**, s. 148.; Öztan, **Medeni Hukuk,** s. 274.; Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 147.; Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 65 vd.; Kılıçoğlu, **a.g.e.**, s. 179.; Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 97.; Helvacı, **Koruyucu Davalar**, s. 41.; Ardıç, **a.g.e.**, s. 211.; Remzi, Aydın, Ispartalı, **a.g.e.**, s. 55.; Kayıhan, **a.g.e.**, s. 154.; Özalp, Özalp, **a.g.e.**, s. 4.; Hamit Hancı, **Malpraktis: Tıbbi Girişimler Nedeniyle Hekimin Ceza ve Tazminat Sorumluluğu**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005, s. 142.; İlknur Serdar, **Radyo ve Televizyon Yoluyla Kişilik Hakkının İhlali ve Kişiliğin Korunması**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 1999, s. 27.

[28] Helvacı, **Koruyucu Davalar**, s. 42.

[29] Özsunay, **a.g.e.**, s. 150.; Öztan, **Şahsın Hukuku**, s. 117.; Oğuzman, Barlas, **a.g.e.**, s. 154.

[30] Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 347.; Öztan, **Şahsın Hukuku**, s. 117.; Ardıç, **a.g.e.**, s. 211.

durum kişilik hakkına bir saldırı olduğunda parasal birtakım sonuçların doğmayacağı anlamına gelmemektedir[31]. Örneğin gönüllü üzerinde bir deney yapılması sonucunda kişinin yaptığı masraflar, çalışmadığı zamanlardan doğan ücret kaybı, hukuka aykırı bir deney sonucunda hak kazanılabilecek manevi tazminat gibi hususlar para ile ölçülüp, hesaplanabilecek hususlardır[32]. Fakat ihlal edilen kişilik hakkı değerinin bir miktar parayla tazmin edilmesi, ihlal edilen kişilik hakkını hiçbir zaman eski haline döndürmeyecektir[33].

Kişilik hakkı aynı zamanda kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardan olup, yalnızca hak sahibi tarafından kullanılmaktadır. Ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlıların da kişiye sıkı sıkıya bağlı bu haklarını kullanırken yasal temsilcilerinin rızasına gerek yoktur(TMK m. 16). Bunun bir sonucu olarak kişilik hakkı, devredilemez[34], mirasçılara geçmez[35] ve hakkın kullanımından vazgeçilemez haklardandır(TMK m. 23). Bunun yanında kişilik hakkı, icra takibine konu olmaz bu yüzden haczolunamaz ve iflas masasına girmez, zamanaşımına uğramaz ve hak düşürücü süreye tabi değildir. Fakat kişilik hakkının ihlalinden doğan alacak hakkı zamanaşımına tabi olacaktır.

2. Kişilik Hakkı Değerleri ve Özellikle Yaşam, Sağlık, Vücut Bütünlüğü Değeri

Türk hukuk sisteminde özel olarak kişilik hakkını nelerin ihlal edeceği belirtilmemiş, kişilik hakkı değerlerinin neler olduğu mevzuatımızda kesin sınırlarla çizilmemiştir. Genel olarak kişilik hakkının konusunu, gerçek kişilerin doğumlarından ölümlerine kadar sadece hayatta oldukları için ayrılmaz şekilde sahip oldukları hukuken korunan birtakım değerler oluşturmakla birlikte bu değerlerin

---

[31] Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 155.; Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 68 vd.; Helvacı, **Koruyucu Davalar**, s. 47.; Serdar, **a.g.e.**, s. 24.; Gonca Oktay, "Kişilik Haklarının Korunması", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2011, s. 11, (Çevrimiçi), https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi, y.t.: 25.03.2015.

[32] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 103.; Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 101.; Helvacı, **Koruyucu Davalar**, s. 47.

[33] Arpacı, **a.g.e.**, s. 106.

[34] Kişilik haklarının devri mümkün olmamakla birlikte birtakım şartlar dâhilinde kişilik haklarına saldırı sonucu oluşan mali haklar devredilebilmektedir(TMK m. 25/4), Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 69.

[35] Bir kişinin kişilik hakkı saldırısına uğraması durumunda hayatını kaybetmesi ihtimalinde ölen kişinin mirasçılarına manevi tazminata hükmedilmesi kişilik hakkının miras yoluyla geçtiği anlamına gelmemektedir (TBK m. 56/2).

korunmasında kişinin menfaatinin bulunup bulunmadığını belirlemek somut olaylara göre hâkime bırakılmıştır[36]. Yargıtay kararları ve doktrinde de bu durumun haklı olduğu, kişilik hakkı değerlerinin sınırlarının çizilmesinin insan hakları açısından uygun olamayacağı belirtilmektedir[37]. Fakat doktrinden ve mahkeme kararlarından çıkan sonuçlara göre birtakım kişilik hakkı değerleri fiilen oluşmuştur. Aşağıda anlatılacak olan bu değerlerin hukuka uygunluk sebebi olmaksızın herhangi bir şekilde ihlal edilmesi, kişilik hakkına saldırı teşkil edecektir.

2.1. Yaşam, sağlık ve vücut bütünlüğü

Yaşam hakkı Anayasa ile koruma altına alınmış ve kişilerin sahip olduğu en temel haktır. Çünkü hayatta olmadığı takdirde, kişinin diğer haklara sahip olmasının bir önemi kalmamaktadır. AY m. 17/1'e göre; "*Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir*". İnsan üzerinde deneyler açısından en önemli ve ihlal edilmeye en müsait olan kişilik hakkı yaşam, sağlık ve vücut bütünlüğü hakkıdır. Zira Anayasa'mız bu durum için koruma sağlamıştır. Anayasa m. 17/2'ye göre; " *Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz*". Bunların yanında yaşam hakkı uluslararası metinlerle de koruma altına alınmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi m. 3'e göre; "*Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır*" ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 2'ye göre; "*Herkesin yaşam hakkı yasanın koruması altındadır. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın yerine getirilmesi dışında hiç kimse kasten öldürülemez*".

Genel olarak kişinin rızası dâhilinde kişilik hakkı değerlerinin ihlal edilmesi kişilik hakkına saldırı teşkil etmeyecekken, yaşam ve vücut bütünlüğü konusunda kişilerin sınırsız bir şekilde rıza verebilmeleri mümkün değildir. Bu durum yaşam, sağlık ve vücut bütünlüğü hakkının kamu düzenini yakından ilgilendirmesiyle

[36] Zevkliler, **a.g.e.**, s. 267.; Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 345.; Öztan, **Şahsın Hukuku**, s. 118.; Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 101.; Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 97.; Helvacı, **Koruyucu Davalar**, s. 44.; Arpacı, **a.g.e.**, s. 107.; Kayıhan, **a.g.e.**, s. 154.; Serdar, **a.g.e.**, s. 24.

[37] Kişilik hakkı değerleri zamanla ekonomik, sosyolojik, teknik ve kültürel gelişmelerle paralel olarak değişip, yenilenebilir, Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 71.

alakalıdır[38]. Hukukumuzda ötenazinin yasak olması da bunun bir göstergesidir(HHY m. 13)[39]. Bu yüzden yaşam, sağlık ve vücut bütünlüğü hakkı diğer değerlerden farklı olup, kişinin rızası her türlü müdahaleyi hukuka uygun hale getirmemektedir[40].

Sonuç olarak kişiler, yaşam haklarının korunmasını, geliştirmesini, ona saygı duyulmasını isteyebilecek olup aynı zamanda başkasının yaşam hakkına da saygı göstermekle ve zarar vermemekle yükümlüdür[41].

Kişilik hakkı değerleri içerisinde yer alan bir diğer önemli hak sağlık hakkıdır. Yaşam hakkı olan bir insanın sağlık hakkı olmadığından bahsedilemez çünkü sağlık hakkına yapılan haksız bir müdahale doğrudan yaşam hakkını etkileyebilecek niteliktedir[42]. Sağlık hakkı AY m. 56 ile koruma altına alınmış ve devlete birtakım yükümlülükler yüklenmiştir[43]. Maddede de belirtildiği üzere sağlık hakkının kapsamına sadece beden bütünlüğü değil ruh bütünlüğü de dâhildir. Üzerinde deney yapılmak suretiyle bir kişinin hayatını artık hasta bir şekilde devam ettirmesine sebep olmak sadece vücut bütünlüğünün ihlali değil aynı zamanda sağlık hakkının da ihlalidir. Fakat genel sağlığın söz konusu olduğu istisnai durumlarda örneğin salgın hastalıkları önlemek amacıyla kişiye aşı yapıldığında artık kişinin rızasına ihtiyaç duyulmayacaktır[44].

Vücut bütünlüğü hakkı da yaşam hakkı gibi AY m. 17'de belirtilmiş en temel insan haklarındandır. Vücut bütünlüğünün ihlali, zarar gören kişinin beden veya ruh bütünlüğünün maddi ya da manevi şekilde zarara uğrayarak bozulmasını ifade

---

[38] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 104 vd.
[39] Aynı zamanda Yönetmelikte yaşam hakkından hiçbir surette vazgeçilemeyeceği açıkça hükme bağlanmıştır(HHY m. 13/2).
[40] Serdar, **a.g.e.**, s. 31.
[41] Yenerer Çakmut, **a.g.e.**, s. 48.; Bir Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararına göre, hayati tehlikesi bulunan bir hastanın mutlak surette devlet hastanesinde tedavi görmeye zorlanması dahi yaşam hakkını sınırlandırıcı nitelikte sayılmıştır, Yargıtay HGK E. 1999/4-619, K. 1999/737, T. 29.9.1999, (Çevrimiçi), www.kararara.com, y.t.: 25.05.2015.
[42] Arpacı, **a.g.e.**, s. 111.
[43] AY m. 56 "*(1)Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. (2) Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. (3) Devlet herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlama; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. (4) Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. (5) Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir*".
[44] Serdar, **a.g.e.**, s. 32.

etmektedir[45]. Fakat vücut bütünlüğü hakkının yaşam hakkından en önemli farkı kişinin rızasıyla üzerinde tasarruf yapılabilmesidir[46]. Fakat bu rıza hukuka ve ahlaka aykırı işlemler için verilemeyecektir[47]. Yaşam hakkı üzerinde kişilerin tasarruf etmeleri ise mümkün değildir. Vücut bütünlüğünün korunması ilk defa İHEB m. 5 ile ve daha sonra da AİHS m. 3 ile "işkencenin yasaklanması" adı altında ortaya çıkmıştır[48]. Kişinin bedenini oluşturan tüm organları, kemikleri, dokuları ve vücudunun en ufak parçası kişilik hakkına sahiptir[49]. Özellikle insan üzerinde deneyler düşünüldüğünde, deneyin ihlal edebileceği en temel hak vücut bütünlüğü hakkıdır. Çünkü fiziksel veya ruhsal olsun her deney bir şekilde gönüllülerin vücut bütünlüğünü ihlal edici niteliktedir. Vücut bütünlüğünün ihlal edilmemesi için gereken en temel husus hukuka uygun olarak verilmiş rızadır fakat insan üzerinde deneyler söz konusu olduğunda rızanın daha kapsamlı olması gerektiği yukarıda incelenmişti.

2.2. Ad

Ad üzerindeki hak, TMK m. 26, 27 ile özel olarak koruma altına alınmış bir kişilik hakkıdır. Adının kullanılması çekişmeli olan kişi hakkının tespitini dava edebilecek olup; adı haksız olarak kullanılan kişi, bu duruma son verilmesini ve şartlar gerçekleştiği takdirde maddi, manevi tazminat isteyebilecektir(TMK m. 26). Ad üzerindeki kişilik hakkı ihlali, kişinin adının gülünç duruma düşürülmesi, deforme edilmesi gibi durumlarda gerçekleşebilmekle birlikte bu konuda şeref ve haysiyetin ihlaline yaklaşır[50].

2.3. Faaliyet Özgürlüğü

Özgürlük, hukuk düzenin sınırları içerisinde herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma hareketidir[51]. İnsanların toplum

---

[45] Ayşenur Şahin, "Vücut Bütünlüğünün İhlalinden Doğan Zarar ve Tazmini", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XV, No. 2, 2011, 123-165, s. 124, (Çevrimiçi), http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/15_2_4.pdf, y.t.: 23.05.2015.
[46] Arpacı, **a.g.e.**, s. 112.
[47] Zevkliler, **a.g.e.**, s. 274.
[48] Helvacı, **Koruyucu Davalar**, s. 51.
[49] Çeker, **a.g.m.**, s. 4.
[50] Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 128.
[51] (Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, y.t.: 07.04.2015.

içinde rahatça yaşayabilmeleri için hiç kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlaka aykırı olarak sınırlayamaz(TMK m. 23/2). Aynı zamanda herkes dilediği alanda faaliyet gösterme, çalışma ve sözleşme yapma özgürlüğüne de sahiptir(AY m. 48). Bu özgürlüğün kapsamına hak ve fiil ehliyetlerine de sahip olmak girmekle birlikte kimse, hak ve fiil ehliyetlerinden kısmen de olsa vazgeçemeyecektir(TMK m. 23). Görüldüğü üzere kanunlarımız kişi özgürlüğünü, üçüncü kişi eylemlerine ve devletin eylemlerine karşı korumaktadır[52].

2.4. Şeref ve Haysiyet

Şeref sözlük anlamı olarak, bir başkasının kişiye gösterdiği saygı anlamına gelirken; haysiyet değer, saygınlık ve itibar anlamındadır[53]. Şeref ve haysiyet insanın bulunduğu çevre ve zamana göre değişiklik göstermekle birlikte her insanın sırf insan olmasından ötürü sahip olduğu asgari değerler vardır[54]. Herkesin içinde yaşadığı toplum tarafından kendisine biçilen bir konumu vardır ve diğer kişiler bu konuma saygı göstermek, küçük düşürücü yakıştırmalardan ve haksız ithamlarda bulunmaktan kaçınmak durumundadır[55]. Türk Ceza Kanunu kapsamında düzenlenmiş bulunan "hakaret suçu"nun işlenmesi de şeref ve haysiyeti ihlal edici niteliktedir(TCK m. 125)[56]. Şeref ve haysiyete yönelik kişilik hakkının ihlal edilmesi günümüzde, internetin ve sosyal medyanın kullanılırlığının da artması sonucu bir hayli artış göstermiştir[57].

2.5. Resim ve Ses

Kişilerin resimleri ve sesleri de kişilik hakkı çerçevesinde olup bunların izinsiz veya haksız şekilde kullanılmaları kişilik hakkını ihlal edici niteliktedir.

---

[52] Arpacı, **a.g.e.**, s. 109.
[53](Çevrimiçi), www.tdk.gov.tr, y.t.: 28.03.2015.
[54] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 128.; Arpacı, **a.g.e.**, s. 133.; Şeref ve haysiyet; eleştiri, iftira, hakaret, eksik, yanlış iddialar isnat etme, küfür gibi olgularla saldırıya uğrayabilir, Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 123.
[55] Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 75.
[56] Kişilere beddua edilmesi Yargıtay tarafından hakaret kapsamında sayılmamıştır. "*Beddua, tanrısal ceza dileme niteliğinde sözlerdir. Gerçekleşmesi yönünde eylemcinin tasarruf veya etkisi yoktur. Ayrıca tahkir ve tezyif edici değildir. Bu sebeple hakaret olarak değerlendirilemez*". Yargıtay 4. HD, E. 2013/17501, K. 2014/11591, T. 10.9.2014, (Çevrimiçi), www.kazanci.com, y.t.: 28.05.2015.
[57] Sosyal medya üzerinden yapılan hakaretlere ve ağır ithamlara siyasi isimler de maruz kalmaktadır. Bu konuda Yargıtay'ın görüşü, siyasi kişiliklerin diğer kişilere nazaran, haklarında yapılan sert eleştirilere katlanmaları gerektiği yönündedir. Yargıtay 4. HD, E. 2012/14236, K. 2013/12309, (Çevrimiçi), www.kararara.com, y.t.: 26.05.2015.

Örneğin üzerinde deney yapılan gönüllünün görüntüleri, gönüllünün rıza kapsamının dışına çıkılarak izinsiz şekilde kullanılamayacaktır. Yalnızca kamuya mal olmuş kişiler açısında fark bulunmaktadır. Bu kişilerin fotoğraflarının, videolarının halkın haber alma ihtiyacını karşılamak amacıyla yayınlanması kişilik hakkına bir saldırı meydana getirmemektedir[58]. Fakat kişinin rızası olmaksızın gizli kameralarla veya ses kayıt cihazlarıyla yapılan kayıtların yayınlanması her halükarda kişilik hakkı ihlali sayılmalıdır[59].

Kişinin resimlerin veya sesinin yayınlaması ise diğer kişilik hakkı değerlerinde de olduğu gibi kişinin rızası ile hukuka uygun hale gelmektedir. Fakat rızanın kapsamının aşılmaması önemlidir[60]. İstisnai birtakım durumlarda üstün kamu yararı sebebiyle de kişilerin fotoğraflarının çoğaltılıp, dağıtıldığına rastlamak mümkündür[61].

2.6. Kişinin Özel Hayatı ve Sırları

Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip olup özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine kimse tarafından dokunulamaz(AY m. 20). Özellikle teknolojinin günden güne gelişmesi ile birlikte kişilerin bilgilerinin ifşası çok daha kolay olmakta ve bu yüzden bu kişilik hakkının korunmasının da önemi git gide artmaktadır[62]. Kişilerin hayatlarını öğrenmek için evlerine gizli kamera kurmak, telefonlarını dinlemek gibi faaliyetler Türk Ceza Kanunu kapsamında suç oluşturmalarının yanı sıra (TCK m. 134) kişilik hakkını da ihlal edici niteliktedir[63]. Kişilerin özel hayatları bakımından meydana gelen kişilik

---

[58] Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 175.; Örneğin, maç sırasında oyuncuların resminin gazetede yayınlanmak için çekilmesi durumunda arkada görünen seyircilerin kişilik haklarının ihlal edildiği söz konusu olamayacaktır, Ataay, **a.g.e.,** s. 145.

[59] Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.,** s. 175.

[60] "*Örneğin, bir fotoğraf stüdyosunda çekilen bir resmin, aynı stüdyonun vitrininde yer almasında artık kişinin rızası bulunmamaktadır*", Helvacı, **Gerçek Kişiler,** s. 127.

[61] Aranan bir suçlunun, bulunmasının kolaylaştırılması için fotoğrafının yayınlanması örneğinde olduğu gibi, Helvacı, **Gerçek Kişiler,** s. 128.

[62] Helvacı, **Gerçek Kişiler,** s. 113.

[63] Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 179.; Yargıtay'ın bir kararına göre, "…*katılan mağdurenin plajda şezlonga uzanarak güneşlendiği sırada, rızası olmadan, sanık Ö.E. tarafından fotoğrafının çekilip; imtiyaz sahibi, yayıncısı ve kapak sorumlusunun sanık İ.H. olduğu İ... L... isimli derginin Temmuz 2005 sayısının ön kapağında, bilgisi ve izni olmadan yayınlandığı olayda, özel hayat kavramının; kişinin sadece gözlerden uzakta, başkalarıyla paylaşmadığı, kapalı kapılar ardında, dört duvar arasındaki yaşantısı ve mahremiyetinden ibaret değil, herkesin bilmediği veya*

hakkı ihlalleri kişiden kişiye göre de değişiklik göstermektedir. Örneğin kamuya mal olmuş özellikle magazinsel yönden ilgi çeken kişilerin veya siyasetçilerin özel hayat alanları oldukça dardır.

Bir kişinin rızası olmadan öğrenilen gizli bilgilerinin veya sırlarının dışarıya yayılması kişilik hakkı ihlali olduğu gibi kişinin rızası dâhilinde öğrenilen fakat dışarıya yayılmasını istemediği bilgilerin yayılması da kişilik hakkı ihlali oluşturmuş olur. Örneğin bir deney için kişisel bilgilerini veren gönüllünün bu bilgilerini başka yerlerde yayınlamak veya sözlü olarak yaymak gönüllünün kişilik hakkının ihlal edilmesi sonucunu doğuracaktır.

3. Bazı Özel Gruplar Üzerinde Yapılan Deneylerin Kişilik Hakkı Açısından İncelenmesi

3.1. Genel Olarak

İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik ve Biyotıp Araştırmalarına İlişkin İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesine Ek Protokol; bazı özel gruplar açısından özel düzenleme yapmayı uygun görmüştür. Bunun nedeni; kısıtlılar, çocuklar, hamileler gibi özel durumu olan ve toplu halde ulaşımı kolay olan insan gruplarının deneyler için daha sık tercih edilmesidir[64].

3.2. Embriyo veya Cenin Üzerinde Deney Yapılması

Gerçek kişilerde kişiliğin tam ve sağ doğumla başladığını belirtmiştik. Fakat henüz ana rahminde olan ceninin de tamamen kişi olmadığını varsaymak doğru olmayacaktır. Zira Türk Medeni Kanunumuz da ceninin tam ve sağ doğması koşuluyla geriye dönük olarak hak ehliyetine sahip olduğunu belirtmiştir(TMK m.

---

bilmemesi gereken, istenildiğinde başka kişilere açıklanabilen, tamamen kişiye özel hayat olayları ve bilgilerin tamamını içermesi karşısında, kamuya açık alanda bulunulduğunda dahi, "kalabalığın içinde dikkat çekmezlik, tanınmazlık, bilinmezlik" prensibinin geçerli olduğu ve kamuya açık alana çıkan her kişinin, bu alandaki her görüntü veya sesinin kaydedilip, sürekli ve izinsiz olarak elde bulundurulmasına rıza gösterdiğinin kabulünün mümkün bulunmadığı nazara alınmadan; plajda mayolu olmakla, bir dergi kapağında mayolu fotoğrafın yayınlanmasının aynı kapsamda değerlendirilemeyeceği ve olayda kamu yararı da bulunmadığı gözetilmeden, "plajın kamuya açık alan olup, gizli alan olmadığı" şeklindeki, özel hayatı salt mekana indirgeyen ve yasal olmayan gerekçe ile sanıkların beraatlerine karar verilmesi…" Yargıtay 12. Ceza Dairesi, E. 2011/7345, K. 2012/8936, T. 3.4.2012, (Çevrimiçi), www.kararara.com, y.t.: 27.05.2015.

[64] Özgül, **a.g.e.**, s. 17.

28/2). Cenin ana karnında, doğuma kadar gelişme sürecinde olan varlıktır[65]. Embriyo ise insanlarda ilk sekiz haftalık döneme kadar varlık gösteren canlıdır.

Çocuğun hak ehliyetini, ana rahmine düştüğü andan itibaren elde ettiğinden yukarıda bahsetmiştik. Tüp bebek yönteminde ise embriyonun belirli bir gelişme sürecinden sonra ana rahmine yerleştirilmesi durumunda, embriyonun hak ehliyetinin başlaması konusunda, ileride sağ doğma koşuluna bağlı olarak tüp içerisindeki döllenme anı esas alınmalıdır[66].

Tam ve sağ doğum gerekleşmeden önce ceninin herhangi bir hakkının ihlale uğraması durumunda ve bu durum sonucunda zararın ortaya çıkması durumunda tam ve sağ doğumun gerçekleşmesi üzerine tazminat talebinde bulunabilmektedir. Tazminat talebine konu olan fiiller genellikle vücut bütünlüğüne yönelik olmaktadır[67]. Cenin üzerinde yapılan deneyler de buna örnektir. Ceninin üzerinde mevzuatta sayılan şartların dışına çıkılarak hukuka aykırı bir deney gerçekleştirildiğinde çocuk doğduktan sonra velayet hakkına sahip anne babanın ve çocuğun dava açma hakkı da doğmaktadır.

İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi, ülke kanunlarının embriyo üzerinde tüpte araştırmaya izin vermesi halinde, embriyo için uygun korumanın sağlanacağını belirmiş ek olarak sadece araştırma amacıyla insan embriyosu üretilmesi yasaklamıştır(m. 18)[68]. Bu yüzden Türkiye'de de salt araştırma amaçlı insan embriyosu oluşturulması yasaktır[69]. Buna ek olarak üreme amacıyla oluşturulup yedeğe çıkan embriyolar üzerinde de araştırma yapılması yasaktır.

---

[65] Zevkliler, **a.g.e.**, s. 23.
[66] Zevkliler, **a.g.e.**, s. 28.; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 15 vd.
[67] Dilşad Keskin, "Doğum Öncesi Gerçekleşen Zarar Verici Fiil Sebebiyle Tazminat: Ceninin Tazminat Talebi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVII, No. 1-2, 2013, 743-774, s. 749, (Çevrimiçi), http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/17_1-2_24.pdf, y.t.: 26.05.2015.
[68] Bu yasağa uymak istemeyen ülkeler sözleşmeye taraf olmayıp kendi hukuki düzenlemelerini yapma yoluna gitmiştir, Zengin, **a.g.e.**, s. 224.; Embriyo üzerinde deney yapılmasını yasaklayan AB ülkeleri; Polonya ve Slovak Cumhuriyeti olup, bu deneylere sınırlı olarak izin veren ülkeler; İzlanda, Letonya, Litvanya ve Macaristan'dır, Zengin, **a.g.e.**, s. 224.
[69] İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesinin araştırma amaçlı olarak embriyo üretilmesini yasaklamasının iç hukukumuzda herhangi bir cezai yaptırımı bulunmamaktadır, Zengin, **a.g.e.**, s. 226.

3.3. Çocuklar Üzerinde Deney Yapılması

İnsanlar kaç yaşında olursa olsunlar kişi olarak nitelendirilir ve kişi olmalarına bağlanan haklara sahiptir. Fakat çocuklar yaş küçüklüğünden dolayı bazı haklarının farkında değildir ve bu haklarını kullanmayı bilmezler veya kanunen bu haklarını kullanma yetkileri henüz yoktur[70]. Henüz onsekiz yaşını doldurmamış kimseler kanunumuzca çocuk statüsündedir ve ergin olmadıklarından dolayı birtakım işlemleri yapabilecek durumda değildir.

Çocuklar üzerinde deney yapılmasını, insan üzerinde deneylerin ceza hukuku açısından incelenmesi kısmında incelemiştik. TCK m. 90/3 deneyin çocuklar üzerinde gerçekleşmesi halinde uyulması gereken şartları belirlemiştir. Ve bu şartlara aykırılık halinde cezai sorumluluk gündeme gelecektir. Bu şartlara ek olarak İBÜKAHY m. 6 "Çocukların araştırma iştirak etmesi" başlığı altında bazı ek şartlar getirecektir. Fakat bir kez daha belirtmek gerekir ki sadece yönetmelikteki şartlara uymamak cezai sorumluluk getirmeyecek olup tazminat sorumluluğu gündeme getirebilecektir. Maddeye göre araştırmanın çocuklar üzerinde yürütülebilmesi için öncelikte bazı şartların yerine gelmesi gerekmektedir. Araştırma:

a) Araştırma konusunun doğrudan çocukları ilgilendirdiği durumlarda veya,
b) Sadece çocuklarda incelenebilir klinik bir durum olduğunda veya,
c) Yetişkinler üzerinde yapılmış araştırmalar sonucu elde edilmiş verilerin çocuklarda da geçerliliğinin kanıtlanmasının zorunlu olduğu durumlarda aşağıda sayacağımız şartların da yerine getirilmesi koşuluyla yapılabilir.

Bunlara ek olarak araştırmanın gönüllü sağlığı açısından öngörülebilir bir risk taşımıyor olması ve araştırmanın gönüllülere doğrudan doğruya bir yarar sağlayacağı konusunda genel bir kanaat bulunuyor olması durumunda İBÜKAHY m. 5'deki şartlara ek olarak:

a) Araştırılacak ürünün veya uygulamanın çocuklar üzerinde bilinen herhangi bir riskinin olmadığı konusunda genel tıbbi bir kanaat oluşacak,

[70] Yahya Deryal, "Çocuk Hastaların Hakları", **Sağlık Hakkı: Hasta Hakları IV. Türk- Alman Tıp Hukuku Sempozyumu**, No. 3, Trabzon, y.y., 7-8 Haziran 2007, 8-19, s. 8.

b) Çocuk rızasını açıklama yetkisine sahip ise, kendi rızasının yanı sıra ana, baba veya vasisinin bilgilendirme sonucu yazılı rızası alınacak,
c) Çocuğun araştırma katılmayı reddetmesi veya araştırma sürerken ayrılmak istemesi durumunda çocuk araştırmadan çıkarılacak,
d) Çocuk araştırma hakkında değerlendirme yapabilecek ve bu konuda kanaate varabilecek kapasitede ise, araştırma ile ilgili tüm bilgiler çocuğa aktarılacak,
e) Etik kurul araştırmayla ilgili klinik, etik, psikolojik ve sosyal problemler konusunda çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanı bir hekim tarafından bilgilendirilecek,
f) Etik kurul, çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanından araştırma için müspet görüş almadan araştırmaya izin veremeyecek. Gerekli görülmesi halinde araştırma konusuyla ilgili bilim dalından doktora veya uzmanlığını almış hekim ya da diş hekiminin görüşü alınacak,
g) Ve son olarak zorunlu masrafların karşılanması haricinde herhangi bir ikna edici teşvik veya mali teklifte bulunulamayacaktır.

İBÜKAHY'de sayılan bu şartların bazıları TCK m. 90 ile örtüşürken bazıları ek birtakım şartlar getirmiştir. Fakat çocuklar üzerinde bir deney yapılacağı zaman sadece Türk Ceza Kanunu ve İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik değil, iç hukukumuz açısından bağlayıcı olduğundan dolayı öncelikle İHBS m. 6 ve m. 17 dikkate alınacaktır. Sözleşme, rıza verme yeteneği olmayan kişileri korumayı amaçlamış bizim mevzuatımızdan farklı olarak da rıza yeteneği olmayan çocuklar üzerinde deney yapılabilmesi için hüküm getirmiştir. Sözleşmenin 6. maddesine göre, "*Kanuna göre bir müdahaleye muvafakatini verme yeteneği bulunmayan bir küçüğe, sadece temsilcisinin veya kanun tarafından belirlenen makam, kişi veya kuruluşun izni ile müdahalede bulunulabilir*".

3.4. Gebeler, Lohusalar ve Emziren Kadınlar Üzerinde Deney Yapılması

Araştırma konusunun doğrudan gebe, lohusa ya da emziren kadınları ilgilendirmesi veya bu kadınlar üzerinde incelenebilir klinik bir durum olması durumunda araştırma, gönüllü ile cenin veya bebek sağlığı açısından öngörülebilir

bir risk taşımıyor ve araştırma gönüllülere doğrudan bir yarar sağlayacağı konusunda genel bir kanaat hâkim ise İBÜKAHY m. 5'te sayılan genel koşulların yanı sıra İBÜKAHY m. 7 gereğince aşağıdaki özel şartlar aranacaktır:

a) Araştırmanın; gebe, lohusa veya emziren kadınlar ve cenin veya bebek üzerinde bilinen herhangi bir riskinin olmadığı hususunda genel bir kanaatin bulunması,
b) Gebe, lohusa veya emziren kadınların, bilgilendirme sonucu geçerli yazılı rızalarının alınması,
c) Gebe, lohusa veya emziren kadınların, araştırmaya katılmayı reddetmeleri veya araştırmanın herhangi bir safhasında araştırmadan çekilmek istemesi durumunda çıkarılmaları,
d) Etik kurulun, özellikle cenin veya bebek sağlığı yönünden, araştırmayla ilgili klinik, etik, psikolojik ve sosyal problemler konusunda, araştırma konusu ile ilgili alanda uzmanlığını tamamlamış bir hekim tarafından bilgilendirilmesi ve protokolün bu yönde değerlendirilmesi,
e) Gebe, lohusa veya emziren kadınlarda yapılacak klinik araştırmalar için bunların araştırmaya katılması ile ortaya çıkacak zorunlu masrafların karşılanması haricinde herhangi ikna edici teşvik veya mali teklifte bulunulmaması gerekmektedir.

Gebe, lohusa veya emziren kadınların üzerinde deney yapılması hususunda mevzuatımız açısından Yönetmelik hükümlerinden önce uygulanması gereken Biyotıp Araştırmalarına İlişkin İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesine Ek Protokol hükümleri mevcuttur(m. 18). Bu hükümlere göre: Hamile bir kadın üzerinde araştırma, onun sağlığına ya da embriyo, cenin veya bebeğe doğrudan bir yarar sağlamıyorsa ancak aşağıdaki şartların varlığı halinde yapılabilir:

a) Araştırma diğer embriyo, cenin, bebek veya diğer kadınlara üreme sağlığı konusunda azami yararlı sonuçların elde edilmesine katkıda bulunma amacı taşıyor ise,
b) Araştırma, hamile olmayan kadınlar üzerinde yapılamıyor ise,
c) Araştırma en az düzeyde risk ve külfet taşıyor ise.

Ayrıca araştırma emziren bir kadın üzerinde yapılıyor ise, bebeğin sağlığı üzerine olabilecek her türlü yan etkinin önlenmesi hususunda özel ihtimam gösterilecektir(Ek Protokol m. 18). Gebe, lohusa ve emziren kadınların deneylere katılmaları durumunda tek etkilenen kendileri olmadığı için babanın da doğacak ya da doğmuş bebeğin sağlığı üzerinde söz söyleme hakkı bulunmalıdır. Bu yüzden bu kişiler gönüllü olduklarında gönüllü kişi evli ise eşinin de rızasının alınması gerekmektedir[71].

3.5. Kısıtlılar Üzerinde Deney Yapılması

Kısıtlama ergin bir kişinin, tam fiil ehliyetinin tamamen kalkması ya da sınırlandırılması halinde söz konusu olmaktadır[72]. Her iki halde de kısıtlanan kişiye bir temsilci tayin edilecektir[73]. Kısıtlama halleri TMK m. 405 vd. sayılmaktadır. Bunlar; akıl hastalığı veya akıl zayıflığı(m. 405), savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim(m. 406), özgürlüğü bağlayıcı ceza alınması(m. 407) olup son olarak istek üzerine; yaşlılığı, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini yönetemediği ispat olunanlar(m. 408) hakkında kısıtlama kararı verilebilmektedir.

İBÜKAHY m. 8 kısıtlıların deneylere katılmaları durumunda aranması gereken İBÜKAHY m. 5'e ek olarak birtakım ek şartlar düzenlemiştir. Bu ek şartlara göre, araştırma konusu doğrudan kısıtlılık halleri kapsamındaki kişileri ilgilendiren veya sadece kısıtlılarda incelenebilir bir durum olduğunda ya da kısıtlının hastalığıyla ilgili mevcut tedavi yöntemlerinin tamamen tükendiği durumlarda; araştırma kısıtlının sağlığı açısından öngörülebilir bir risk taşımıyorsa ve araştırmanın bu kişilere doğrudan yarar sağlayacağı hususunda genel bir kanaat varsa aşağıdaki şartların da gerçekleşmesiyle kısıtlılar üzerinde deney yapılabilecektir.

---

[71] Gülen Sinem Tek, "Türk Hukukunda Kadının Vücudu Üzerindeki Tasarruf Hakkını Sınırlayan Düzenlemeler", **Sağlık Hukuku Makaleleri-II**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 103-131, s. 124.

[72] Selâhattin Sulhi Tekinay, **Medeni Hukuka Giriş Dersleri**, 5. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987, s. 240.

[73] Yargıtay bir kararında, kısıtlı kişiden kardeşine böbrek nakli hususunda irade beyanında bulunmak ve bu doğrultuda gerekli işlemleri yapmak üzere vasiye izin ve yetki verilmesine ilişkin kararı hukuka aykırı bulmuştur, Yargıtay 18. HD, E. 2013/16178, K. 2014/3998, T. 6.3.2014, (Çevrimiçi), www.kazanci.com, y.t.: 28.05.2015.

a) Araştırmanın kısıtlılar üzerinde bilinen herhangi bir risk oluşturmayacağı hakkında genel bir kanaatin oluşması,
b) Rıza açıklayabilme yeteneğine sahip kısıtlının rızası ile birlikte vasisinin de bilgilendirme sonucu yazılı rızasının alınması,
c) Kısıtlının, kendisine verilen bilgi hakkında değerlendirme yaparak bu konuda bir kanaate varabilecek kapasitede ise, araştırmaya katılmayı reddetmesi veya araştırmanın herhangi bir safhasında araştırmadan çekilmek istemesi durumunda derhal çıkarılması,
d) Etik kurulun, araştırmayla ilgili klinik, etik, psikolojik ve sosyal problemler konusunda, araştırma konusu ile ilgili alanda uzmanlığını tamamlamış bir hekim ile psikiyatri uzmanı bir hekim tarafından bilgilendirilmesi ve protokolün bu yönde değerlendirilmesi,
e) Kısıtlıların araştırmaya katılımları ile ortaya çıkacak zorunlu masrafların karşılanması haricinde herhangi bir ikna edici teşvik veya mali teklifte bulunulmaması gerekmektedir.

Özgürlüğü kısıtlanmış kişiler açısından ise Biyotıp Araştırmalarına İlişkin İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesine Ek Protokol m. 20 hüküm getirmiştir. Maddeye göre, kendisine doğrudan bir yararı dokunmayacak araştırmalarda gönüllü üzerinde deney, ancak aşağıdaki şartların gerçekleşmesi halinde yapılabilecektir:

a) Karşılaştırılabilir araştırma, özgür olmayan kişilerin katılımı olmaksızın yapılamıyorsa,
b) Araştırmanın, özgürlüklerinden mahrum kişilere yarar sağlayabilecek sonuçların azami düzeyde sağlanmasına katkıda bulunma amacında olması durumunda
c) Araştırma asgari düzeyde risk ve külfet getiriyorsa yapılabilecektir.

3.6. Yoğun Bakımdaki ve Bilinci Kapalı Kişiler Üzerinde Deney Yapılması

Yoğun bakımda olup bilinci kapalı olan kişilerin, kendilerine uygulanacak tıbbi müdahalelere rıza verme yetileri o an için yoktur. Fakat hastanın rızasının alınamadığı bu gibi durumlarda hastanın hayatının kurtulması amaçlandığından

zımni rıza esastır. Ancak bu kişiler üzerinde deney yapılması tamamen başka bir prosedüre tabi olup hastanın tedavisini amaçlayan tıbbi müdahalelerden farklıdır.

İBÜKAHY m. 9 yoğun bakımdaki ve bilinci kapalı kişilerin araştırmaya katılabilme şartlarını ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Maddeye göre; araştırma konusu sadece bu kişileri ilgilendiriyorsa veya sadece bu kişiler üzerinde uygulanabilir bir durum söz konusuysa ya da bu kişilerin hastalığıyla ilgili mevcut tedavi yöntemlerinin tamamen tükendiği durumlarda araştırma bu kişilerin sağlığı açısından öngörülebilir bir risk taşımıyorsa ve son olarak araştırmanın bu kişilere doğrudan yarar sağlayacağı hususunda genel bir kanaat mevcutsa, İBÜKAHYm. 5' e ek olarak aşağıdaki şartlar aranır:

a) Araştırmanın, yoğun bakımdaki ve bilinci kapalı kişiler açısından bir riskinin olmadığı konusunda genel bir kanaatin bulunması,
b) Yoğun bakımdaki ve bilinci kapalı kişilerin varsa kanuni temsilcilerinin yoksa yakınlarının kanuna uygun şekilde bilgilendirilmesi ve bunun sonucunda yazılı rızalarının alınması,
c) Yoğun bakımdaki ve bilinci kapalı kişilerin, kendilerine verilen bilgi hakkında değerlendirme yapabilme kapasiteleri varsa, araştırmaya katılmayı reddetmeleri veya araştırmadan çıkmak istemeleri durumunda araştırmadan derhal çıkarılmaları,
d) Etik kurulun, araştırmayla ilgili klinik, etik, psikolojik ve sosyal problemler konusunda, araştırmayla ilgili alanda uzmanlığı almış bir hekim tarafından bilgilendirilmeleri ve protokolü bu yönde değerlendirmeleri,
e) Yoğun bakımdaki ve bilinci kapalı kişilere, yapılacak klinik araştırmalar için bu kişilerin araştırmaya katılmalarıyla ortaya çıkacak zorunlu masrafların karşılanması dışında herhangi bir ikna edici teşvik veya mali teklifte bulunulmaması gerekmektedir.

Yoğun bakımdaki ve bilinci kapalı kişilerin kanuni temsilcilerine veya yakınlarına ulaşılıp yazılı rızaları alınamıyorsa araştırmayı yapan kişi ancak; araştırma protokolü veya diğer belgeler etik hususları yeterince karşılayıp karşılamadığı etik kurul tarafından önceden değerlendirildiyse veya kardiyak arrest,

kafa travması, santral sinir sistemi enfeksiyonları, beyin içi kanamaları gibi hekimin hemen müdahale etmesini gerektiren ve mevcut tedavi yöntemlerinin tamamen tükendiği durumlarda bu kişilere yapılacak araştırmanın doğrudan yarar sağlayacağı konusunda genel bir kanaat mevcutsa araştırmayı yapabilir(İBÜKAHY m. 9/2).

3.7. Ceset Üzerinde Deney Yapılması

Cesetler üzerinde özellikle üniversite hastaneleri kapsamında birçok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmalar tabi ki tedavi amaçlı olmayıp bilimsel veya öğretici araştırmalardır. Fakat ceset üzerindeki deneyler insan üzerinde yapılan deneyler gibi mi değerlendirilmelidir yoksa herhangi bir eşya üzerinde yapılan araştırma gibi mi değerlendirilmelidir? Öncelikle cesetler üzerinde yapılan deneyler bakımından bu iki kategoriye de girmediğini belirtmek gerekir[74]. Çünkü kişilik ölümle sona erdiğinden (TMK m. 28) ve ölen kişiden de rıza alınamayacağından dolayı ceset üzerinde deneyi insan üzerinde deneylerle aynı statüde tutmak doğru olmayacaktır. Aynı şekilde cesedi eşya olarak kabul etmek, ölen kişinin bedenine ve yakınlarına hakaret sayılacağından cesedi eşya olarak değerlendirmek de mümkün olmayacaktır[75]. Zaten hukuk düzeni, ahlaka ve adaba aykırı olduğundan ötürü ceset üzerinde tasarrufu yasaklamıştır[76]. Doktrinde genel olarak kabul görmüş olan görüşe göre, ölen kişinin bedeninin hukuka aykırı bir müdahaleye maruz kalması durumunda yakınları tarafından dava açma hakkı kullanılabilecektir[77]. Fakat kişinin ölmeden önce verdiği rızaya dayalı olarak üzerinde bilimsel araştırmalar, organ nakli vesaire yapılması hukuka aykırı değildir[78].

Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılanması ve Nakli Hakkında Kanun m. 14'e göre; ölen kişinin bedeninin bir bilimsel araştırmada kullanılabilmesi için,

---

[74] İmre, **a.g.e.**, s. 497.
[75] Ataay, **a.g.e.**, s. 130.; Hancı, **a.g.e.**, s. 143.; Cesedin hukuki niteliğinin daha ayrıntılı açıklaması için bkz.: Özel, **a.g.m.**, s. 59 vd.
[76] Öztan, **Medeni Hukuk**, s. 225.
[77] Arpacı, **a.g.e.**, s. 129.; Cesede saygısızlık, cesedi parçalamak, kaçırmak gibi hukuka aykırı fiiller durumunda, ölen kişi bu fiillere karşı koyamayacağından dolayı bu yetki yakınlarına tanınmıştır. Söz konusu yakınlar cesede yapılacak saldırı karşısında, TMK m. 24, m. 25 ve TBK m. 58'de düzenlenmiş davaları açabileceklerdir, Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 132 vd.; Helvacı, **Koruyucu Davalar**, s. 49.; Kişi öldükten sonra da kişiliğinin korunmasına ihtiyaç vardır bununla beraber hakkın korunmasını ileri sürecek kişiler bu hakkı ölünün değil bizzat kendilerinin hakkı olarak ileri sürerler, Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 101.; Ayrıca bu fiiller Türk Ceza Kanunu kapsamında suç sayılmıştır(TCK m. 130).
[78] Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 133.

kişinin ölmeden önce vücudunun tamamını veya organ ve dokularını bu amaç için bıraktığını resmi veya yazılı vasiyetnameyle veya bu konudaki isteğini iki tanık huzurunda belirtmiş olması, belirtmemişse sırasıyla ölüm anında yanında bulunan eşi, reşit çocukları, ana veya babası ya da kardeşlerinden birisinin bunlar yoksa herhangi bir yakınının muvafakat etmesi gerekmektedir[79]. Fakat kişi ölmeden önce kendisinin ölümünden sonra kendisinden organ veya doku alınmasına karşı olduğunu özellikle belirtmişse artık organ veya doku alınamayacaktır. Son olarak vücudunu ölümden sonra inceleme ve araştırma faaliyetlerinde faydalanılmak üzere vasiyet edenlerle yataklı tedavi kurumlarında ölen veya bunların morglarına getirilen ve kimsenin sahip çıkmadığı ölü muayenesi veya otopsi işlemi tamamlanmış cesetler aksine bir vasiyet olmadığı takdirde altı aya kadar muhafaza edilmek ve bilimsel araştırma için kullanılmak üzere ilgili yüksek öğretim kurumlarına verilebilirler(ODASANHK m. 14/5)[80].

Sonuç olarak hukuk düzeni, ölen kişinin cesedi üzerinde tasarruf yapılabilmesine iki halde olanak sağlamıştır. İlk olarak, kişinin ölmeden önce kendi rızasıyla bu duruma müsaade etmesi. İkincisi olarak ise ölen kişinin yakın akrabalarından mevzuata uygun şekilde alınan izin sonucu tasarrufta bulunulmasıdır[81].

Tüm bunlara ek olarak ceset üzerinde deney yapılmasının ayrıntılı düzenlemesi, "İnsan Cesedi Üzerinde Bilimsel Araştırma Yapılmasına İlişkin Yönetmelik"te ayrıntılı şekilde yer almaktadır. Ceset üzerinde deney yapılmasını da inceledikten sonra belirtmek gerekir ki çalışmamızın ikinci bölümünde, kişi ve kişilik hakkı kavramları daha çok insan üzerinde yapılan deneylerle sınırlı kalmak üzere incelenmiş olup, özellikle İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında

---

[79] Arpacı' ya göre, kişi sağlığında özellikle tek bir organının alınmasına yönelik bir irade açıklamasında bulunduysa, ölüm anında orada bulunan yakınları istese bile, cesetten başka bir organ alınmamalıdır çünkü sadece belirli bir organının alınmasına rıza göstermiş olan kişi, diğer organlarının alınmasını istemiyor demektir, Arpacı, **a.g.e.**, s. 128.

[80] ODASANHK m. 14'e 2014 yılında eklenen ek fıkraya göre ise "*Tıp eğitimi için gerekli olan kadavranın yurt içinden yeteri kadar temin edilememesi hâlinde, kadavra veya kadavra parçası, soykırım ve insanlığa karşı işlenmiş suçlar yoluyla ölmüş kimselerden temin edilmemiş olması kaydı ile yurt dışından temin edilebilir. Kadavra veya kadavra parçası temini ile yurt dışından kadavra temin edecek kişi veya kuruluşların yetkilendirilmesine dair usul ve esaslar Sağlık Bakanlığınca belirlenir*".

[81] Öztan, **Medeni Hukuk**, s. 226.

Yönetmelikçe de belirtilen bazı özel gruplar ele alınmıştır. Çalışmamızın devamında ise bu kişiler üzerinde yapılan deneylerin kişilik hakkı ihlallerine nasıl sebep olacağı ve bu ihlaller sonucu hangi hukuki sonuçların doğacağı anlatılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN ÜZERİNDE YAPILAN DENEYLERİN KİŞİLİK HAKKI İHLALİ KAPSAMINDA DOĞURDUĞU HUKUKİ SONUÇLAR

1. Kişilik Hakkı İhlali

1.1. Genel Olarak

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yoğun şekilde ortaya çıkan insan hakları ihlalleri, kişilik hakkı ihlallerine karşı önlemler almayı gerektirmiştir[1]. Bu yüzden 10 Aralık 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" ve 4 Kasım 1950 tarihli "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", kişilik hakkı ihlallerine karşı düzenlenmiş en önemli metinlerdir.

Bir davranışın kişilik hakkı ihlali oluşturabilmesinin ilk şartı o davranışın hukuka aykırı olarak gerçekleştirilmesidir. Hukuka aykırılık en genel anlamıyla, hukuk düzeni tarafından tasvip edilmeyen davranışlar olup bir diğer anlatımla hukuk düzenince konulan kuralların haklı bir sebep olmaksızın ihlal edilmesidir[2]. Hukuka aykırılığa karar verecek olan ise hâkimdir[3]. Fakat kanunkoyucu, her kişilik hakkı ihlali olan davranışı hukuka aykırı olarak değerlendirmemizin önüne geçmek için birtakım hukuka uygunluk sebepleri belirlemiştir. Bunlar genel olarak; kişilik hakkı zedelenen kişinin rızası, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar ve kanunun verdiği özel yetkinin kullanılmasıdır(TMK m. 24/2). Fakat kanunkoyucu insan üzerinde deneyler bakımından özel olarak hukuka uygunluk şartları belirlemiştir. Bunların en önemlileri hukuka aykırılık meydana geldiği takdirde cezai sorumluluk doğacağından ötürü TCK m. 90' da sayılan hukuka uygunluk sebepleridir.

Türk Ceza Kanunu'ndaki hukuka uygunluk sebeplerine ilk bölümde değinildiğinden burada tekrar bahsedilmeyecek, sadece hukuki sorumluluğa yol

---

[1] Serdar, **a.g.e.**, s. 22.
[2] Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 139.; Serdar, **a.g.e.**, s. 100.
[3] Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 95.; Kişilik hakkı ihlali hâkimin karşısına geldiğinde, bakacağı ilk husus, bu ihlalin gerçekten bir kişilik hakkına mı yönelik olduğudur, ikinci husus ise bu ihlalin hukuka aykırı olup olmadığıdır. Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 149.

açılmasını önleyecek hukuka uygunluk sebepleri anlatılacaktır. Özellikle "İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi" ve "İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik" kapsamında belirlenen hukuka uygunluk sebeplerine değinilecektir[4]. Zira Türk Ceza Kanunu'ndaki şartlara uyulmadan gerçekleştirilen deneyler cezai sorumluluğu getirirken, sözleşme ve yönetmelikteki şartlara uyulmadan gerçekleştirilen deneyler hukuki sorumluğu getirecektir. Hukuka uygunluk sebeplerinin tamamı oluştuğunda ise artık eylem tamamen hukuka uygun olup herhangi bir sorumluluk gündeme gelmeyecektir.

1.2. Hukuka Uygunluk Sebepleri

1.2.1. Rıza

Bazı istisnalar haricinde[5] hukuka uygun olarak verilen rıza, müdahaleleri meşru kılan en önemli hukuka uygunluk sebebidir. Verilen rızanın geçerli olabilmesi için kişinin; sınırlandırdığı kişilik hakkı hakkında tam bilgi sahibi olması, bu rızayı bilinçli ve serbest bir iradeyle vermiş olması ve rızanın ahlaka aykırı olmaması gerekir[6].

Rıza, insan üzerinde yapılan deneyler bakımından ayrı bir öneme sahiptir. "Türk Ceza Kanunu", "Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu", "İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik" ve "Hasta Hakları Yönetmeliği" insan üzerinde deneyler söz konusu olduğunda rızanın nasıl verilmesi gerektiğini özel olarak düzenlemiştir. TCK m. 90/2-g' ye göre, deneyin mahiyet ve sonuçları hakkında yeterli bilgilendirmeye dayalı olarak açıklanan rızanın yazılı olması aranmaktadır. Yine SHTK Ek Madde 10/1-e' ye göre; gönüllünün, araştırmanın mahiyet ve sonuçları hakkında yeterli bilgilendirmeye dayalı olarak yazılı rızasının alınması gereklidir. İBÜKAHY m. 5'e göre de gönüllünün tamamen serbest iradesiyle araştırmaya dâhil edileceğine dair herhangi bir menfaat teminine

[4] Bu mevzuattaki hukuka uygunluk sebepleri, "Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu" ve "Hasta Hakları Yönetmeliğinde" belirtilen hukuka uygunluk sebepleriyle örtüşmektedir.
[5] İnsanın kendi vücudu üzerinde sınırsız hâkimiyeti ve buna bağlı olarak sınırsız rıza verme yetkisi olmadığından yukarıda bahsetmiştik. Örnek olarak bkz. Ötenazi.
[6] Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 196.

bağlı bulunmayan rızası alınır ve bu durum Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu[7] ile belgelenir. HHY m. 34'e göre; tıbbi araştırma hakkında yeterince bilgilendirilmiş olan gönüllünün rızasının maddi veya manevi hiçbir baskı altında kalmaksızın tamamen serbest iradesine dayanılarak alınması gerektiği vurgulanmış ve rızanın yazılı şekil şartına tabi olduğu özel olarak ayrıca belirtilmiştir. Yine İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi ve buna Ek Protokol'de de rızanın, gönüllünün özgürce ve bilgilendirilmiş bir şekilde vereceği yazılı rızaya dayalı olması vurgulanmıştır(İHBS m. 5, Ek Pro. m. 14). Sonuç olarak rızanın nasıl alınması gerektiği mevzuatımızda çeşitli şekillerde dile getirilmişse de aralarında herhangi bir uyuşmazlık bulunmamaktadır.

Son olarak belirtmek gerekir ki insan üzerinde deneylerde sadece rızanın hukuka uygun olarak verilmesi deneyi hukuka uygun hale getirmez, bunun için kanunlardaki ve yönetmeliklerdeki diğer şartların da sağlanması gerekmektedir.

1.2.2. Daha Üstün Nitelikte Özel Yarar

Özel yarar, bireylerle ilgili gereksinimleri özel olarak karşılayan, kişiye özel kazanımlar sağlayan menfaatlerdir[8]. Korunması gereken yararlar çatışması ortaya çıktığında ise, üstün nitelikte özel yarar kavramı ortaya çıkmaktadır[9]. Örnek olarak, bilinci kapalı olduğundan rızası alınamayan acil hastaya müdahalede bulunulması hastanın özel yararı amacını taşımaktadır[10].

İnsan üzerinde deneyler bakımından daha üstün nitelikte özel yararın hukuka aykırılığı kaldırıp kaldırmayacağı kanaatimizce tartışmaya açıktır. İnsan üzerinde yapılan bilimsel deneyler zaten sağlıklı insanlar üzerinde yapıldığından ve kişilerin

---

[7] Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu şu amaca yöneliktir: "*Araştırmaya iştirak etmek üzere gönüllü olmak isteyen kişi veya kanuni temsilcisi, araştırmaya başlanılmadan önce; araştırmanın amacı, metodolojisi, beklenen yararı, öngörülebilir riskleri, zorlukları, kişinin sağlığı ve şahsi özellikleri bakımından uygun olmayan yönleri ve araştırmanın yapılacağı, devam ettirileceği şartlar hakkında ve araştırmadan istediği anda çekilme hakkına sahip olduğu hususunda yeterince ve anlayabileceği şekilde araştırma konusuna hâkimiyeti olan araştırma ekibinden bir sorumlu araştırmacı veya hekim ya da diş hekimi olan bir araştırmacı tarafından bilgilendirilir*" İBÜKAHY m. 5/1-ı.

[8] Seda Kara Kılıçarslan, "Kişilik Hakkına Saldırıda Üstün Nitelikte Özel ve Kamusal Yarar", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 32, (Çevrimiçi), https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi, y.t.: 26.03.2015.

[9] Kara Kılıçarslan, **a.g.t.**, s. 34 vd.

[10] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 150.; M. Kemal Oğuzman, M. Turgut Öz, **Borçlar Hukuku: Genel Hükümler**, 2 c., 11. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014, C. II, s. 36.

bireysel menfaati önde olduğundan daha üstün nitelikte özel yarar söz konusu olmaz. Tedavi amaçlı denemelerde ise kişilerin bireysel yararı düşünülerek, birtakım hukuka uygunluk sebeplerinin oluşmadığı durumlarda müdahale yapılabileceği düşünülse dahi tedavi amaçlı denemeler de çok sıkı şartlara bağlı olduğundan bu mümkün değildir. İnsan üzerinde yapılan deneyleri konu alan düzenlemelerde üstün nitelikte özel yarar bir hukuka uygunluk sebebi olarak sayılmamıştır.

1.2.3. Daha Üstün Nitelikte Kamu Yararı

Üstün nitelikte kamu yararı, genele yönelik çıkarın özele yönelik çıkara göre öncelikli olmasını ifade etmektedir[11]. Daha üstün nitelikte kamu yararının bulunduğu takdirde kişilik hakkı ihlali hukuka aykırılık taşımayacaktır. Örnek olarak; suçlu kişilerin özgürlüklerinin kısıtlanması, bir salgın hastalıkta aşılanma zorunluluğunun ortaya çıkması gibi[12].

İnsan üzerinde deneyler bakımından; tıp biliminin gelişmeye başladığı zamanlarda toplum menfaati için kişilerin feda edilebileceği anlayışı hâkim olsa da, bu anlayış insan haklarının gelişmesiyle yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Bu durumda daha üstün nitelikte kamu yararı hukuka uygunluk sebebi olamayacaktır. Çünkü İHBS m. 2'de de belirtildiği üzere; insanın menfaatleri ve refahı, bilim veya toplumun menfaatlerinin üzerinde tutulacaktır.

1.2.4. Kanunun Verdiği Yetkinin Kullanılması

Kamu görevlileri ve kurumlarının, kamu hukukunu düzenleyen hükümlerden kaynaklanan yetkilerini kullanırken, bir kimsenin kişilik hakkını ihlal etmeleri durumunda bu hareketleri hukuka aykırı sayılmayacaktır[13]. Kamusal yetki olarak da adlandırılan bu yetkinin amacı, söz konusu kamusal hizmetin daha iyi yürütülmesidir[14]. Fakat izin verilen yetki kullanılırken sınırın aşılmaması önemlidir. Zira sınır aşıldığı takdirde artık kişilik hakkı ihlali meydana gelmiş bulunacaktır.

---

[11] Kara Kılıçarslan, **a.g.t.**, s. 70.
[12] Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 205.; Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 147.; Öztan, **Medeni Hukuk**, s. 285.
[13] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 151.
[14] Örnek olarak; bir suçlunun kaçmasını önlemek için kelepçe takılması, icra memurlarının gerektiği hallerde meskene zorla girmesi gibi, Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 96.; Kayıhan, **a.g.e.**, s. 160.

İnsan üzerinde yapılan deneyler söz konusu olduğunda kanaatimizce, aydınlatılmış onamın da önemi gereği kanunun verdiği yetkinin kullanılması söz konusu olamayacaktır. Zira mevzuatımız da hiçbir şekilde aydınlatılmış onam alınmadan ve gerekli şartlar sağlanmadan insan üzerinde deney yapılmasına izin vermemektedir.

1.2.5. Diğer Hukuka Uygunluk Sebepleri

Öncelikle yukarıda sayılanlara ek olarak, zarar verenin davranışının haklı savunma niteliği taşıması, yetkili kamu makamlarının müdahalesinin zamanında sağlanamayacak olması durumunda kişinin hakkını kendi gücüyle koruması veya zorunluluk hallerinde de fiil, hukuka aykırı sayılmayacaktır(TBK m. 63/2).

TCK m. 90'da sayılan hukuka uygunluk sebepleri cezai sorumluluğa yol açabilecek nitelikte olduğundan öncelikle uyulması gereken şartları içermektedir. Bunlara ek olarak İBÜKAHY m. 5'te hukuka uygunluk sebepleri sayılmıştır. Yönetmelikte TCK m. 90'dan farklı olarak düzenlenen şartlar şunlardır:

1) Araştırmadan beklenen bilimsel faydalar ve kamu menfaati, araştırmaya iştirak edecek gönüllü sağlığından veya sağlığı bakımından ortaya çıkabilecek muhtemel risklerden ve diğer kişilik hakkı değerlerinden daha üstün tutulamaz.

2) Gönüllüye ait germ hücrelerinin genetik yapısını bozmaya yönelik hiçbir araştırma yapılamaz.

3) Araştırmaya iştirak eden gönüllünün tıbbi takip ve tedavisi ile ilgili kararlar, bunların gerekli kıldığı mesleki nitelikleri haiz hekim veya diş hekimine aittir.

4) Araştırma acıyı, rahatsızlığı, korkuyu, hastanın hastalığı ve gelişim safhası ile ilgili herhangi bir riski mümkün olan en alt düzeye indirecek biçimde tasarlanır. Hem risk sınırının hem de rahatsızlık derecesinin özellikle tanımlanması ve sürekli kontrol edilmesi gerekir.

5) Gönüllünün, kendi sağlığı ve araştırmanın gidişatı hakkında istediği zaman bilgi alabilmesi ve bu amaçla irtibat kurabilmesi için araştırma ekibinden en az bir kişi görevlendirilir.

6) Gönüllü, gerekçeli veya gerekçesiz olarak, kendi rızasıyla, istediği zaman araştırmadan çekilebilir ve bundan dolayı sonraki tıbbi takibi ve tedavisi sırasında mevcut haklarından herhangi bir kayba uğratılamaz.

7) Gönüllülerin klinik araştırmadan doğabilecek zararlara karşı güvence altına alınması amacıyla, 10 uncu maddenin birinci fıkrasının (ç) bendinde belirtilen Faz IV klinik araştırmaları ve gözlemsel ilaç çalışmaları dışındaki klinik araştırmalara katılacak gönüllüler için ilgili mevzuat gereğince sigorta yaptırılması zorunludur.

8) Sigorta teminatı dışında, gönüllülerin araştırmaya iştiraki veya devamının sağlanmasına yönelik olarak gönüllü veya kanunî temsilcisi için herhangi bir ikna edici teşvikte veya malî teklifte bulunulamaz. Ancak gönüllülerin araştırmaya iştiraki ile ortaya çıkacak masraflar ile sağlıklı gönüllülerin çalışma günü kaybından doğan gelir azalması araştırma bütçesinde belirtilir ve bu bütçeden karşılanır.

9) Araştırma sonucunda elde edilecek bilgilerin yayımlanması durumunda gönüllünün kimlik bilgileri açıklanamaz.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere insan üzerinde deney yapılabilmesi için bu şartların hepsini karşılıyor olmak gerekmektedir. Fakat yönetmelikteki şartlara aykırı şekilde deney gerçekleştirildiğinde cezai değil hukuki sorumluluk doğmaktadır.

2. Kişilik Hakkı İhlalinde Sorumluluk

2.1. Genel Olarak Sorumluluk

Sorumluluk en kısa tanımıyla bir kişinin diğer bir kişinin zararını tazmin etmek zorunda olmasıdır[15]. Tazminat sorumluluğu baştan beri sadece kusura dayandırılırken 18. yüzyıldan, özelikle Sanayi Devrimiyle başlayan dönemden itibaren kusursuz sorumluluk kavramı ortaya çıkmıştır[16]. Fakat genel kural kusura

[15] Fikret Eren, **Borçlar Hukuku: Genel Hükümler**, 18. Baskı, Yetkin Yayınları, İstanbul, 2015, s. 83 vd.; Haluk Tandoğan, **Türk Mes'uliyet Hukuku: Akit Dışı ve Akdi Mes'uliyet**, 1961 Yılı 1. Basıdan Aynı Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2010, s. 8 vd.; Yavuz İpekyüz, **a.g.e.**, 2006, s. 119.; Serdar, **a.g.e.**, s. 233.; Berna Özpınar, "Tıbbi Müdahalede Kötü Uygulamadan Doğan Hukuki Sorumluluğun Sebepleri ve Sonuçları", **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 66, No. 3, 2008, 90-103, s. 94.; Şenocak, **a.g.e.**, s. 3.; Sorumluluğun tüm manaları için bkz.: Eren, **a.g.e.**, s. 490 vd.; Uygur, **a.g.t.**, s. 12 vd.

[16] Serdar, **a.g.e.**, s. 234.

dayalı sorumluluk olup, kusursuz sorumluluk halleri sadece kanunlarda özel olarak düzenlendiği durumlarda söz konusu olmaktadır. İnsan üzerinde yapılan deneyler bakımından tazminat sorumluluğunda özel olarak düzenlenmiş kusursuz sorumluluk halleri bulunmadığından, genel ilke olan kusur sorumluluğuna dayalı sorumluluk anlatılacak olup özel kusursuz sorumluluk hallerine değinilmeyecektir.

Özel olarak; yetkili kişilerin, insan üzerinde yapılan deneyler bakımından yaptıkları kusurlu davranışların sonuçlarına katlanmak durumunda kalmaları sorumluluk olarak adlandırılmaktadır[17]. Kişiliğe karşı hukuka aykırı saldırı hallerinde açılabilecek davalar koruyucu davalar ve tazminat davaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır[18]. Koruyucu davalar saldırıyı önlemek, yok etmek veya tespit etmek amacıyla açılırken tazminat davaları saldırının sonuçlarını bir nebze olsun maddi kaynaklarla telafi etmek amacıyla açılır.

Deneyi gerçekleştiren kişinin haksız fiilden sorumlu olması için, hukuka aykırı bir fiil gerçekleştirmiş olmalı, bu fiili gerçekleştirirken kusurlu olmalı, kusur sonucu gönüllü zarara uğramış olmalı ve deneyi gerçekleştiren kişinin fiiliyle zarar arasında illiyet bağı olmalıdır[19]. Deneyi yapan kişiyi, her şarta uygun davrandığı halde gerçekleşen ve öngörülemeyen sonuçtan sorumlu tutmak hukuka ve ahlaka aykırı olacaktır.

İnsan vücuduna yapılan her girişimin doğası gereği riskleri vardır. Bu riskler sonucu oluşma ihtimali tahmin edilebilen fakat öngörülmeyip, istenmeyen sonuçlar tıbben "komplikasyon" olarak adlandırılmaktadır[20]. Komplikasyon, "izin verilen risk" olarak da tanımlanmaktadır[21].

Deneyi yapan kişinin sözleşmeden doğan sorumluluğuna gidilebilmesi için ise, öncelikle taraflar arasında bir sözleşme bulunmalıdır. Bu sözleşmenin niteliğine

---

[17] Yıldırım, Kadıoğlu, **a.g.m.**, s. 81.
[18] Remzi, Aydın, Ispartalı, **a.g.e.**, s. 106.
[19] Örneğin Nazi dönemlerinde askerlere savaş sırasında rızaları olmaksızın sırf bilime katkı adı altında yapılan araştırmalar. Kara Kılıçarslan, **a.g.m.**, s. 293.
[20] Halide Savaş, "Tıbbi Malpraktis ve Komplikasyondan Doğan Sorumluluklar", **İstanbul Barosu Sağlık Hukuku Merkezi: "Sağlık Hukuku Makaleleri"**, Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 259-291, s. 278.; Özpınar, **a.g.m.**, s. 92.
[21] Harun Tuğcu, Coşkun Yorulmaz, Sermet Koç, "Hekim Sorumluluğu ve Tıbbi Malpraktis", **Klinik Gelişim**, 22. Özel Sayı, 2009, 6-10, s. 6, (Çevrimiçi), www.klinikgelisim.org.tr, y.t.: 15.12.2014.

aşağıda değinilecektir. Deneyi yapan kişinin bu sözleşmeden doğan yükümlülüklerini kusurlu şekilde ihlal etmesi gerekmektedir. Ve son olarak bu ihlalden dolayı maddi veya manevi zararın meydana gelmesi gerekmektedir. Deneyler açısından sözleşmenin var olabilmesi için mevzuatlardaki şartların sağlanması gerekmektedir. Bu şartların sağlanamaması veya aşılması durumunda ise cezai veya hukuki sorumluluk meydana gelecektir.

Son olarak insan üzerinde deneylerde vekâletsiz iş görme hükümlerinin uygulaması çoğunlukla görülemeyecektir çünkü deneylerin, mutlak surette gönüllünün aydınlatılmış onamı alındıktan sonra yapılması şarttır.

2.2. Deney Yapan Kişi ile Gönüllü Arasındaki Sözleşmenin Hukuki Niteliği

Genel olarak sorumluluktan bahsettikten sonra sorumluluğun kimlere ait olacağına geçmeden önce tazminatın dayanağı, kaynağı ve ispat yükü bakımından önem taşıdığından ötürü deneyi yapan kişi ile gönüllü arasındaki sözleşmesel ilişkinin de hukuki niteliğini belirlemekte yarar vardır. Deneyi yapan kişi ile gönüllü arasında sözleşmesel bir ilişki olabileceği gibi sözleşme dışı bir ilişki de vücut bulabilir. Sözleşme dışı ilişki, haksız fiil olarak ortaya çıkacaktır. Gönüllü ile deneyi gerçekleştiren kişi arasında mutlaka sözleşmesel ilişki kuruluyor olsa da yetkili kişi, sözleşmenin hiç kurulmadığı ya da sınırlarının aşıldığı durumlarda, haksız fiilden sorumlu olacaktır[22].

Gönüllü ile deneyi gerçekleştiren kişi arasındaki sözleşme, çok sıkı şartlara tabi olup, bunlar araştırma broşürü ve protokolü adı altında İBÜKAHY m. 4/1-ç ve d'de tanımlanmıştır. Bilimsel amaçlı bir deney yapan kişi ile gönüllü arasında kanundaki diğer sözleşme tipilerine uymayan bir sözleşme oluşturulduğundan, bu sözleşmenin kendine özgü (sui generis) bir sözleşme olduğu kabul edilmelidir[23]. Bu

[22] Mehmet Demir, "Hekimlik Sözleşmesinden Doğan Sorumluluğun Koşulları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi: Sağlık Hukuku Kurultayı**, 2. Baskı, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 1-3 Kasım 2007, 153-160, s. 153.

[23] Kendine özgü (sui generis) sözleşmeler, kanunda düzenlenen sözleşmelere ilişkin öğeleri bütünüyle ya da bazı bölümleriyle içermez kendilerine özgü öğelerden oluşurlar. Bu sözleşmelere uygulanacak hükümler Türk Borçlar Kanununda bulunmadığında ise, TMK m. 1'e göre kıyas yapılabilecektir.

sözleşme doktrinde genellikle "klinik araştırma sözleşmesi", "araştırma sözleşmesi", "deneme sözleşmesi" gibi adlarla anılmaktadır[24]. Kanunumuzdaki sözleşme tiplerinin bu sözleşmelere ilişkin öğeleri tam olarak içermemesinden dolayı hangi hükümlerin uygulanacağını tam belirlemek zordur[25]. Bu yüzden bu hükümler, dürüstlük kuralı ve teamül gereğinde yorumlanabilecek olup aynı zamanda Türk Borçlar Kanunu'ndaki benzer sözleşme hükümleri bu sözleşme türlerine kıyas yoluyla uygulanabilecek, buna yakın sözleşme türü yoksa Türk Medeni Kanunu'nun ilk maddesi uyarınca hâkimin hukuk yaratarak sonuca ulaşabileceği kabul edilecektir[26].

Tedavi amaçlı denemeler ise hasta-hekim odaklı olup tedavi amacına yönelik olduğundan dolayı "hekimlik sözleşmesi" veya "teşhis ve tedavi sözleşmesi" olarak adlandırılan sözleşmelere daha yakın görülmekte ise de teşhis ve tedavi sözleşmeleri tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmeler olduğundan tedavi amaçlı denemelerden de ayrılmaktadır.

Doktrinde ve Yargıtay'ın yerleşmiş içtihadında bu sözleşme türlerinin kanunda yer almadığından ötürü, bu sözleşmelere vekâlet hükümlerinin uygulanacağı kabul edilmekteydi(eBK m. 386/2)[27]. Bunun sebebi eBK m. 386/2'nin lafzıydı. eBK m. 386/2'ye göre, "*Diğer akitler hakkındaki kanuni hükümlere tabi olmayan işlerde dahi, vekâlet hükümleri cari olur*". Maddenin anlamından ötürü; kendine özgü (sui generis) işgörme sözleşmelerinin kabul edilip edilemeyeceği tartışmalı olup işgörme sözleşmelerinde "sınırlı sayı (numerus clausus)" ilkesinin geçerli olduğu görüşü savunulmaktaydı[28]. Fakat bu görüş ciddi eleştirilere sebep olmuş, "İsviçre Borçlar

---

Aydın Zevkliler, Emre Gökyayla, **Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri**, 13. Bası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 11.

[24] Yavuz İpekyüz, **a.g.e.**, s. 56 vd.; Özgül, **a.g.e.**, s. 54 vd.; Doğan, Ünal, **a.g.m.**, s. 166.

[25] Zevkliler, Gökyayla, **a.g.e.**, s. 11.

[26] Haluk Tandoğan, **Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri**, 2 c., Beşinci Basıdan Altıncı Tıpkı Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2008, C. I, s. 12 vd.

[27] "*Uygulamada genellikle tıbbi teşhis ya da tedavi sözleşmeleri görünümünde ortaya çıkan hekimlik sözleşmesinin niteliğini, iş görme sözleşmelerinden maddi fiillere ilişkin vekâlet hükümlerine tabi bir borç sözleşmesi olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak doktrinde hekimlik sözleşmesini, kendine özgü (sui generis) ve atipik bir iş görme sözleşmesi niteliğinde görenler de bulunmaktadır*", Demir, **a.g.m.**, s. 154.

[28] K.g.: Eski Borçlar Kanunu döneminde dahi sözleşme yapma serbestîsi göz ardı edilerek işgörme sözleşmeleri alanında "sınırlı sayı" ilkesinin geçerli olduğunu kabul etmek isabetli bir düşünce olarak kabul edilemezdi. Cevdet Yavuz, Faruk Acar, Burak Özen, **Borçlar Hukuku Dersleri: Özel**

Kanununun" aynı maddesi oluşturulurken "sınırlı sayı" ilkesinin uygulanmasının hiç düşünülmediği belirtilmiştir[29].

Fakat Türk Borçlar Kanunu ile bu hüküm biraz değişikliğe uğramıştır[30]. TBK m. 502/2'ye göre; "*Vekâlete ilişkin hükümler, niteliklerine uygun düştükleri ölçüde, bu Kanunda düzenlenmemiş olan işgörme sözleşmelerine de uygulanır*". Maddeden de anlaşıldığı üzere kanunda düzenlenmemiş işgörme sözleşmeleri vekâlet sözleşmesi olarak kabul edilmeyecek; sadece nitelikleri uygun düştüğü ölçüde vekâlet hükümleri uygulanacaktır[31]. Sözleşmeye, vekâlet sözleşmesinin niteliğinin uymayacağı durumlarda ise ne olacağı kanun koyucu tarafından boş bırakılmıştır[32]. Yeni maddenin lafzından dolayı artık işgörme sözleşmeleri alanında "sınırlı sayı" ilkesinin geçerli olup olmayacağı tartışmalarına da yer kalmamıştır[33].

Sonuç olarak deneyin sonucunda bir zarara uğrayan kişi deneyi gerçekleştiren kişinin sorumluluğuna iki şekilde gidebilir[34]. Bunlar sözleşme ve haksız fiil sorumluluğudur. Birden çok sorumluluğun yarıştığı durumda örneğin deneyi gerçekleştiren kişinin sözleşmenin sınırlarını aşarak haksız fiile sebep olduğu durumlarda gönüllünün istediği sorumluluğa dayanması mümkündür[35]. Fakat TBK m. 60 bu duruma gönüllü açısından bir kolaylık getirmiş ve sorumlulukların yarıştığı

Hükümler, 13. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2014, s. 634 vd.; Fahrettin Aral, Hasan Ayrancı, **Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri**, 10. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 399 vd.

[29] Erden Kuntalp, **Karışık Muhtevalı Akit (Karma Sözleşme)**, 2. Bası, Ankara, Bankacılık ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2013, s. 34.

[30] Her ne kadar madde gerekçesinde hüküm değişikliği yoktur denilse de madde metni ciddi bir değişikliğe uğramış, "*kanunda bulunmayan sözleşmelere vekâlet sözleşmesi hükümleri uygulanır*" diyen doktrin görüşünü hükümden düşürecek yeni bir hüküm kabul edilmiştir. Mustafa Alper Gümüş, **Borçlar Hukuku: Özel Hükümler**, 2 c., 3. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014, C. II, s. 131 vd.

[31] Zevkliler, Gökyayla, **a.g.e.**, s. 594.

[32] "*Bu durumda hakim, sözleşmenin tamamlayıcı yorumu yoluna başvuracak ve uygulanacak bir hüküm bulamadığı noktada ya tarafların farazi idaresine veya TMK m. 1/II'ye göre kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak idiyse ona göre mevcut sözleşme boşluğunu dolduracaktır*", Gümüş, **a.g.e.**, s. 132.

[33] Yavuz, Acar, Özen, **a.g.e.**, s. 635.

[34] Genel hükümlere göre hekimin sorumluluğuna gidilebilmesi için vekâletsiz iş görme hükümlerinin yanı sıra bir yol daha vardır. Bu "culpa in contrahendo" sorumluluğu olarak adlandırılır. Bu sorumluluk, henüz sözleşmenin yapım aşamasında tarafların birbirlerine açtıkları değerleri korumayı amaçlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Burcu Kalkan Oğuztürk, **Güven Sorumluluğu**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2008, s. 227 vd.; Yavuz İpekyüz, **a.g.e.**, s. 128.; Uygur, **a.g.t.**, s. 20 vd.

[35] Zarara uğrayan gönüllünün, araştırmacının sözleşmesel sorumluluğuna dayanması lehinedir. Çünkü bu durumda gönüllünün kusur ispatlamasına gerek yoktur. Haksız fiil sorumluluğunda ise zarar gören, kusur ispatlamakla yükümlüdür(TBK m. 50). Buna ek olarak zamanaşımı süreleri bakımından da sözleşmesel sorumluluğa dayanmak dayanan kişinin lehine olacaktır.

durumlarda hâkimin, aksi belirtilmedikçe, zarar görenin lehine olan sorumluluk sebebine göre karar verebileceğini belirtmiştir.

2.3. Sorumluluğun Ait Olacağı Kişiler ve Kurumlar

İnsan üzerinde yapılan deneyler genellikle ilaç araştırmaları kaynaklı olduğundan büyük şirketler tarafından yürütülmektedir. İBÜKAHY'de bu şirketler "destekleyici" olarak anılmaktadır(m. 4/1-m). Klinik araştırmalarda en önemli destekleyici ise ilaç endüstrisidir[36]. Destekleyici, bu araştırmaları kendi başına yürütemeyeceğinden ötürü yardımcı şahıslar kullanmaktadır. Bu yardımcı şahıslar hekim, araştırmacı, laborant, teknisyen, hemşire gibi kişiler olup bu kişilerin davranışlarından dolayı destekleyicinin sözleşmeye aykırılıktan dolayı sorumluluğu TBK m. 116'ya göredir. Destekleyici bir tek, yardımcı şahıs gibi hareket etseydi bu hareketten kendisi de kusurlu sayılmayacak ise bunu ispat ederek sorumluluktan kurtulabilecektir. Sorumluluktan kurtulamayan destekleyici ise deneyi gerçekleştiren kişiye kusuru oranında rücu edebilecektir. Araştırmanın hekim aracılığıyla yürütülmesi nedeniyle destekleyici ile gönüllü arasında bir sözleşme ilişkisi yoksa burada artık destekleyicinin sorumluluğu TBK m. 66'ya göre olacaktır.[37]

Deneyler genellikle ilaç üretimi için destekleyici firmalar tarafından yaptırılsa da hekimlerin, araştırmacıların veya yetkili kişilerin kendi kuruluşlarında, özel hastanelerde veya kamu hastanelerinde şartlarını sağlayarak ve gerekli izinleri alarak deney yapmaları da mümkündür. SHTK Ek madde 10/2'ye göre; "*Belirtilen araştırmalar, üzerinde araştırma yapılacak kimselerin emniyetini sağlamaya ve araştırmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesine, takibine ve gereğinde acil müdahale yapılabilmesine elverişli ve araştırmanın vasfına uygun personel, teçhizat ve laboratuvar imkânlarına sahip olan üniversite sağlık uygulama ve araştırma merkezleri, üniversitelere bağlı onaylanmış araştırma-geliştirme merkezleri, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi ve Sağlık Bakanlığı eğitim ve araştırma hastaneleri tarafından yapılabilir. Bu merkezler ve hastanelerde yapılan klinik araştırmalara, gereğinde bu merkezlerin ve hastanelerin koordinatörlüğünde veya idari*

[36] Taylan, **a.g.m.**, s. 155.
[37] Kara Kılıçarslan, **a.g.m.**, s. 302.

sorumluluğunda olmak kaydıyla, belirtilen nitelikleri haiz diğer sağlık kurum ve kuruluşları da dâhil edilebilir".

Deney; hekim, araştırmacı veya yetkili kişilerin gönüllüler üzerinde bizzat yürüteceği şekildeyse, yetkili kişilerle gönüllüler arasında sözleşmesel bir ilişki kurulacaktır. Yetkili kişinin, deney sürecinde kanunen belirlenen şartlara uymadığı veya bu şartları aştığı takdirde ise haksız fiil gündeme gelecektir. Örneğin gönüllü kişinin rızası dışında deneyde ufacık dahi olsa değişiklik yapılması durumunda sözleşme dışına çıkılmış olacak ve haksız fiil sorumluluğu meydana gelecektir[38].

Genel şartlara göre bir hastanın özel hastaneye başvurması durumunda, hasta ile hastane arasında "hasta kabul sözleşmesi" kurulduğu kabul edilir[39]. Bu durumda hekim, kendi adına değil hastane adına tedaviyi üstlendiğinden ve hasta ile hastane arasında bir sözleşme bulunduğundan TBK m. 116 gereğince yardımcı kişi olarak sorumludur[40]. Özel hastanede görev yapan araştırmacının direk olarak sözleşmesel sorumluluğuna gidilemeyecek ise de haksız fiil sorumluluğuna gidilebilecektir. Deney sürecinde veya sonucunda, deneyi yapan kişinin sorumluluğu oluştuğunda başvurulacak merci adli yargı olacaktır. Çünkü özel hastaneler kamu kuruluşu niteliğinde olmayan, kar amacı güden kurumlardır. Özel hastanede faaliyet gösteren araştırmacının fiili, ceza hukuku açısından sorumluluk doğuracak nitelikteyse, bu konu hakkındaki suç duyurusu sözlü ya da yazılı olarak Cumhuriyet Başsavcılığı'na

---

[38] Araştırmacının çalıştığı kurum veya hastanenin eksikliğinden dolayı kusuru meydana gelmişse, TBK m. 69 hükmü uyarınca tazminat ödemekle yükümlü olan bağımsız çalışan araştırmacının bu kurumlara rücu etme hakkı bulunmaktadır. Nuriye Savaş, "Hekimin Tazminat Sorumluluğu", **İstanbul Barosu Sağlık Hukuku Merkezi: "Sağlık Hukuku Makaleleri"**, Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 157-177, s. 175.

[39] Ayan, **a.g.e.**, s. 46, 131.; Hayrünnisa Özdemir, **Özel Hukukta Teşhis ve Tedavi Sözleşmesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2004, s. 84.; Özdemir, **a.g.m.**, s. 298.; Gültezer Hatırnaz Erol, "Sağlık Çalışanlarının Tazminat Sorumluluğu ve Hukuk Yargılama Süreci Tamamlanmış Dava Örnekleri", **Sağlık Hukuku Makaleleri-II**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2012, 241-264, s. 242.; Kurt, **a.g.m.**, s. 61.; Nuriye Savaş, **a.g.m.**, s. 176.; Sunay Akyıldız, Hasan Özkan, **Hasta-Hekim Hakları ve Davaları**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 544.; "Hasta Kabul Sözleşmesi"nin ayrıntılı tanımı için bkz.: Gültezer Hatırnaz Erol, "Özel Hastaneler İle Hasta Arasında Kurulan Hastaneye Kabul Sözleşmeleri Ve 21.09.2009 Tarihli Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı İncelemesi", **İstanbul Barosu Sağlık Hukuku Merkezi: "Sağlık Hukuku Makaleleri"**, Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 191-221.

[40] Ayan, **a.g.e.**, s. 45.; Çelik Ahmet Çelik, "Hekimlerin ve Hastanelerin Sorumluluğu", s. 15, (Çevrimiçi), http://www.tazminathukuku.com/arastirma-yazilari/hekimlerin-ve-hastanelerin-sorumlulugu.htm, y.t.: 21.05.2015.; Nuriye Savaş, **a.g.m.**, s. 176.

yapılmalıdır[41]. Fakat hâkim, zarar verenin kusurunun olup olmadığı, ayırt etme gücünün bulunup bulunmadığı hakkında karar verirken, ceza hukukunun sorumluluklarla ilgili hükümleriyle bağlı olmadığı gibi ceza hâkimi tarafından verilen kararla da bağlı değildir(TBK m. 74/1).

Deney bir kamu hastanesinde veya üniversite hastanesi kapsamında yürütüldüğü takdirde yetkili kişi ile gönüllü arasında bir sözleşmesel ilişkinin kurulup kurulmadığı tartışmaya açıktır. Zira normalde hasta kişinin tedavi amacıyla geldiği devlet hastanesiyle arasında sözleşmesel bir ilişki kurulmamaktadır[42]. Kamu hastanesinin burada yürüttüğü hizmet bir kamu hizmetidir; sorumluluğu ise, hizmetin kötü veya geç işlemesi ya da hiç işlememesinden kaynaklanmaktadır ayrıca kamu hastanesi bünyesinde çalışan ve kamu görevlisi olan araştırmacının faaliyetlerinden de kusursuz olarak sorumludur[43]. Devlet başta olmak üzere bir kamu kurum ve kuruluşuna ait hastanede "Devlet Memurları Kanunu"na göre hizmet sözleşmesiyle çalışan kişi, kamu hastanesinde çalışan hekim olarak tanımlanmalıdır[44]. Fakat kamu görevlisi olan sağlık çalışanının kusuru nedeniyle devletin ödemek zorunda olduğu tazminat, sağlık çalışanından istenebilecektir[45]. Ceza hukuku açısından, kamu hastanesinde görev yapan sorumluların görev dolayısıyla işledikleri suçlardan dolayı savcılık doğrudan soruşturma başlatamayacak, ilgili hakkında ceza davası

---

[41] Bu konuda şikayet dilekçesinde bulunması gereken hususlar için bkz.: Sunay Akyıldız, "Mevzuatımızda Hastanın Hak Arama Yolları", **Sağlık Hakkı: Hasta Hakları IV. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu**, No. 3, Trabzon, y.y., 8-9 Haziran 2007, 65-80, s. 72 vd.

[42] Serkan Kızılyel, "İdarenin Sağlık Hizmetinden Doğan Tazminat Sorumluluğu", **Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 1-3 Kasım 2007, 203-241, s. 230, (Çevrimiçi), http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/s/s1-1.pdf, y.t.: 22.05.2015.; Hancı, **a.g.e.**, s. 173.; Zafer Zeytin, "Tedavi İlişkisinde Hekimin Türk Hukukuna Göre Hukuki(Tazminat) Sorumluluğu", **Roche Sağlık Hukuku Günleri**, y.y., İstanbul, Temmuz 2007, 96-117, s. 103.; Nuriye Savaş, **a.g.m.**, s. 176.

[43] Hakeri, **a.g.e.**, s. 290.; Melikşah Yasin, "Tıbbi Hatalardan İdarenin Sorumluluğu", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sempozyum Özel Sayısı 1: Sağlık Hukuku ve Yeni Türk Ceza Kanunundaki Düzenlemeler**, İstanbul, Ocak 2007, 244-255, s. 245.

[44] Uygur, **a.g.t.**, s. 59.

[45] "Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır" AY m. 40/3.; Hakeri, **a.g.e.**, s. 290.; "Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir" AY m. 129/5.; Kamu kurumu, ödemiş olduğu tazminat için kusurlu olan kamu görevlisine tazminat miktarını ödemesi için bir yazı gönderecektir. Kamu görevlisinin bu miktarı ödememesi halinde kamu kurumunun adli yargıda dava açması gerekmektedir. Kamu kurumu, ödemiş olduğu tazminatı kamu görevlisinden doğrudan talep etme ya da maaştan kesme yoluna gidemeyecektir, Hakeri, **a.g.e.**, s. 295.

açılabilmesi için soruşturma izni alınması gerekecektir[46]. Kamu kuruluşunda hasta haklarının ihlal edilmesi sonucunda, kamu görevlileri hakkında görevleri sırasında işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek şartıyla idare aleyhine açılacaktır(AY m. 129/5)[47]. Kanaatimizce insan üzerinde yapılan deneyler söz konusu olduğunda, gönüllülerden aydınlatılmış onam alınması ve formların imzalatılması sırasında iki taraf da iradesini ortaya koymakta ve sözleşmesel bir ilişki oluşmaktadır. Bu aydınlatılmış onam devlet hastanesi veya üniversite bünyesinde kurulun onam merkezlerinde alındığından dolayı da yine idarenin sorumluluğu gündeme gelecektir.

Üniversite hastaneleri kamu kuruluşu olduğundan üniversiteye bağlı hastanelerde kamu hizmeti yürütülmektedir[48]. Bu yüzden bu hastanelerde gerçekleştirilen deneyler sonucunda ortaya çıkacak neticelerden idare sorumlu olacaktır. Davalı olarak ise Rektörlük gösterilecektir[49].

Deneyin gerçekleştirildiği ortamı sağlayan her türlü kuruluşun kurumsal sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluk, kurumun özel ya da kamu kuruluşu olması fark etmeksizin bulunmaktadır. Örneğin hastanelerde yürütülen klinik araştırmaların; kurallara uygun yürütülmesi, gönüllülerin korunması, projelerin etik kurullar denetiminde gerçekleştirilmesi gibi yükümlülükler hastanenin yükümlülükleri arasındadır[50].

---

[46] AY m. 129/6; Hakan Hakeri, "Hastane Yönetiminin Sorumluluğu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi: Sağlık Hukuku Kurultayı**, 2. Baskı, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 1-3 Kasım 2007, 161-170, s. 162.

[47] Bu durumun istisnası, kamu görevlilerin kişisel kusurlarının olduğu durumlardır. Yargıtay'ın çok yeni tarihli bir kararına göre, "*Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davalarının, ancak idare aleyhine açılabileceği benimsenmiştir. Bu kural mutlak olmayıp, idari yetkilerin kullanılma alanıyla, eş anlatımla, idari işlem ve eylem niteliğini yitirmemiş davranışlarla sınırlıdır. Haksız eylemlerde kamu görevlisinin, Anayasa'nın bu güvencesinden yararlanma olanağı bulunmamaktadır.*
Davalının davacıya açıkça hakaret ettiği ileri sürülmüştür. Kamu görevlilerinin hakaret etmeleri kişisel kusur oluşturur ve hiç bir biçimde görevle ilişkilendirilemez". Yargıtay 4. HD, E. 2014/16251, K. 2015/940, T. 26.1.2015, (Çevrimiçi), www.kazanci.com, y.t.: 28.05.2015.

[48] Hakeri, **a.g.m.**, s. 163.; Hancı, **a.g.e.**, s. 174.; Zehra Odyakmaz, "Sağlık Hizmetlerinde İdarenin Kurumsal Sorumluluğu Açısından Avukatın Gözönünde Bulundurması Gereken Hususlar", **Tıbbi Müdahaleden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk**, Mersin, Mersin Barosu, 2009, 199-233, s. 228.

[49] Odyakmaz, **a.g.m.**, s. 228.

[50] Hakeri, **a.g.m.**, s. 168.

Bütün bunlara ek olarak, deneyi gerçekleştiren kişinin hekim statüsünde bulunması durumunda "Türk Tabipler Birliği Disiplin Yönetmeliği" uyarınca hekimin de sorumluluğu bulunmaktadır. Yönetmeliğin 3, 4 ve 5. maddelerinde hekimlerin hangi faaliyetlerinden dolayı sorumluluklarının doğacağı belirtilmiş olup, yönetmelikte disiplin soruşturmasının yürütülmesiyle ilgili de ayrıntılı bilgi yer almaktadır(TTBDY m. 9 vd).

Bütün deney yapılması muhtemel kurum ve kuruluşlardan bahsettikten sonra belirtmek gerekir ki, İBÜKAHY insan üzerinde deney yapılabilecek yerleri özel olarak belirlemiş ve şartları çok sıkı tutmuştur. İBÜKAHY m. 11/1'e göre; "*Klinik araştırmalar, üzerinde araştırma yapılacak kimselerin emniyetini sağlamaya ve araştırmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesine, takibine ve gereğinde acil müdahale yapılabilmesine elverişli ve araştırmanın vasfına uygun personel, teçhizat ve laboratuar imkânlarına sahip olan; Gülhane Askeri Tıp Akademisi ve askeri eğitim-araştırma merkezleri, üniversitelere bağlı onaylanmış araştırma geliştirme merkezleri ve Bakanlık eğitim ve araştırma hastanelerinde tercihen klinik araştırma yapmak üzere tasarlanmış yerlerde yapılabilir. Bu merkezler ve hastanelerde yapılan klinik araştırmalara, gereğinde bu merkezlerin ve hastanelerin koordinatörlüğünde veya idarî sorumluluğunda olmak kaydıyla, belirtilen nitelikleri haiz diğer sağlık kurum ve kuruluşları da dâhil edilebilir".* Ayrıca belirtmek gerekir ki sadece sağlıklı gönüllüler üzerinde yapılan Faz I araştırmaları ve biyoyararlanım-biyoeşdeğerlik çalışmaları, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumunun onayladığı, acil müdahale yapılabilmesine elverişli imkânlara ve her biri için ayrı belirlenmiş standartlara sahip, Bakanlık veya üniversitelere bağlı olan sağlık kurum ve kuruluşları ve araştırma-geliştirme merkezlerine yapılabilecektir(İBÜKAHY m. 11/2).

3. İhlal Karşısında Kişiliğin Korunması Yolları

3.1. Genel Olarak Kişiliğin Korunması

Kişiliğin korunması anlayışı, 19. yüzyılda gerçekleşen gelişmelerden sonra sadece kişilere özgürlüğün tanınmasının bir anlam ifade etmediği aynı zamanda

özgürlüklerin korunması gerektiği düşüncesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır[51]. Hukuk düzeni kişiliğe saygı duyulması, kişiliğin her türlü saldırıya karşı korunması için gerekli tüm önlemleri almak zorundadır[52]. Bu yüzden kişiliğin korunması özel hukuk alanında genel olarak TMK m. 23, m. 24 ve m. 25 ve TBK m. 58'de düzenlenmiştir[53]. Kişilik, Anayasa ve Türk Ceza Kanunu kapsamında da koruma altındadır fakat konumuz kapsamı dışında kaldığından bunlara değinilmeyecektir. Kişilik hakkı ihlallerinin neye karşı olduğu konusunda doktrinde uzun zamandır süregelen farklı görüşler mevcuttur.

Hukuk insanı, kendisine karşı dahi korur bu yüzden uzun zamandır benimsenen görüşe göre, TMK m. 23 kişiliği, kişinin bizzat kendisinden gelen tecavüzlerinden korurken, TMK m. 24 kişiliği, başkalarından gelen tecavüzlere karşı korumaktadır[54]. Fakat bu görüşten artık vazgeçilip hem TMK m. 23'ün hem de TMK m. 24'ün kişiliği, dışarıdan gelen tecavüzlere karşı koruduğu görüşü etrafında toplanılmıştır[55].

Artık genel olarak kabul edilen görüşe göre, TMK m. 23; kişilik hakkını, kişinin rızasına dayalı(hukuki işlemlere karşı) ihlallere karşı korurken, TMK m. 24; kişinin rızasına dayanmayan(haksız fiillere karşı) ihlallere karşı korumaktadır[56].

---

[51] Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.,** s. 349.
[52] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 99.; Remzi, Aydın, Ispartalı, **a.g.e.,** s. 105.
[53] TMK m. 25'te düzenlenen davalar iki çeşittir: önleme, durdurma ve tespit davası "saldırı"ya karşı açılabilen davalar olup, tazminat davaları ve vekaletsiz iş görmeye dayanan dava "saldırının sonucu"na karşı açılabilen davalardır, Ayan, Ayan, **a.g.e.,** s. 109.
[54] *Ardıç*, TMK m. 23'ü "kişiliğin emredici kanun hükümleri ile korunması" olarak adlandırırken TMK m. 24-25'i "kişiliğin davalar yoluyla korunması" olarak adlandırmıştır, Ardıç, **a.g.e.,** s. 214 vd.; *Kayıhan* bu hükümleri "kişiliğin dahili korunması" ve "kişiliğin harici korunması", Kayıhan, **a.g.e.,** s. 156 vd.; *Ataay*, m. 23'ü "şahsın kendine karşı korunması", m.24'ü ise "Şahsın başkalarına karşı korunması", Ataay, **a.g.e.,** s. 148.; *İmre*, m. 23'ü "şahsiyet hakkının bizzat kendisine karşı korunması", m. 24'ü ise "şahsiyet haklarının başkalarının tecavüzlerine karşı korunması", İmre, **a.g.e.,** s. 443.; *Köprülü*, m. 23 'ü "kişiliğin kişinin kendi davranışlarına, müdahalelerine karşı korunması", m. 24 'ü ise "kişiliğin başkalarının davranışlarına, müdahalelerine karşı korunması", Köprülü, **a.g.e.,** s. 289.; *Serozan* m. 23'ü "kişilik hakkının kişinin kendisine karşı içten korunması" m. 24'ü ise "kişilik hakkının, kişinin oluru bulunmaksızın dıştan yönelik yabancı saldırılara karşı korunması", Serozan, **a.g.m.,** s. 94.; *Velidedeoğlu* m. 23'ü "şahsın kendi fiil ve muameleleri bakımından korunması", m. 24'ü ise "şahsiyetin başkalarına karşı korunması", Velidedeoğlu, **a.g.e.,** s. 107 vd.; *Göktürk* m. 23 'ü "şahsiyetin bizzat kendi sahibi karşısında himayesi", m.24'ü ise "şahsiyetin üçüncü şahıslara karşı korunması" olarak adlandırmıştır, Göktürk, **a.g.e.,** s. 145 vd.
[55] Dural, Öğüz, **a.g.e.,** s. 145.
[56] Tekinay, **a.g.e.,** s. 251.; Zevkliler, **a.g.e.,** s. 306.; Dural, Öğüz, **a.g.e.,** s. 145.; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.,** s. 183.; Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.,** s. 354.; Ayan, Ayan, **a.g.e.,** s.

3.1.1. Kişiliğin Hukuki İşlem Sonucu İhlal Edilmesi

TMK m. 23 hükmü genel olarak kişilik hakkının, hukuk işlemlerle hukuka ve ahlaka aykırı şekilde sınırlandırılamayacağını düzenlemektedir[57]. Madde metninden, kişinin kişiliğini bizzat kendisine karşı koruduğu gibi bir anlam çıksa da aslında anlaşılması gereken; bir kişinin herhangi bir sözleşmede bir şekilde kendisinden daha güçlü konumda olan kişiye karşı korunması olmalıdır[58]. TMK m. 23/1 gereğince hiç kimse hak sahibi olmayacağı, borç altına girmeyeceği, hiçbir zaman evlenmeyeceği, taşınmaz sahibi olmayacağı gibi taahhütlerde bulunamaz[59]. Kişi, hak ehliyetinde olduğu gibi fiil ehliyetini de kısıtlayamayacaktır. Bu yüzden bu hükmün amacı, kişilerin kendi rızalarına dayanarak verdikleri kararların sınırlarını çizmek ve kişiliği oluşturan değerlerin hukuki işlemlere konu olamayacağını belirtmektir[60]. Konumuz açısından önem arz eden insan üzerinde yapılan deneylerde de vücut bütünlüğüne hukuka aykırı olarak yapılan müdahaleler TMK m. 23/1'e aykırı olacaktır. Yani kişi hiçbir surette, örneğin yüklü bir miktar para karşısında herhangi bir organını satamayacağı gibi kendi bedeni üzerinde deney yapılmasına da izin veremeyecektir.

TMK m. 23/2'ye göre ise kimse özgürlüklerinden vazgeçemez ve onları hukuka ya da ahlaka aykırı olarak sınırlandıramaz. Kişilerin yaptıkları sözleşmeler sonucu özgürlüklerini kısıtlamaları doğaldır, madde açısından geçersiz olan özgürlüklerin hukuka ve ahlaka aykırı olarak kısıtlanmasıdır[61].

TMK m. 23 hükmünün tek istisnası TMK m. 23/3'tür. Madde hükmüne göre ancak yazılı rızaya dayanarak yapılan insan kökenli biyolojik madde alınması, aşılanması ve nakli mümkün kılınmıştır. Ancak bu yükümlülük altına giren gönüllülerden kimse yükümlülüğünü yerine getirmesini isteyemeyecek, maddi ve

---

87.; Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 133.; Öztan, **Medeni Hukuk**, s. 281.; Arpacı, **a.g.e.,** s. 143.; Özsunay, **a.g.e.,** s. 151.

[57] Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.,** s. 354.

[58] Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 356.; Yazar TMK m. 23 hükmünü "kişiliğin içe karşı korunması" olarak değerlendirmiştir, Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.,** s. 356.

[59] Bu şekildeki taahhütler, yapılmış olsa dahi TBK m. 27 gereğince kesin hükümsüzlükle sonuçlanır, Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 146.; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 184.; Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 135.

[60] Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.,** s. 184.; Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.,** s. 358.

[61] TMK m. 23/2'nin yaptırımı da yine TMK m. 23/1'de olduğu gibi TBK m. 27 hükmü gereğince kesin hükümsüzlüktür.

manevi tazminat isteminde bulunamayacaktır. Biyolojik madde ile kastedilen, canlı organizmalardaki her türlü doku, hücre ve parçalardır[62]. Görüldüğü üzere beden bütünlüğü üzerinde birtakım tasarrufların yapılmasına izin verilmekte fakat bu konudaki taahhütlerin yerine getirilmemesi hiçbir yaptırıma bağlanmayarak kişilik hakkı esaslı surette korunmaktadır[63]. Zira madde gerekçesinde de belirtildiği üzere bu düzenlemenin, kişi hakkı değerlerinin korunması açısından madde metninde yer alması uygun görülmüştür.

3.1.2. Kişiliğin Haksız Fiil Sonucu İhlal Edilmesi

İnsanın kişiliğine her an başkaları tarafından saldırıda bulunulabilir. Bu tür saldırılar kişinin rızası olmaksızın üçüncü kişilerin gerçekleştirdiği kusurlu veya kusursuz davranışlardır ve hukuk düzeni kişileri bu tür davranışlara karşı korumak zorundadır[64]. Kişinin rızasının olmadığı veya rızanın sınırlarının aşıldığı durumlarda haksız fiil söz konusudur[65]. TMK m. 24 hükmü kişiliğin haksız fiil sonucu bir saldırıya uğraması sonucunda kişilere, bu saldırıya karşı hâkimden koruma talep edebilme olanağı sağlamıştır. Hâkimden bu korumanın istenebilmesinin ilk şartı, saldırının hukuka aykırı olmasıdır. TMK m. 24/2'de sayılan hukuka uygunluk sebeplerinden yukarıda bahsedildiğinden tekrar bahsedilmeyecektir.

3.2. Kişiliği Koruyucu Davalar ve Kişilik Hakkı İhlali Sonucu Açılabilecek Davalar

3.2.1. Genel Olarak

Bir kişilik hakkı ihlali meydana geldiğinde açılabilecek davalar iki türlüdür. İlk olarak koruyucu davalar olarak da anılan önleme, durdurma ve tespit davaları söz konusudur. İkinci olarak ise tazminat davaları olarak maddi ve manevi tazminat davaları gündeme gelir. Koruyucu davalar saldırıyı önlemek, yok etmek veya saldırının etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla açılırken tazminat davaları saldırının

---

[62] Tekinay, **a.g.e.**, s. 257.
[63] Arpacı, **a.g.e.**, s. 147.
[64] Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 379.; Yazarlar bu hükmü, "kişiliğin dışa karşı korunması" olarak adlandırmıştır, Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 378.
[65] Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 94.

sonuçlarını onarmaya yönelik olarak açılır[66]. Koruyucu davalarda zarar ve kusur şartının varlığına gerek yokken tazminat davalarında belirli bir miktar tazminata hükmedilebilmesi için zarar ve kusur şartının varlığı şarttır.

3.2.2. Önleme Davası

Önleme davası, kişilik hakkı ihlalinin henüz başlamadığı fakat başlama tehlikesinin bulunduğu durumlarda açılır. Örneğin, kişilik hakkı ihlaline yol açacak bir kitabın basılacağı bilgisine ulaşan kişinin, bu kitabın basılmasını ve piyasaya sürülmesini engellemek amacıyla açacağı dava veya bir kadının plajda gizlice çekilen resimlerinin bir dergide yayımlanacağı duyurulmuşsa bu resimlerin yayımlanmaması için açılacak olan dava önleme davası olacaktır[67]. Davanın açılabilmesi için kişilik hakkı ihlali tehlikesinin ciddi olması gerekmektedir. Ayrıca davanın bir süresi olmayıp, kişilik hakkı ihlal tehlikesi bulunduğu sürece açılabilecektir.

İnsan üzerinde yapılan deneyler söz konusu olduğunda, önleme davasının açılabilmesi pek olası görünmemektedir. Fakat bir şekilde üzerinde hukuka aykırı bir deney yapılacağı duyumunu alan ve bunun olacağına dair ciddi emareleri bulunan kimsenin deney yapılmadan önce önleme davası açması mümkündür. Dava sonucunda kişilik hakkı ihlali olacağının tespitinde bulunan hâkim, davalıyı saldırı teşkil edecek davranıştan kaçınmaya mahkûm edecektir[68]. Önleme davasının açılabilmesi için failin kusurlu olması veya bir zararın ortaya çıkmış olması gerekmez sadece ihlalin hukuka aykırı olması yeterlidir[69].

3.2.3. Durdurma Davası

Durdurma davası ya da diğer ismiyle son verme davası, devam eden bir kişilik hakkı ihlalinin sona ermesini amaçlamaktadır. Bu yüzden, ancak kişilik hakkı ihlalinin başlamış ve devam ediyor olması halinde açılabilir[70]. Saldırı sona erdikten

---

[66] Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 152.; Helvacı, **Koruyucu Davalar**, s. 79.
[67] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 153.; Arpacı, **a.g.e.**, s. 152.
[68] Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 227.
[69] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 152.
[70] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 152.; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 224.; Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 395.

sonra artık durdurulması gereken durum ortadan kalkacağından açılacak dava durdurma davası değil tespit davası olacaktır.

İnsan üzerinde yapılan deneyler bakımından, hukuka aykırı bir deneyin devam ediyor olması durumunda durdurma davası açılabilecektir. Bu yüzden bu davada zamanaşımı söz konusu olmayacaktır. Fakat pratikte hukuka aykırı bir deney hala devam ediyorsa durdurma davasından önce TCK m. 90 hükmüne aykırılıktan dolayı ceza davası açılmalıdır. Durdurma davasının açılabilmesi için failin kusurlu olması veya zarar meydana gelmiş olması gerekmez, ihlalin hukuka aykırı olması yeterlidir[71].

3.2.4. Tespit Davası

Tespit davası ilk kez 04.05.1988 tarih ve 3444 sayılı kanunla gelen eski Medeni Kanunun 24a maddesiyle düzenlenmiş olup yeni Türk Medeni Kanunu'nda da aynen muhafaza edilmiştir. TMK m. 25'te kişilik hakkı ihlallerine özel olarak düzenlemiş tespit davası, sona ermiş olsa bile etkileri devam eden kişilik hakkı ihlali durumlarında açılabilir[72]. Yine tespit davasının açılabilmesi için de failin kusurlu olması veya zararın ortaya çıkması aranmaz.

Davacı önleme, durdurma veya tespit davalarıyla birlikte düzeltmenin veya kararın üçüncü kişilere bildirilmesini ya da yayımlanmasını da isteyebilir(TMK m. 25/2). Fakat tarafça istenmediği sürece hâkim, bu sonuca re'sen karar veremeyecektir.

---

[71] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 152.

[72] Tespit davasının ne zamanlarda açılabileceği doktrinde uzun zamanlardan beri tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre, tespit davasının açılabilmesi için saldırının devam ediyor olması şarttır, saldırı tamamlanıp sona erdiğinde tespit davası konusuz kalmış demektir. Ayan, Ayan, **a.g.e.**, s. 112.; Zevkliler, **a.g.e.**, s. 353.; Diğer bir görüşe göre ise, saldırının önlenmesi ve durdurma davalarında hükme ulaşabilmek için saldırının hukuka aykırılığı zaten hâkim tarafından tespit edilecek olduğundan ayrıca tespit davası açılamayacak, tespit davası ancak bu davaların açılamadığı hallerde açılabilecektir, Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 399.; Öztan, **Medeni Hukuk**, s. 288.). *Tekinay*'a göre ise, tespit davasının açılabilmesini, saldırının etkilerinin devam ediyor olması şartına bağlamak yanlıştır. Tespit davası açılabilmesi için saldırının sona ermesinin beklenmesine gerek olmadığı gibi sona eren saldırı sonucunda da etkisi geçmiş olsa dahi tespit davası açılabilmelidir, Tekinay, **a.g.e.**, s. 274.

3.2.5. Maddi Tazminat Davası

Tazminat davaları, kişilik hakkına yönelik saldırıların sonuçlarına yönelik davalar olup yukarıda incelenen davalardan şartları açısından farklılık göstermektedir. Maddi tazminat davası, deney yapan kişinin gönüllünün kişilik hakkını ihlali sonucunda malvarlığına ilişkin bir zarar meydana çıktığında açılabilecektir. Maddi tazminat davasının açılabilmesi için yukarıdaki davalardan farklı olarak birtakım şartlara daha ihtiyaç vardır. Bu davanın açılabilmesi için hukuka aykırılığın yanı sıra, kusur veya bir kusursuz sorumluluk hali[73], zarar ve illiyet bağı şartları aranmaktadır. Kusur, kast veya ihmal şeklinde ortaya çıkabilirken kusursuz sorumluluk halleri kastın veya ihmalin bulunmadığı durumlarda ortaya çıkar ve kanunen sınırlandırılmış durumdadır. Zarar, saldırıya uğrayan kişinin malvarlığının aktifinde bir azalma veya pasifinde artma şeklinde ortaya çıkabileceği gibi mahrum kalınan kar şeklinde de ortaya çıkabilir[74]. İlliyet bağı ise, maddi zarara sebep olan durumun hukuka aykırı kusurlu bir davranışın sebep olduğu hallerde söz konusudur.

Maddi tazminat davası; durdurma, tespit, manevi tazminat ve vekâletsiz iş görme davalarıyla birlikte açılabilir.

İnsan üzerinde yapılan deneyler bakımından tazminat davaları, kişiliği koruyucu davalara nazaran daha önemlidir. Çünkü hukuka aykırı olarak yapılan deneyler zaten Türk Ceza Kanunu kapsamında re'sen soruşturulan suç teşkil ettiğinden, bu saldırılara son verilmesi özel hukuka nazaran Türk Ceza Kanunu hükümleri ile daha hızlı bir şekilde sonuca gider[75]. Hâkim tazminatın kapsamını ve ödenme biçimini, durumun özelliklerine ve kusurun ağırlığına göre belirleyecektir(TBK m. 51/1). Fakat üç halde hâkim, tazminatın indirilmesine veya tamamen kaldırılmasına karar verebilecektir. Bunlar; zarar görenin, zararı doğuran fiile razı olmuş olması, zarar görenin zarar doğumunda veya zararın artmasında etkili olmuş olması ve zarar görenin tazminat yükümlüsünün durumunu ağırlaştırmış

[73] Örneğin bir akıl hastasının birinin kolunu kırması durumunda hakkaniyet de gerektiriyorsa zarar verenin bu harekinden dolayı zarar gören maddi tazminat davası açabilecektir(TBK m. 65). Arpacı, **a.g.e.**, s. 153.
[74] Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 406.; Kılıçoğlu, **a.g.e.**, s. 190.; Şahin, **a.g.m.**, s. 128.
[75] Akipek, Akıntürk, Ateş Karaman, **a.g.e.**, s. 384.

olması halleridir(TBK m. 52/1). Fakat insan üzerinde deneyler söz konusu olduğunda örneğin, gönüllünün paraya ihtiyacı olması veya bu gibi sebeplerle deneye razı olmuş olması durumunda, somut olayın özelliklerine göre hâkim, tazminatın kaldırılmasına hakkaniyet gereği hükmetmemelidir. Son olarak genel hükümlere göre tazminat yükümlüsü zarara hafif kusuruyla sebep olmuşsa, tazminatı ödediğinde yoksulluğa düşecekse ve hakkaniyet de gerektiriyorsa, hâkim tazminatı indirebilecektir(TBK m. 52).

İnsan üzerinde yapılan bir deney sonucunda ölüm veya bedensel zarar meydana geldiyse, Türk Borçlar Kanunu'ndaki genel hükümlere gidilebilecektir. Ölüm halinde; cenaze giderleri, ölüm hemen gerçekleşmemişse tedavi giderleri ile çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar ve ölenin desteğinden yoksun kalanların uğradıkları kayıplar ortaya çıkmaktadır. Bedensel zarar halinde ise; tedavi giderleri, kazanç kaybı, çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar ve ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplar ortaya çıkmaktadır[76]. Bedensel zararın kapsamı, karar verilmesi sırasında tam olarak belirlenemiyorsa hâkim, kararın kesinleşmesinde başlayarak iki yıl içinde tazminat hükmünü değiştirme yetkisini saklı tutabilir(TBK m. 75).

3.2.6. Manevi Tazminat Davası

Manevi tazminat davası, kişilik hakkı ihlali sonucu kişinin uğradığı manevi zararı gidermeyi amaçlar. Manevi zararın giderimi, durumun özelliklerine göre kişilerin duyduğu elemin, kederin, kişinin yaşama isteğini azaltan durumların vs. maddi olarak ödenmesidir. Kişilik hakkı ihlali dolayısıyla manevi tazminat isteyebilme durumunu düzenleyen asıl hüküm ise TBK m. 58'dir. Bu hükme göre; "*Kişilik hakkının zedelenmesinden zarar gören, uğradığı manevi zarara karşılık manevi tazminat adı altında bir miktar para ödenmesini isteyebilir*". Hükümden de

[76] "*Davacının, yaşadığı sürece maluliyeti nedeniyle daha fazla güç sarf edeceği açıktır. Bu nedenle yaşı ve yaşam tarzı itibariyle ne miktar gelir elde edebileceği belirlenmeli, buna göre çalışma gücü kaybından doğan zarar hesaplanmalıdır*". Yargıtay 11. HD, E. 4787, K. 7723, T. 26.09.2006, Çelik Ahmet Çelik, "Bedensel Zararlar Nedeniyle Tazminat", s. 5, (Çevrimiçi), http://www.tazminathukuku.com/dosyalar/061_bedensel-zararlar-nedeniyle-tazminat.pdf, y.t.: 30.05.2015.; "Davacının beden gücü kaybı nedeniyle tazminatı hesaplanırken emeklilik (pasif) dönem zararı üzerinde de durulmak gerekir". Yargıtay 11. HD, E. 2000/10331, K. 2001/1305, T. 19.02.2001, Çelik, **Bedensel Zarar**, s. 6.

anlaşılacağı üzere kişilik hakkı ihlal edilen kişi hâkimden paradan başka bir şey talep edemeyecektir. Fakat hâkim, tazminat yerine başka bir ödeme biçimi kararlaştırabilir veya bunu tazminata ekleyebilir(TBK m. 58/2). Hâkim, kişinin beden bütünlüğünün zedelenmesi durumunda, olayın özelliklerini de göz önünde tutarak zarar görene bir miktar manevi tazminat ödenmesine hükmedebilecektir(TBK m. 56/1)[77]. Ağır bedensel zarar veya ölüm halinde ise, hâkim zarar görenin ya da ölenin yakınlarına da manevi tazminat ödenmesine karar verebilir(TBK m. 56/2).

Manevi tazminat davasının açılabilmesi için maddi tazminat davasında olduğu gibi; kusur, zarar ve illiyet bağı şartları aranır. Fakat manevi tazminat davasındaki zarar, kişinin olay sonrası yaşadığı acı, üzüntü, ıztıraptır[78].

Manevi tazminat açısından özel bir durum ise TMK m. 25/4'te belirtilmiştir. Hükme göre, manevi tazminat istemi karşı tarafça kabul edilmedikçe devredilemeyecek ve mirasbırakan tarafından ileri sürülmüş olmadıkça mirasçılara geçemeyecektir. Mirasbırakanın hangi durumlarda manevi tazminat isteminde bulunup bulunamayacağı tartışmalıdır[79]. Dava hakkının mirasçılara geçebilmesi için mirasbırakanın ölmeden önce bir arkadaşına dava açmak istediğini söylemesi dahi yeterli kabul edilmelidir[80].

Tazminat davaları zarar verene ödeme yükümlülüğü getirdikleri için eda davalarıdır. Bu davalar zamanaşımına tabidir. Bir haksız fiil sonrasında zarar gören,

---

[77] "*Yargıç, manevi tazminatın tutarını belirlerken, saldırı oluşturan eylem ve olayın özelliği yanında tarafların kusur oranını, sıfatını, işgal ettikleri makamı ve diğer sosyal ve ekonomik durumlarını da dikkate almalıdır. Tutarın belirlenmesinde her olaya göre değişebilecek özel durum ve koşulların bulunacağı da gözetilerek takdir hakkını etkileyecek nedenleri karar yerinde nesnel (objektif)olarak göstermelidir. Yasanın takdir hakkı verdiği durumlarda yargıç, hukuk ve adalete uygun karar verecektir*". Yargıtay 4. HD, E. 2014/2260, K. 2015/111, T. 13.1.2015, (Çevrimiçi), www.kazanci.com, y.t.: 28.05.2015.

[78] Kılıçoğlu, **a.g.e.**, s. 193.

[79] "*Dava konusu olay sonucu yaralanmış olan davacı Fahri Çetin yargılama devam ederken başka bir nedenle ölmüştür. Bu durumda bu kişinin maddi tazminata ilişkin hakları yanında; manevi tazminata ilişkin haklarının da, (davayı açtıktan sonra ölmüş bulunması nedeniyle) mirasçılarına geçtiğinin kabulü gerekir. Adı geçen davacının mirasçıları, miras bırakanlarının manevi tazminat isteğine ilişkin olan bölümünü de usulüne uygun mirascılık ve yetki belgesi ile takip etmiş olduklarına göre manevi tazminatın da verilmesi gerekir. Mahkemece bu yön üzerinde durulmadan manevi tazminat hakkının mirasçılara geçmeyeceği düşüncesi ile bu talebin reddedilmiş olması bozmayı gerektirmiştir*". Yargıtay 4. HD, E. 2000/5173, K. 2000/8153, T. 2.10.2000, (Çevrimiçi), www.turkhukuksitesi.com, y.t.: 30.05.2015.

[80] Dural, Öğüz, **a.g.e.**, s. 162.

zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren iki yılın ve her halde fiilin işlendiği tarihten başlayarak 10 yıl geçmesiyle dava açmadığı takdirde istem sonra zamanaşımına uğrayacaktır(TBK m. 72). Sözleşmeye aykırılıklarda ise alacak 10 yıllık zamanaşımına tabi olacaktır(TBK m. 146). Özellikle insan üzerinde yapılan deneylerde ortaya çıkabilecek bedensel zararlarda karar verme esnasında bedensel zarar tam olarak belirlenemiyorsa, hâkim kararın kesinleşmesinden itibaren 2 yıl içinde tazminat hükmünün değiştirilmesini saklı tutabilir(TBK m. 75).

3.2.7. Vekâletsiz İş Görmeden Kaynaklanan Dava

Vekâletsiz iş görme hükümleri TBK m. 526-531 arasında düzenlenmiştir. Kural olarak kimse bir başkasının işini arada vekâlet ilişkisi olmadan göremeyecektir[81].

Bu davaya göre kişilik hakkı ihlal edilen kişi, kişilik hakkını ihlal eden kişiden elde ettiği kazancı vekâletsiz iş görme kurallarına göre talep edebilecektir. Davanın amacı, sırf kazanç elde etmek için başkasının kişilik hakkını ihlal etmeyi önlemektir[82]. Bu davanın maddi tazminat davasından farkı; bu davada kişinin elde etmek istemediği veya elde edemeyeceği bir kazanç, kişilik hakkı ihlali ile elde edilmişse ortada bir zarar bulunmadığı için vekâletsiz iş göremeden kaynaklanan dava yoluna gidilir[83]. Fakat kişilik hakkı ihlale uğrayan kişi zaten aynı sonucu elde etmek istiyorsa artık mahrum kalınan kar söz konusu olacağından maddi tazminat davası gündeme gelecektir. Ayrıca bu davanın açılabilmesi için, kişilik hakkını ihlal eden kişinin kusurlu olması aranmaz.

---

[81] Zevkliler, Gökyayla, **a.g.e.,** s. 630.
[82] Dural, Öğüz, **a.g.e.,** s. 156.
[83] Helvacı, **Gerçek Kişiler**, s. 161.; Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 239.; Öztan, **Medeni Hukuk**, s. 292.; Örnek olarak: Bir kimsenin kendi hayatıyla ilgili hazırladığı kitabı ele geçirerek başka bir kişi adına yayımlamak maddi tazminat davası açılmasını gerektirecekken, bir kimsenin hiç yayınlamayı düşünmediği günlüklerini ele geçirip, yayımlatıp bunlardan rant elde etmek vekaletsiz iş görmeden kaynaklanan dava sonucunu doğuracaktır, Dural, Öğüz, **a.g.e.,** s. 156.; Maddi tazminat davası ve vekaletsiz iş görmeden kaynaklanan davanın aynı anda açılıp açılamayacağı hususunda *Arpacı*, böyle bir durumun kesinlikle söz konusu olmayacağını tabiri caizse "bir kurbandan iki post elde etmeye" çalışmanın mümkün olmaması gerektiğini belirtmektedir. Arpacı, **a.g.e.,** s. 162 vd.; *Dural, Öğüz* de aynı haksız kazanç için açılan iki davanın aynı anda açılamayacağını belirtmekte olup fakat bazı durumlarda iki davanın da birlikte açılmasını mümkün görmektedir. Örnek için bkz.: Dural, Öğüz, **a.g.e.,** s. 157.

İnsan üzerinde yapılan deneylerde vekâletsiz iş görme hükümlerine dayanılması pek olası değildir. Zira özellikle bilimsel deneyler söz konusu olduğunda gönüllünün aydınlatılmış onamı olmadan hiçbir girişimde bulunulamamaktadır. Fakat istisnai olarak örneğin hastanın rızasının hiçbir şekilde alınamadığı fakat üzerinde deney yapılması sonrasında ciddi şekilde gelir elde edildiği örneğinde üzerinde deney yapılan kişinin vekâletsiz iş görmeye dayanabilmesi de mümkün olmalıdır. Örnek düşünüldüğünde burada gerçek olmayan vekâletsiz iş görme bulunmaktadır.

Uygulamada, bilinci kapalı hastaya müdahale edilmesi esnasında, hastanın başka hiçbir yolla tedavi edilemeyeceğinin anlaşılması üzerinde hekimler, kimsenin haberi olmadan "tedavi amaçlı denemede" bulunabilmektedir. Denemenin sonucunun olumsuz olması durumunda bu denemeden kimsenin haberi olmadığı için "komplikasyon" denilerek olayın üzeri örtülmekte, sonucun olumlu olduğu durumlarda ise denemenin hukuka uygun olması için gereken şartlar oluşmadığından, denenen müdahalenin olumlu sonuç verdiği saklanmaktadır. Kanaatimizce bir bakıma tedavi amaçlı denemenin cezai sorumluluğa neden oluyor olması hekimlerin geri planda durmasına yol açmaktadır.

3.3. Kişiliği Koruyucu Davalarda Davalı ve Davacı Sıfatı

Davalı sıfatı yukarıda da bahsettiğimiz gibi kişilik hakkı ihlaline sebep olan, sorumluluğun ait olduğu kişiye aittir.

Davacı sıfatı ise, kişilik hakkı saldırıya uğrayan kişiye aittir. Kişilik hakkı saldırıya uğrayan kişinin ölmüş olması durumunda davanın kim tarafından açılacağından yukarıda bahsetmiştik. Ayırt etme gücüne sahip küçük ve kısıtlılar, bu davaları kanuni temsilcilerinin iznine tabi olmaksızın açabilirler. Ayırt etme gücüne sahip olmayan küçük ve kısıtlılar ise, kendi adlarına hareket edemeyeceklerinden bu davaları da açamayacaklardır.

3.4. Kişiliği Koruyucu Davalarda Görevli ve Yetkili Mahkeme

Görevli mahkeme, dava konusunun değer ve miktarına bakılmaksızın malvarlığı haklarına ve şahıs varlığı haklarına ilişkin davalarda aksine bir düzenleme olmadıkça Asliye Hukuk Mahkemesi'dir(HMK m. 2).

Yetkili mahkeme, TMK m. 25/5'te özel olarak belirtilmiştir. Hükme göre davacı kişilik hakkının korunması için davayı, kendi yerleşim yerinde veya davalının yerleşim yerinde açabilecektir. Fakat bu bir kesin yetki kuralı olmadığından dolayı kişilik hakkı ihlali haksız fiilden kaynaklanıyorsa HMK m. 16, sözleşmeden kaynaklanıyorsa HMK m. 10 hükmüne dayanılabilir. Kişilik hakkını koruyucu davalara ek olarak maddi, manevi tazminat davası ve vekâletsiz iş görmeye dayanan davanın da TMK m. 25/5'e göre açılıp açılamayacağı da açıklanması gereken bir husustur. Bu davaların kişilik hakkını koruyucu davalarla birlikte açılması durumunda TMK m. 25/5'e göre açılmalarında bir sakınca yokken ayrıca açılamaları durumunda Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda belirlenen yetki kurallarına göre açılmaları gerekmektedir[84].

[84] Oğuzman, Seliçi, Oktay-Özdemir, **a.g.e.,** s. 241.; Dural, Öğüz, **a.g.e.,** s. 163.

SONUÇ

Deneyin tam tarifi 19. yüzyıla kadar yapılmamış fakat uygulanılırlığı ilk çağlara kadar dayanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında insanlara yapılan acımasız deneylerin had safhaya ulaşmasıyla birlikte gönüllü haklarını koruyacak yasal düzenlemelerin yapılaması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Nuremberg Kodu'nun hazırlanmasıyla başlayan bu süreçte 1997 yılında imzaya açılan "İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi" dönüm noktası olmuş ve bu sözleşmeyle uluslararası ortak bir düzenlemeye gidilmesi amaçlanmıştır.

İç hukukumuz açısından bu konuda ilk adım "Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi" ile atılmış fakat tüzük düzeyinde kalan bu düzenleme sağlıklı insan üzerinde bilimsel deneyi yasaklarken, sadece zarar verme ihtimali olmayan tedavi amaçlı müdahalelere izin vermiştir. Tüzükteki düzenlemenin eksik kalması sonucunda 1987 yılında sağlıklı insanlar üzerinde de deney yapılabilmesinin önü "Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu" ile açılmış fakat bu düzenlemenin kapsamı da ilaç ve terkipleriyle sınırlı kalmıştır. Daha açıklayıcı olacağı düşünülerek 1993 yılında "İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik" yayımlanmış fakat bu yönetmeliğin sınırları da ilaç araştırmalarının dışına çıkamamıştır. 1998 tarihli "Hasta Hakları Yönetmeliği" ile kişinin rızası ve Bakanlık izni olmadan kimse üzerinde deney yapılamayacağı belirtilmiş fakat dönüm noktası 2005 tarihinde yürürlüğe giren "Türk Ceza Kanunu" ile olmuştur. Türk Ceza Kanunu ile ilk kez cezai yaptırıma bağlanan insan üzerinde deneyler, ayrıntılı bir şekilde düzenlenerek yasal dayanağa kavuşmuştur. Sağlıklı insanlar üzerinde yapılacak her türlü bilimsel deney ve hasta kişiler üzerinde yapılan tedavi amaçlı denemeler ayrı ayrı düzenlenip çok sıkı şartlara bağlanmıştır. Bu durum deney yapılmasını zorlaştırdığı için uygulamada ve doktrinde eleştirilere sebep olmuştur. Ayrıca Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi hala yürürlükte olup Türk Ceza Kanununa aykırı hükümler içermektedir. Fakat düzenleme tüzük düzeyinde olduğundan ötürü Türk Ceza Kanunu hükümleri karşısında uygulama alanı bulmamaktadır.

Bütün bu mevzuat yığılmasının üzerine 2009 yılında, insan üzerinde ilaç dâhil her türlü deneyi kapsamına alan "Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik"

yürürlüğe girmiş ve girmesiyle birlikte tartışmalara konu olmuştur. Tartışmaların sebebi, yönetmeliğin temel insan haklarını sınırlandırıcı nitelikte öğelere sahip olması ve sınırlandırmaların ancak kanunla yapılabileceğidir. Açılan dava üzerinde Danıştay yürütmeyi durdurmuş bunun üzerine SHTK Ek m. 10 getirilerek, T.C. Sağlık Bakanlığına bu konuda yönetmelik çıkarma yetkisi tanınmıştır. Yeni yönetmelik 2011 tarihinde yürürlüğe girmiş fakat bu sıkıntılı süreçte birçok yasal boşluk oluşmuş ve izinsiz deneyler yürütülmüştür. Bu yönetmelik 2014 yılında "İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik" adıyla son halini almıştır.

Görüldüğü üzere mevzuatımızda insan üzerinde deneylerle ilgili olarak birçok kanun, tüzük, yönetmelik bulunmakta ve bunların bazıları birbirleriyle çelişmektedir. Bu durum özellikle deney gerçekleştirecek olan kurum ve kuruluşlara zorluklar çıkarmaktadır.

Deneylerin asıl amacının var olan tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi veya yeni tedavi yöntemlerinin bulunması olduğundan ötürü, insan üzerinde yapılan deneylerin tıp bilimiyle de yakından ilgili olduğu açıktır. Bu yüzden deneylerin yapılmasında tıp etiği kurallarının da önemi büyüktür. Etik, davranışları ahlakilik yönüyle ele alan bir kavram olup ayrıca cezai veya hukuki yaptırma bağlanmamış etik kuralların yaptırımı yoktur. Etik kurallar deneyi gerçekleştiren kişiye iç görüş sağlayarak doğru hareket etmesini sağlamaktadır.

İnsan üzerinde yapılan deneylerin kişilik hakkı ihlallerine nasıl yol açacağının belirlenmesi, öncelikle kişilik, kişilik hakkı, kişilik hakkı değerleri kavramlarının açıklanmasıyla mümkündür. Kişilik hakkı, kişi olan herkesin sahip olduğu ve kişilik hakkı değerlerinin tümü üzerinde bulunan haktır. Bu yüzden kişilik hakkı, mutlak, devredilemeyen, kişiye sıkı sıkıya bağlı, sınırlandırılamayan ve para ile ölçülemeyen şahıs varlığı haklarındandır.

Kişilik hakkı değerleri insan üzerinde deneylerle ilişkilendirildiğinde, en temel ve ihlal edilmesi en muhtemel değerler, yaşam, sağlık ve vücut bütünlüğü değerleri olmaktadır. Bu değerler başta T.C. Anayasası olmak üzere uluslararası sözleşmelerle de güvence altına alınmıştır.

Kişilik hakkı ihlali ise, kişilik hakkı değerlerinin bir hukuka uygunluk sebebi olmaksızın ihlal edilmesidir. İnsan üzerinde yapılan deneyler incelendiğinde hukuka uygunluk sebepleri genel şartlardan farklı olarak düzenlenmiştir. Öncelikle Türk Ceza Kanunu açısından cezai sorumluluğun doğmaması ve "insan üzerinde bilimsel deney" veya "insan üzerinde tedavi amaçlı deneme" suçlarının meydana gelmemesi için, TCK m. 90'da sayılan şartların hepsinin ve bunlara ek olarak İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik hükümlerinin de yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde kişinin cezai sorumluluğu doğmamış olsa dahi hukuki sorumluluğu doğabilecektir.

İnsan üzerinde deney yapılabilmesine ancak bu şartların yerine getirildiği takdirde izin verilse dahi herhangi bir şartın mevzuata uygun olarak yerine getirilmediği hallerde sorumluluk doğabilmektedir. Kişilik hakkı bu şekilde ihlal edilen gönüllü için dava açma hakkı doğmaktadır.

Bu davalar koruyucu davalar ve tazminat davaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Koruyucu davalar önleme, durdurma ve tespit davaları olup TMK m. 25'te genel olarak kişiliği koruyucu davalar olarak belirtilmiştir. Bunların yanında kişilik hakkı ihlal edilen kişinin maddi veya manevi zararının ortaya çıkması durumunda sorumlu kişilerin veya kurumların bu zararları telafi etmesi gerekir. Bu telafi de tazminat davalarıyla olmaktadır. Tazminat davalarının koruyucu davalardan farkı, tazminata hükmedilebilmesi için zarar ve kusur şartının varlığıdır.

Normal koşularda kişinin kişilik hakkı, vekâletsiz işgörme sebebiyle de ihlal edilebilmektedir. Fakat insan üzerinde deneyler bakımından aydınlatılmış onam olmadan insan üzerinde kesinlikle deney yapılamayacağından vekâletsiz işgörme hükümleri genellikle uygulanma alanı bulamamaktadır.

İnsan üzerinde deney yapılabilmesinin çok sıkı şartlara bağlanması ve bilinci kapalı acil durumda olan hastalara uygulanacak tedavi amaçlı denemelerinde bu şartlar gibi sıkı şartlara tabi olması, uygulamada hekimleri çekingen olmaya itmiştir. Bu yüzden ülkemizde deneylere bağlı yeni ilaç vesaire üretilmesi aktif şekilde olmamaktadır.

Sonuç olarak tıbbın gelişmesi ve toplu insan menfaati için insan üzerinde deneylerin yapılması bir zorunluluktur. Fakat bu deneylerin yapılmasının serbest bırakılması kişilik hakkının ihlaline neden olabilecekken, çok sıkı şartlara bağlanması da tıp biliminin ve yeni buluşların önünü kesecektir. Bu yüzden kanaatimizce insan hakları ve etik ilkeler göz önünde bulundurularak yeni, açık, anlaşılır bir düzenlemenin yapılmasına ihtiyaç vardır. Özellikle iç hukukumuz açısından uluslararası düzenlemelere uygun olarak insan üzerinde yapılan deneyleri düzenleyen tüm mevzuat tek çatı altında toplanıp "Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılanması ve Nakli Hakkında Kanun" gibi TCK m. 90'a ek olarak kanun düzeyinde bir düzenleme yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akalın, H. Erdal: "İyi Klinik Uygulama/ Good Clinical Practice (GCP)", **Ankem Dergisi**, C. VIII, No. 4, 1994, 358-361, (Çevrimiçi), http://www.ankemdernegi.org.tr, y.t.: 30.12.2014.

Akan, Hamdi: "Dünyada ve Türkiye'de Klinik Araştırmaların Geçmişi", **Klinik Araştırmalar Kitabı**, Ed. Hamdi Akan, Ankara, Bilimsel Tıp Yayınevi, 2006, 13-17.

Akan, Hamdi: "Etik Kurullar", **İyi Klinik Uygulamalar Dergisi**, No: 1, 3-6, (Çevrimiçi), http://www.iku-dergisi.com, y.t.: 23.12.2014.

Akıntürk, Turgut/

Ateş Karaman, Derya: **Medeni Hukuk**, Ondokuzuncu (27.) Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2013.

Akipek, Jale/ Akıntürk, Turgut/

Ateş Karaman, Derya: **Türk Medeni Hukuku: Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku**, 2 c., 11. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2014, C. I.

Akyıldız, Sunay: "Mevzuatımızda Hastanın Hak Arama Yolları", **Sağlık Hakkı: Hasta Hakları IV. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu**, No. 3, Trabzon, y.y., 8-9 Haziran 2007, 65-80.

Akyıldız, Sunay/ Özkan, Hasan: **Hasta-Hekim Hakları ve Davaları**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2012.

Altıntaş, Ayten: "19. Yüzyılda Tıbbın Gelişimi", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 65-71, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 21.12.2014.

Aral, Fahrettin/ Ayrancı, Hasan: **Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri**, 10. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.

Arda, Berna/

Şahinoğlu Pelin, Serap: "Tıbbi Etik: Tanımı, İçeriği, Yöntemi Ve Başlıca Konuları", **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, C. XLVIII, No. 3, 1995, 323- 335, (Çevrimiçi), http://dergiler.ankara.edu.tr, y.t.: 23.02.2015.

Ardıç, Oğuzhan: **Medeni Hukuk**, 5. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011.

Arpacı, Abdülkadir: **Kişiler Hukuku: Gerçek Kişiler**, 2. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2000.

Ataay, Aytekin: **Giriş-Hakikî Şahıslar**, 3. Bası, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1978.

Ayan, Mehmet: **Tıbbî Müdahalelerden Doğan Hukukî Sorumluluk**, Ankara, Kazancı Hukuk Yayınları, 1991.

Ayan, Mehmet/ Ayan, Nurşen: **Kişiler Hukuku**, 6. Baskı, Konya, Mimoza Yayınları, 2014.

Aydın, Erdem: "Tıp Etiğinde Temel İlkeler", **I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı,** ODTÜ Ankara, 12-13 Kasım 2001, (Çevrimiçi), www.deontoloji.hacettepe.edu.tr/ekler/doc/ilkeler.doc, y.t.: 01.03.2015.

Aydın, Erdem/ Ersoy, Nermin: "Tıp Etiği İlkeleri", **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği- Hukuku- Tarihi Dergisi**, C. III, No. 2, 1995, 48-52, s. 48, (Çevrimiçi), http://tip.kocaeli.edu.tr/docs/ders_notlari/n_ersoy/tip_etigi_ilkeleri.pdf, y.t.: 24.02.2015.

Aydoğdu, İlke Bezen/

Çobanoğlu, Nesrin: "Tıp Etiğinden Biyoetiğe İlerlerken Biyoetik Uzmanı: Sorun Kümesi Mi Çözüm Mü?", **Türk Tıp Dizini-Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 7. Ulusal Sempozyum**, 2009, 129-138, (Çevrimiçi), http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum7/ilke_nesrin.pdf, y.t: 23.01.2015.

Aygün Eşitli, Ezgi: **İnsan Üzerinde Deney Ve Deneme Suçları**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012.

Bakbak Özdemir, Handan: "Hekimin Disiplin Sorumluluğu", **İstanbul Barosu Sağlık Hukuku Merkezi: "Sağlık Hukuku Makaleleri"**, Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 245-257.

Bakıcı, Sedat: **5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Özel Hükümleri-4**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2010.

Bayraktar, Köksal: "Tıp Etik Kurallarının Hukuka Etkisi", **V. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu: Tıp Ceza Hukukunun Güncel Sorunları**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, 20-33.

Beauchamp, Tom L./

Childress, James F.: **Principles of Biomedical Ethics**, Seventh Edition, Oxford University Press, 2012.

Cin, Onursal: "Yerel Ve Uluslararası Metinlerde İnsan Üzerinde Deney", **I. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu, Kamu Hukuku Arşivi**, Yıl: 8, No. 2, Diyarbakır, 2005, (Çevrimiçi), http://www.medeniyet.edu.tr/KASIM2005_KHUKAyerelveuluslararasiyasalmetinlerde_insanuzerindedeney.html, y.t.: 31.12.2014.

Cin, Onursal: **İnsan Üzerinde Deney Ve Organ Nakli**, (Çevrimiçi), www.sucveceza.org/Hukuki-makaleler/İnsan-uzerinde-deney-ve-organnakli.pdf, y.t.: 01.02.2015.

Coşkun, Ayşe Seda v.d.,: "Hekimlerin ve Veteriner Hekimlerin Araştırmalarda Deney Hayvanı Kullanımına Bakış Açıları", **Hacettepe Tıp Dergisi**, C. XXXVIII, No. 4, 2007, 146-151, (Çevrimiçi), http://www.ctf.edu.tr/dergi/online/2007v38/s4/a3.pdf, y.t.: 21.05.2015.

Çeker, Mustafa: "Tıbbî Müdahalelerde Hukuka Uygunluk Sorunu", **Hukukçular Rehberi**, 2002, (Çevrimiçi), http://www.cu.edu.tr/insanlar/mceker/makaleler.htm, y.t.: 02.04.2015.

Çelik, Çelik Ahmet: "Hekimlerin ve Hastanelerin Sorumluluğu", (Çevrimiçi), http://www.tazminathukuku.com/arastirma-yazilari/hekimlerin-ve-hastanelerin-sorumlulugu.htm, y.t.: 21.05.2015.

Çelik, Çelik Ahmet: "Bedensel Zararlar Nedeniyle Tazminat", (Çevrimiçi), http://www.tazminathukuku.com/dosyalar/061_bedensel-zararlar-nedeniyle-tazminat.pdf

Çoban, Aykut: "Türkiye'de İnsan Embriyosu Üzerinde Araştırma Yapmanın Hukuki Sorunları", **TBB Dergisi**, No. 86, 2010, 204-248, (Çevrimiçi), http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-86-582, y.t.: 27.05.2015.

Çobanoğlu, Nesrin: "Tıbbi Araştırma ve Yayın Etiği", **ÜNAK03 Bildiriler Bilgiye Erişimde Değişen Yollar ve II. Tıbbi Bilgi Yönetimi ve Teknolojileri Sempozyumu**, Ankara, 163-175, (Çevrimiçi), http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak03/u03-20.pdf, y.t.: 01.03.2015.

DeLanda, Bertha: "The Belmont Report: History, Principles and Application", May 2009, (Çevrimiçi), http://humansubjects.stanford.edu/education, y.t: 28.12.2014.

Demir, Mehmet: "Hekimlik Sözleşmesinden Doğan Sorumluluğun Koşulları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi: Sağlık Hukuku Kurultayı**, 2. Baskı, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 1-3 Kasım 2007, 153-160.

Demir, Müge/

Örnek Büken, Nüket: "Dünyada Ve Türkiye'de Hastane/Klinik Etik Kurulları", **Hacettepe Tıp Dergisi**, C. XLI, No. 3, 2010, 186-194, (Çevrimiçi), http://www.tip.hacettepe.edu.tr, y.t.: 10.01.2015.

Demirhan Erdemir, Ayşegül/

Elçioğlu, Ömür: **Tıp Etiği İlkeleri Işığında Hasta ve Hekim Hakları**, Ankara, Ortadoğu Reklam Tanıtım ve Yayıncılık, 2000.

Deryal, Yahya: "Çocuk Hastaların Hakları", **Sağlık Hakkı: Hasta Hakları IV. Türk- Alman Tıp Hukuku Sempozyumu**, No. 3, Trabzon, y.y., 7-8 Haziran 2007, 8-19.

Deutsch, Erwin: "Özellikle Deneysel Tıp Açısından Hekimin Sorumluluğu", **AÜHFD**, Çeviri: İrfan Yazman, C. XXXVI, No. 1, Ankara, 1979, 171-186.

Doğan, Cahid: "İnsan Üzerinde Deney Ve Tedavi(İyileştirme) Amaçlı Deneme Suçları", **Askerî Adalet Dergisi**, Yıl: 37, No. 129, Ocak 2009, 49-69.

Doğan, Cahid: "Placebo(Teselli İlacı, Yalancı İlaç, Kukla İlaç, Şeker İlacı): Etkisiz Deney İlacı mı? Düşüncenin İyileştirilmesi Mi?", **Zirve Üniversitesi Sağlık Hukuku ve Politikası Dergisi**, S. 1, Gaziantep, Seçkin Yayınları, Mart 2014, 129-153.

Doğan, Murat/ Ünal, Akın: "İnsanlar Üzerinde İlaç Deneyleri ve Ortaya Çıkan Hukuki Sorunlar", **Erciyes Üniversitesi I. Sağlık Hukuku Sempozyumu: İlaç**

Hukuku, Ed. Murat Şen, Ahmet Başözen, 8-9 Mayıs 2009, Kayseri, 151-168.

Dural, Mustafa/ Öğüz, Tufan: **Kişiler Hukuku**, 4 c., 15. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2014, C. II.

Ekici Şahin, Meral: "Klinik Araştırmalardan Doğan Cezai Sorumluluk", **VIII. Türk-Alman Hukuku Sempozyumu: Hekim Sorumluluğu**, Ed: Hakan Hakeri, Henning Rosenau, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, 473-506.

Er, Ünal: **Sağlık Hukuku**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2008.

Eren, Fikret: **Borçlar Hukuku: Genel Hükümler**, 18. Baskı, İstanbul, Yetkin Yayınları, 2015.

Eroğlu, Lütfiye: "İlaç Araştırmaları, Etik Kurallar Ve Yasal Düzenlemeler", **Solunum Dergisi,** C. I, No. 1, 1996, 36-41, (Çevrimiçi), http://www.journalagent.com, y.t.: 23.12.2014.

Erol, Gültezer Hatırnaz: "Özel Hastaneler İle Hasta Arasında Kurulan Hastaneye Kabul Sözleşmeleri Ve 21.09.2009 Tarihli Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı İncelemesi", **İstanbul Barosu Sağlık Hukuku Merkezi: "Sağlık Hukuku Makaleleri"**, Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 191-221.

Erol, Gültezer Hatırnaz: "Sağlık Çalışanlarının Tazminat Sorumluluğu ve Hukuk Yargılama Süreci Tamamlanmış Dava Örnekleri", **Sağlık Hukuku Makaleleri-**

II, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2012, 241-264.

Ersoy, Nermin/ Aydın, Erdem: "Tıbbi Etik'te "Özerklik" ve "Özerliğe Saygı İlkesi"", **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi**, C. II, No. 2, 1994, 71-74, (Çevrimiçi), http://tip.kocaeli.edu.tr, y.t.: 01.03.2015.

Ersoy, Nermin/ Aydın, Erdem: "Tıbbi Etik'te "Yararlılık İlkesi"", **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi**, C. II, No. 2, 1994, 57-60, (Çevrimiçi), http://tip.kocaeli.edu.tr, y.t.: 01.03.2015.

Ertekin, Cumhur v.d.: **Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2002, (Çevrimiçi), http://iibf.baskent.edu.tr/bilgi/bilimsel_etik.pdf, y.t.: 10.01.2015.

Göktürk, Hüseyin Avni: **Türk Medeni Hukuku: Şahsın Hukuku**, 2. Bası, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1945.

Gülan, Aydın: "Tıp Hukuku Açısından Hasta ve Hekim Hakları", **ANKEM Dergisi**, C. XX, No. 0, 2006, 16-19, (Çevrimiçi), http://www.ankemdernegi.org.tr/ANKEM JOURNALPDF/ANKEM_20_Ek2_16_19.pdf, y.t.: 23.05.2015.

Gümüş, Mustafa Alper: **Borçlar Hukuku: Özel Hükümler**, 2 c., 3. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014, C. II.

Güner, Yunus Emre: "İnsan Üzerinde Deney Suçu", **Tanık Akademik Dergisi**, Ed. Furkan Salman,

Muhammed Üzüm, No.1, 2013, 41-55, (Çevrimiçi), http://www.akademiktanik.com, y.t.: 17.01.2015.

Gürsel, Türkiz: "İnsanlar Üzerinde Yapılan Biyomedikal Araştırmalarda Etik Değerlendirme", **Gazi Tıp Dergisi**, C. XIX, No. 3, 2008, 93-97, (Çevrimiçi), http://medicaljournal.gazi.edu.tr, y.t.: 02.03.2015.

Hafızoğulları, Zeki: **İnsan Hakkı Olarak Kişilik Hakları ve Kişilik Haklarının Korunması**, Ankara, TRT Genel Müdürlüğü Eğitim Dairesi Başkanlığı, 1999.

Hafızoğulları, Zeki/

Özen, Muharrem: **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler: Kişilere Karşı Suçlar**, 3. Baskı, Ankara, US-A Yayıncılık, 2013.

Hakeri, Hakan: **Tıp Hukuku: El Kitabı**, 8. Baskı, İstanbul, Seçkin Yayıncılık, 2014.

Hakeri, Hakan: "Hastane Yönetiminin Sorumluluğu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi: Sağlık Hukuku Kurultayı**, 2. Baskı, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 1-3 Kasım 2007, 161-170.

Hancı, Hamit: **Malpraktis: Tıbbi Girişimler Nedeniyle Hekimin Ceza ve Tazminat Sorumluluğu**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005.

Hatemi, Hüseyin/

Kalkan Oğuztürk, Burcu: **Kişiler Hukuku**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013.

Helvacı, Serap: **Gerçek Kişiler**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2012.

Helvacı, Serap: **Türk ve İsviçre Hukuklarında Kişilik Hakkını Koruyucu Davalar**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2001.

İmre, Zahit: **Medeni Hukuka Giriş**, 3. Bası, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980.

İnci, Osman: **Bilimsel Araştırma, Yayın ve Tıp Etiği**, Türk Üroloji Derneği, İstanbul, 2008.

İnci, Osman: "Bilimsel Yayın Etiği İlkeleri, Yanıltmalar Yanıltmaları Önlemeye Yönelik Öneriler", **Türk Tıp Dizini-Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 7. Ulusal Sempozyum**, 2009, 69-90, (Çevrimiçi), http://uvt.ulakbim.gov.tr, y.t.: 10.01.2015.

İskit, Alper B.: "Etik Kurulların Oluşumu, Gelişimi Ve İşlevleri", **Hacettepe Tıp Dergisi,** C. XXXVI, No. 3, 2005, 129-135, (Çevrimiçi), http://www.tip.hacettepe.edu.tr/actamedica/2005/sayi_3/baslik2.pdf, y.t.: 28.12.2014.

İzgi, Cumhur/

Ülman, Yeşim Işıl: "Klinik Araştırmalar Yönetmeliği'ne Bakış", **Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, C. IV, No. 4, 2013, 161-167, (Çevrimiçi),

http://acibadem.dergisi.org/pdf/pdf_AUD_204.pdf, y.t.: 14.01.2015.

Kalkan Oğuztürk, Burcu: **Türk Medeni Hukuku'nda Biyoetik Sorunlar**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2011.

Kalkan Oğuztürk, Burcu: **Güven Sorumluluğu**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2008.

Kaplan, Yavuz: "Avrupa Birliğinin 2001/20 Sayılı Yönergesi Çerçevesinde İnsan İlaçlarıyla Yapılan İyi Klinik Deneylerden Yararlanılmasına Dair Esaslar", **Erciyes Üniversitesi I. Sağlık Hukuku Sempozyumu: İlaç Hukuku**, Ed. Murat Şen, Ahmet Başözen, 8-9 Mayıs 2009, Kayseri, 169-179.

Kara Kılıçarslan, Seda: "Kişilik Hakkına Saldırıda Üstün Nitelikte Özel ve Kamusal Yarar", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, (Çevrimiçi), https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi, y.t.: 26.03.2015.

Kara Kılıçarslan, Seda: "Klinik İlaç Araştırmalarından Doğan Sorumluluk", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XV, No. 3, 2011, 285-310, (Çevrimiçi), http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/15_3_11.pdf, y.t.: 10.01.2015.

Karakaya, Hamiyet/ Örs, Yaman: "Dünyada Ve Türkiye'de Etik Kurulları", **Ankara Tıp Mecmuası**, C. XLVII, No. 4, 1994, 713-722, (Çevrimiçi), http://dergiler.ankara.edu.tr, y.t.: 13.01.2015.

Kasapçopur, Özgür: "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği", **Cerrahpaşa Tıp Dergisi**, Ed: Ertuğrul Göksoy, C. XXXVIII, No. 4, 2007, 161-165, (Çevrimiçi), http://www.ctf.edu.tr, y.t.: 10.02.2015.

Katoğlu, Tuğrul: "Türk Hukukunun Bir Parçası Olarak Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi", **AÜHFD**, C.LV, No. 1, 2006, 157-193, (Çevrimiçi), http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/270/2432.pdf, y.t.: 20.01.2014.

Kavaklı, Kaan: "Klinik İlaç Araştırmalarında Araştırmacı ve Sorunları", **Klinik Araştırmalar Kitabı**, Ed. Hamdi Akan, Ankara, Bilimsel Tıp Yayınevi, 2006, 141-147.

Kayıhan, Şaban: **Medeni Hukuk Bilgisi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2009.

Kaynar, Reşat: **Medenî Hukuk Dersleri**, İstanbul, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayâr- Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978.

Keskin, Dilşad: "Doğum Öncesi Gerçekleşen Zarar Verici Fiil Sebebiyle Tazminat: Ceninin Tazminat Talebi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVII, No. 1-2, 2013, 743-774, (Çevrimiçi), http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/17_1-2_24.pdf, y.t.: 26.05.2015.

Kılıçoğlu, Ahmet M.: **Medeni Hukuk: Temel Bilgiler**, 2. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2012.

Kızılarslan, Hakan: **Ceza Muhakemesi Adli Tıp ve Adli Bilimlerde Vücudun Muayenesi ve Örnek Alma**, Çetin Veb-Ofset A.Ş., Ankara, 2007.

Kızılyel, Serkan: "İdarenin Sağlık Hizmetinden Doğan Tazminat Sorumluluğu", **Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 1-3 Kasım 2007, 203-241, (Çevrimiçi), http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/s/s1-1.pdf, y.t.: 22.05.2015.

Köklü, Nilgün: "Akademisyenlerin Araştırma Etiği Konusundaki Görüşleri", **Eğitim Bilimleri Ve Uygulama Dergisi**, C. II, No. 4, 2003, 137-151, (Çevrimiçi), http://www.ebuline.com/pdfs/4Sayi/ebu4_2.pdf, y.t.: 23.02.2015.

Köprülü, Bülent: **Medenî Hukuk: Genel Prensipler- Kişinin Hukuku**, 2. Bası, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984.

Kuntalp, Erden: **Karışık Muhtevalı Akit (Karma Sözleşme)**, 2. Bası, Ankara, Bankacılık ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2013.

Kurt, Ekrem: "Hekimlik Sözleşmeleri", **T.C. Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi: Uluslararası I. Sağlık Hukuku Sempozyumu**, İstanbul, XII Levha Yayıncılık, Ocak 2011, 59-75.

Mahmutoğlu, Fatih Selami: "İnsan Üzerinde Deney", **Yüksek Riskli Hastaya Yaklaşım Etik ve Hukuksal Boyutlar 3. Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Aralık, 2009, 71-

76, (Çevrimiçi), www.fsmahmutoglu.av.tr, y.t.: 27.01.2015.

Malkoç, İsmail: **Açıklamalı-İçtihatlı 5237 Sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu**, 4 c., Ankara, Sözkesen Matbaacılık, 2013, C. II.

Maure, Christine: "History And Principles Of Good Clinical Practice", (Çevrimiçi), http://www.jirb.org.tw, y.t.: 30.12.2014.

Meran, Necati: **Kişilere Karşı Suçlar**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008.

Odyakmaz, Zehra: "Sağlık Hizmetlerinde İdarenin Kurumsal Sorumluluğu Açısından Avukatın Gözönünde Bulundurması Gereken Hususlar", **Tıbbi Müdahaleden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk**, Mersin, Mersin Barosu, 2009, 199-233.

Oğuz, Yasemin: "Tıp Etiğinde Temel İlkeler", **Etik Bunun Neresinde!**, Ankara, Ankara Tabip Odası Yayınları, No. 1, 1997, 27-34, (Çevrimiçi), www.yaseminyalim.com/wp-content/uploads/2008/07/96.doc, y.t.: 22.02.2015.

Oğuz, Yasemin: "Etik Kurullar", **Etik Bunun Neresinde!**, Ankara, Ankara Tabip Odası Yayınları, 1997, 169-174, (Çevrimiçi), www.**yasemin**yalim.com/wp-content/uploads/2008/07/98.doc, y.t.: 11.01.2015.

Oğuz, Yasemin: "Tıbbi Deontoloji Tüzüğü'nün Eleştirel Çözümlemesi", **Deontoloji**., 2. Baskı, Ankara,

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Antıp A.Ş. Yayınları, 1999, 11-16, (Çevrimiçi), www.yaseminyalim.com/wp-content/uploads/2008/07/89.doc, y.t.: 01.01.2015.

Oğuzman, M. Kemal/ Barlas, Nami: **Medeni Hukuk**, 20. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014.

Oğuzman, M. Kemal/ Öz, M. Turgut: **Borçlar Hukuku: Genel Hükümler**, 2 c., 11. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014, C.II.

Oğuzman, M. Kemal/ Seliçi, Özer/ Oktay-Özdemir, Saibe: **Kişiler Hukuku**, 14. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2014.

Oğuzoğlu, Hüseyin Cahit: **Medeni Hukuk: Şahsın Hukuku**, 5. Bası, Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1963.

Oktay, Gonca: "Kişilik Haklarının Korunması", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antalya, 2011, (Çevrimiçi), https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi, y.t.: 25.03.2015.

Ozanoğlu, Hasan Seçkin: "Hasta ve Gönüllü Hakları Açısından İlaç Araştırmalarında Hukuki Sorumluluk", **Ankara Barosu: II. Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 7-8 Kasım 2008, 379-386.

Örnek Büken, Nüket: "Hayvan Deneylerinde Araştırmacı Sorumluluğu ve Deney Hayvanlarının Hakları",

Hacettepe Tıp Dergisi, C. XXXVII, No. 1, 2006, 1-5, (Çevrimiçi), http://www.tip.hacettepe.edu.tr/actamedica/2006/sayi_1/baslik1.pdf, y.t.: 22.05.2015.

Örnek Büken, Nüket: "Klinik Araştırma Etik Kurulları", **Klinik Araştırma Etik Kurulları Üzerine Görüş Ve Öneriler**, Türkiye Biyoetik Derneği, 2007, 2-12, (Çevrimiçi), http://iris-interaktif.com/Biyoetik/files/raporlar/AEK.pdf, y.t.: 13.01.2015.

Örnek Büken, Nüket: "Klinik Araştırmalar-Etik ve Hukuk Yönünden-", (Çevrimiçi), http://www.deontoloji.hacettepe.edu.tr/ekler/pdf/aset_13_bahar/arastirma_etigi.pdf, y.t.: 24.05.2015.

Örnek Büken, Nüket/
Büken, Erhan: "Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Açısından Klinik İlaç Araştırmaları", **Türk Psikiyatri Dergisi**, C. XIV, No. 4, 2003, 289-299, (Çevrimiçi), http://www.turkpsikiyatri.com, y.t: 26.02.2015.

Örnek Büken, Nüket/
Büken, Erhan: "Nedir Şu "Tıp Etiği" Dedikleri?", **Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi**, C. XI, No. 1, 2002, 17-20, (Çevrimiçi), http://www.ttb.org.tr, y.t: 24.02.2015.

Özalp, Faruk/ Özalp, Tuba: **Hekimin Cezai Sorumluluğu**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014.

Özaltay, Bülent/

Kara, Alpertunga: "Helsinki Bildirgesi (2013) Üzerine", **Sağlık Düşüncesi Ve Tıp Hukuku Dergisi**, No. 30, Mart-Nisan-Mayıs 2014, 88-89, (Çevrimiçi), http://www.sdplatform.com/Dergi/787/Helsinki-Bildirgesi-2013-uzerine.aspx, y.t.: 30.12.2014.

Özaydın, Zuhal: "İnsan Üzerinde Etik Dışı Tıbbi Araştırmaların Tarihi", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 172-179, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 19.12.2014.

Özbay, Latif/

Özer Ünal, Durişehvar: "Klinik Araştırmalarda Etik: Biyoeşdeğerlik Çalışmaları Ve Etik Uygulamalar", **Türkiye Biyoetik Derneği VI. Tıp Etiği Kongresi "Biyoetikte Yeni Ufuklar" Bildiri Özetleri Kitabı**, İstanbul, Çatı Grafik Basım, 2010, 96, (Çevrimiçi), http://www.acibadem.edu.tr, y.t.: 11.01.2015.

Özbek, Veli Özer v.d.: **Türk Ceza Hukuku: Özel Hükümler**, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2012.

Özbek, Veli Özer/ Doğan, Koray: "İnsan Üzerinde Deney Suçu (TCK m. 90)", **Uğur Alacakaptan'a Armağan**, 2 c., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, C. I., 539-565.

Özbilen, Arif Barış: **İnsan Kökenli Biyolojik Maddelere İlişkin Hukuki İşlemler**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2011.

Özdemir, Hayrünnisa: **Özel Hukukta Teşhis ve Tedavi Sözleşmesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2004.

Özdemir, Hayrünnisa: "Özel Hastanelerin Hukuki Sorumluluğu", **İstanbul Barosu Sağlık Hukuku Merkezi: "Sağlık Hukuku Makaleleri"**, Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012.

Özel, Çağlar: "Medeni Hukuk Açısından Ölüm Anının Belirlenmesi ve Ceset Üzerindeki Hakka İlişkin Bazı Düşünceler", **AÜHFD**, C. LI, No. 1, 2002, 43-77, (Çevrimiçi), http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/287/2620.pdf, y.t.: 22.05.2015.

Özgenç, İzzet: "Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Cezai Sorumluluk", **Prof Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan**, 2 c., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2007, C. II.

Özgül, Mehmet Emin: **Yeni Tıbbi Yöntemlerin Hukuka Uygunluğu**, İstanbul, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Özgür, Çiçek: "İnsanlar Üzerinde İlaç Klinik Araştırmaları", **Ankara Barosu Sağlık Hukuku Digestası**, Yıl: 2, S. 2, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 2012, 181-202, (Çevrimiçi), www.ankarabarosu.org.tr, y.t.: 16.02.2015.

Özkan, Hasan/

(Öner) Akyıldız, Sunay: **Açıklamalı-İçtihatlı Hasta- Hekim Hakları ve Davaları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008.

Özpınar, Berna: "Tıbbi Müdahalede Kötü Uygulamadan Doğan Hukuki Sorumluluğun Sebepleri ve Sonuçları", **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 66, No. 3, 2008, 90-103.

Özsunay, Ergun: **Gerçek Kişilerin Hukukî Durumu**, 4. Bası, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1979.

Öztan, Bilge: **Medeni Hukuk'un Temel Kavramları**, 21. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2006.

Öztan, Bilge: **Şahsın Hukuku: Hakikî Şahıslar**, 7. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Hukuk Yayınları, 1997.

Öztürkler, Cemal: **Hukuk Uygulamasında Tıbbi Sorumluluk, Teşhis, Tedavi ve Tıbbi Müdahaleden Doğan Tazminat Davaları**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006.

Parlar, Ali/ Hatipoğlu, Muzaffer: **Açıklamalı- Yeni İçtihatlarla 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Yorumu**, 4 c., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2010, C. II.

Petek, Hasan: "Çocuklar Üzerinde İlaç Araştırmaları Yapılması", **Legal Hukuk Dergisi**, İstanbul, Legal Yayıncılık, C. V, No. 49, 2007, 45-81.

Remzi, Mehmet/ Aydın, Sezer/

Ispartalı, Murat: **Medeni Hukuk**, İstanbul, İkinci Sayfa Yayınları, 2010.

Rosenau, Henning: "Etik Kurulları ve Hasta Haklarının Korunması", **Sağlık Hakkı: Hasta Hakları IV. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu**, Çev.: Figen Başoğlu, No. 3, Trabzon, y.y., 8-9 Haziran 2007, 95-111.

Uluoğlu, Canan: "Araştırma Etiği", **Türk Tıp Dizini-Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 7. Ulusal Sempozyum**, 2009, 47-52, (Çevrimiçi), http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum7, y.t.: 28.12.2014.

UNESCO: **Establishing Bioethics Committees-Guide No: 1**, Çev.: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Fransa, UNESCO, 2005.

Uygur, Atiye: "Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

Ülman, Yeşim Işıl: "Yaşamın Başlangıcı ve Sonu ile İlgili Etik Sorunlar", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 207-215, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 19.01.2015.

Ülman, Yeşim Işıl: "Modern Dönem Osmanlı Tıbbı (1827-1923)", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi

Matbaası, 2007, 97-102, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 21.12.2014.

Ülman, Yeşim Işıl: "Etik, Biyoetik, Hukuk: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar", **Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, C. I, No. 1, 2010, 1-4, (Çevrimiçi), http://www.acibadem.dergisi.org, y.t.: 02.03.2015.

Ünver, Yener: "İnsan Üzerinde Deney Ve Deneme Suçları", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sempozyum Özel Sayısı 1: Sağlık Hukuku ve Yeni Türk Ceza Kanunundaki Düzenlemeler**, İstanbul, Ocak 2007, 150-183.

Üresin, Yağız: "İyi Klinik Uygulamalar (İKU)", (Çevrimiçi), http://klinikarastirmalar.istanbul.edu.tr, y.t.: 30.12.2014.

Üzülmez, İlhan: **Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013.

Sarı, Nil: "İlk Çağ'da Tıp", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 13-38, (Çevrimiçi), http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 16.12.2014.

Sarı, Nil: "Tıp Etiğinin Tanımı Ve Gereği", **Tıp Tarihi Ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul Üniversitesi: 4711 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 00249, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, 133-139, (Çevrimiçi),

http://194.27.141.99/dosya-depo/ders-notlari/gulten-dinc/Kitap.doc, y.t.: 18.12.2014.

Savaş, Halide — "Tıbbi Malpraktis ve Komplikasyondan Doğan Sorumluluklar", **İstanbul Barosu Sağlık Hukuku Merkezi: "Sağlık Hukuku Makaleleri"**, Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 259-291.

Savaş, Nuriye: — "Hekimin Tazminat Sorumluluğu", **İstanbul Barosu Sağlık Hukuku Merkezi: "Sağlık Hukuku Makaleleri"**, Yayına Hazırlayan: İstanbul Barosu Yayın Kurulu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 157-177.

Serdar, İlknur: — **Radyo ve Televizyon Yoluyla Kişilik Hakkının İhlali ve Kişiliğin Korunması**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 1999.

Serozan, Rona: — "Kişilik Hakkının Korunmasıyla İlgili Bazı Düşünceler", **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 14. Sayıdan Aynı Bası, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1978, 93-112.

Somer, Pervin/

Vatanoğlu, E. Elif: — "Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik Çerçevesinde Etik Kurullar", **Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan**, C. XIX, No. 2, 2013, 381-396, (Çevrimiçi), e-dergi.marmara.edu.tr, y.t.: 07.01.2015.

Soyaslan, Doğan: "Hekimin İlaçla Tedavi Nedeniyle Sorumluluğu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi: Sağlık Hukuku Kurultayı**, 2. Baskı, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 1-3 Kasım 2007, 329-343.

Sungurbey, İsmet: **Medenî Hukukun Temel Sorunları: Bir Kültür Kitabı**, İstanbul, y.y., 2002.

Şahin, Ayşenur: "Vücut Bütünlüğünün İhlalinden Doğan Zarar ve Tazmini", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XV, No. 2, 2011, 123-165, (Çevrimiçi), http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/15_2_4.pdf, y.t.: 23.05.2015.

Şen, Ersan: "İnsan Üzerinde Bilimsel Deney Ve Deneme Suçları", **V. Türk-Alman Tıp Hukuku Sempozyumu: Tıp Ceza Hukukunun Güncel Sorunları**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları Yayın No: 48, 2008, 588-647.

Şenocak, Zarife: **Özel Hukukta Hekimin Sorumluluğu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 529, 1998.

Tahmazoğlu Üzeltürk, Sultan: **Anayasa Hukuku Açısından Sağlık Hakkı(Ulusal ve Uluslararası Boyutuyla)**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2012.

Tandoğan, Haluk: **Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri**, 2 c., Beşinci Basıdan Altıncı Tıpkı Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2008, C. I.

Tandoğan, Haluk: **Türk Mes'uliyet Hukuku: Akit Dışı ve Akdi Mes'uliyet**, 1961 Yılı 1. Basıdan Aynı Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2010.

Taylan, Edibe: "Klinik İlaç Araştırmalarında Destekleyici ve Sorunları", **Klinik Araştırmalar Kitabı**, Ed. Hamdi Akan, Ankara, Bilimsel Tıp Yayınevi, 2006, 155-170.

Tek, Gülen Sinem: "Türk Hukukunda Kadının Vücudu Üzerindeki Tasarruf Hakkını Sınırlayan Düzenlemeler", **Sağlık Hukuku Makaleleri-II**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, 103-131.

Tekinay, Selâhattin Sulhi: **Medeni Hukuka Giriş Dersleri**, 5. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987.

Tekinay, Selâhattin Sulhi: **Medenî Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku**, 6. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992.

Tuğcu, Harun/ Yorulmaz, Coşkun /

Koç, Sermet: "Hekim Sorumluluğu ve Tıbbi Malpraktis", **Klinik Gelişim**, 22. Özel Sayı, 2009, 6-10, (Çevrimiçi), www.klinikgelisim.org.tr, y.t.: 15.12.2014.

Vatanoğlu, Elif: "Günümüzde Tıp Bilimindeki Etik İlkeler", **Sağlık Alanında Etik Ve Hukuk Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul, 2008, 17-25.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet: **Türk Medeni Hukuku: Şahsın Hukuku**, 2 c., 6. Bası, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1963, C. I.

Yasin, Melikşah: "Tıbbi Hatalardan İdarenin Sorumluluğu", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sempozyum Özel Sayısı 1: Sağlık Hukuku ve Yeni Türk Ceza Kanunundaki Düzenlemeler**, İstanbul, Ocak 2007, 244-255.

Yaşar, Osman/

Gökcan, Hasan Tahsin/

Artuç, Mustafa: **Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu**, 6 c., Ankara, Adalet Yayınevi, 2010, C. III.

Yavuz, Cevdet/ Acar, Faruk/

Özen, Burak: **Borçlar Hukuku Dersleri: Özel Hükümler**, 13. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2014.

Yavuz İpekyüz, Filiz: **Türk Hukukunda Hekimlik Sözleşmesi**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2006.

Yenerer Çakmut, Özlem: **Tıbbi Müdahaleye Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2003.

Yenisey, Feridun: "Tedavi Açısından İlgilinin Rızası", **V. Türk-Alman Hukuku Sempozyumu: Tıp Ceza Hukukunun Güncel Sorunları**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, 868-880.

Yıldırım, Gülay/

Kadıoğlu, Selim: "Etik Ve Tıp Etiği Temel Kavramları", **Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C. XXIX, No. 2, 7-12, 2007, 75-84,

(Çevrimiçi), http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/1569.pdf, y.t.: 26.02.2015.

Yurtcan, Erdener: **Yargıtay Kararları Işığında Öldürme Ve Yaralama Suçları**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2009.

Zengin, Mehmet Ali: **Biyoloji Uygulamaları Ve Tıbbi Müdahaleler Karşısında İnsan Haklarının Korunması**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012.

Zevkliler, Aydın: **Kişiler Hukuku: Gerçek Kişiler**, Ankara, Olgaç Matbaası, 1981.

Zevkliler, Aydın/ Gökyayla, Emre: **Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri**, 13. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2013.

Zevkliler, Aydın/

Acabey, M. Beşir /

Gökyayla, K. Emre: **Medeni Hukuk**, 6. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 1999.

Zeytin, Zafer: "Tedavi İlişkisinde Hekimin Türk Hukukuna Göre Hukuki(Tazminat) Sorumluluğu", **Roche Sağlık Hukuku Günleri**, y.y., İstanbul, Temmuz 2007, 96-117.

Yararlanılan Elektronik Kaynaklar:

www.tdk.gov.tr

www.wikipedia.org

www.ushmm.org

www.kararara.com

www.kazanci.com

www.youtube.com

www.nytimes.com

www.tuskegee.edu

http://exhibit.hsl.virginia.edu

www.reuters.com

www.wma.net

www.ttb.org.tr

www.klinikarastirmalar.org.tr

http://www3.imperial.ac.uk

www.resmigazete.gov.tr

www.saglik.gov.tr

www.tfd.org.tr

www.titck.gov.tr

www.ttb.org.tr

www.ethic-cro.com

www.gazetevatan.com

www.vanityfair.com

www.ceza-bb.adalet.gov.tr